

#3 (43), 2019 część 6

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w

Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze

wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo

publikowane jest w języku polskim, angielskim,

niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego
miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz
czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej
czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet
Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michałak (Uniwersytet
Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet
Jagielloński)

Kolub Frennen (University of
Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

#3 (43), 2019 part 6

East European Scientific Journal

(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland. The
journal is registered and published in Poland.

Articles in all spheres of sciences are published in the

journal. Journal is published in **English, German, Polish**

and Russian.

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the
journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet
Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michałak (Uniwersytet
Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet
Jagielloński)

Kolub Frennen (University of
Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
**Peter Clarkwood(University College
London)**
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**
**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**
**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**
**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

**Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie
85/21, 02-001 Warszawa, Polska»**

**Wschodnioeuropejskie Czasopismo
Naukowe**

**Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
**Peter Clarkwood(University College
London)**
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**
**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**
**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**
**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

**Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-
001 Warsaw, Poland»**

East European Scientific Journal

**Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Po-
land**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Сабиров К., Аминов Х.Б.

ЭТНИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ И КУЛЬТУРНО-ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ЦЕНТРЫ В СРЕДНЕЙ АЗИИ
(IV-II ТЫС-Я. ДО Н. Э.).....4

Hudayberganov D.T., Egamov B.N., Matkuliyeva S.I., Atabayeva K.R., Rakhimbaev A.A.

DEVELOPMENT FEATURES OF REGIONAL TOURIST SERVICES ON THE BASIS
OF MANAGEMENT AND MARKETING CONCEPTION6

Матниёзова А.

ОСНОВЫ ВОСПИТАНИЯ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА9

Манзура Р.А., Бахромжон Д.Б., Зухра Б.А.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРАКТИЧНО – ДЕКОРАТИВНЫХ УКРАШЕНИЙ В НАЦИОНАЛЬНЫХ КОСТЮМАХ.13

Aminov B.B.

GEOECOLOGICAL ISSUES BELONGING TO THE GROUND RESOURCES IN UZBEKISTAN15

Tulakhodjaeva M., Khodjaeva M., Umirzakov I.

AUDIT REPORT:NATIONAL STANDARDS OF UZBEKISTAN AND INTERNATIONAL PRACTICE17

Tadjiev A., Salavatova K.

THE IMPORTANCE OF THE SOIL'S INVERTASE ENZYMES IN EXCHANGELY
CROP ROTATION OF WINTER WHEAT19

Agzamxodjayevna U.U.

HISTORICITY, CONTINUITY AND MODERNITY IN FOLK CULTURE21

Yunuskhodjaev H., Yunuskhujayev M.

WAKF AND SADAQAH23

Qudratova M.N., Davlatov M.U.B., Abdurazokov K.T., Khabibullaev N.K., Mukhtorov S.Q.

ELECTRONIC ARCHIVING SYSTEM AND RECORD KEEPING SYSTEM25

Дименко Р.А., Лобань О.О.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ (ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА)29

Красовська О.Ю.

ПЛАНУВАННЯ БРЕНД-СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....35

Крутько М.А.

БАЗОВІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ.....41

Луговской Р.А., Михайлов Е.В.,

СТАНОВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ И МУНИЦИПАЛЬНЫХ УСЛУГ В РОССИИ44

Мифтахова А.А., Курбанаева Л.Х.,

СУЩНОСТЬ И ВИДЫ ФИНАНСОВО – ЭКОНОМИЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ47

Дорошенко Н.О., Романів В.В.

СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....48

Скорик Г.І., Стецюк П.І., Барінов В.В.,

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ53

Кожевникова В.Д., Шапошникова И.В.

ИНТЕГРАЛЬНЫЙ ПОКАЗАТЕЛЬ ОЦЕНКИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ60

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

¹Сабиров Курбанбай,

²Аминов Хурматбек Бахрамович,

¹Доцент,

Ургенчского Государственного Университета, Ургенч, Узбекистан.

²Преподаватель,

Ургенчского Государственного Университета, Ургенч, Узбекистан.

ЭТНИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ И КУЛЬТУРНО-ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ЦЕНТРЫ В СРЕДНЕЙ АЗИИ (IV-II ТЫС.-Я. ДО Н. Э.)

Аннотация: В статьях рассмотрены истории возникновения и этапы развития этнических процессов и хозяйственных центров в IV-II тыс.-я. до н. э. Средней Азии.

Ключевые слова: Южный Туркменистан, Копетдаг, Геоксюрский оазис, Геоксюр, Алтындепа, Намазгахдепа, Улугдепа, Карадепа, Сапалли, Джаркутан, Чуст, Далверзин.

Одной из актуальных проблем в истории Средней Азии является изучение истории возникновения и ее этапов развития этнических и этногенетических процессов, в результате способствовало созданию культурно-хозяйственных центров в эпоху энеолита и бронзы. Средняя Азия является частью территории Древнего Востока не только географическим понятием, но как крупной историко-этнокультурный регион, где этнические процессы имеют многовековую историю, в результате которой развивалось историко-культурная общность исторических периодов и их этапов.

Природная и географическая условия определила разнообразие хозяйственного уклада племен энеолита и бронзы Средней Азии. По историческим данным в VI-IV тыс.-я. до н. э. проживающие джейтунские племена предгорного Копетдага и низовья Мургаба вели оседлый образ жизни, в результате занимались мотыжным земледелием, ремеслом, домашним скотоводством и в строительстве домов использован пахса и «гувалак». Эти материалы ярко свидетельствуют о возникновении сырцовый архитектуры в джейтунских племен. Проведенные археологические исследования показали что, в неолитическом периоде по особенностям развития общества Средней Азии разделен на две хозяйственно-культурных и этнических центров.

Первый регион расположен на юго-востоке Туркменистан (предгорья Копетдага и дельта р. Мургаб) располагались племен, которые вели оседлый образ жизни и занимались с земледелием, домостроительством с сырцовой архитектуры¹.

Второй регион центральной и северной части Средней Азии расселении племен основные занятия охота и собирательство, домостроительство в виде полужемлянки. Они еще далеко от орошаемого земледелия и сырцовой архитектуры.

По нашим наблюдениям, в конце в первой половине IV тыс.-я. до н. э. в жизни джейтунов происходило коренные изменения во всех сферах общества. В данной исторических периоде отпечаток

изменение в обществе можно допустить следующие логические соображения:

- повышение рост население;
- недостатка орудия труда;
- возникновение проблема продовольствия;
- постоянно не хватки водоснабжение;
- сокращение земледельческих территорий.

Следовательно в дельте Мургаба население проживали в связи обеспечением воды, они продолжали хозяйственными занятиями. В дельте р. Мургаба в неолитическом периоде проживали население занимались прежние хозяйственным занятиями.

По проведенным археологическим исследованиям И. Н. Хлопина раннеземледельческие племена Копетдаг начали движение на Геоксюрского оазиса которые расположена около дельте р. Теджен². Предки джейтунов привлекали географическая местность данной территории, из русла р. Теджена выдвигали не длинные и не широкие ирригационные каналы, у берегов строили свои поселения. Поселения охватывало оборонительными стенами, снабжены округлыми башнями. Стены и башни построены пахсой и прямоугольного кирпича. В энеолитическом периоде существовали ряды поселений, которые стали культурно-хозяйственные центры Геоксюрского оазиса. Размер площади поселений: Айнадепа (0,98 га), Геоксюр (0,97 га), Ялангачдепа (1,24 га), Муллалидепа (1,24-1,44 га), Геоксюр-7 (3 га). Главным центром Геоксюрского оазиса был поселений Геоксюр-1 (12 га).

С середины III тыс.-я. до н. э. земледельцы Геоксюрского оазиса вынуждены переселиться на родные места имеющие естественно-экономические источников. В данной исторический период связи с миграции земледельцев, р. Теджена. В юго-восточном Туркменистана возникали следующие земледельческо-этнокультурные центры:

В дельте Мургаба:

1. Алтындепа

В предгорном Копетдага:

¹ Массон В.М. Поселение Джейтун. М. «Наука», №180. 1971

² Хлопин И. Н. Геоксюрская группа поселений эпохи энеолита. М. «Наука», 1964 с 11-167.

1. Улугдепа-Душак
2. Намазгахдепа-Каахка
3. Карадепа-Артика
4. Карадепа-Каушут³

Важное значение приобрели проведенные раскопки А. Аскарковым на Сапаллитепе расположения в северной части Сурхандарьинского вилаята. В середине II тыс.-я. до н.э. часть земледельческих племен Юго-Восточного Туркменистана осуществляли миграционную политику Шерабадский земледельческий регион, которая основана на поселении Сапалли. Имеющий в плане квадратную форму общая площадь 4 га, в центре укрепленная часть (1 га). Она обведена П образной оборонительной стеной. В крепостные стены возведены из прямоугольного сырцового кирпича (20x10x42, 22x12x44 см)⁴. Исследователь А. Аскарков на основе имеющихся материалов бронзового периода Сурханского оазиса выделил три хозяйственно-культурные центры, каких как Шерабад, Бандихон, Шурчи⁵, по данным А. Сагдуллаева существовали четыре Уланбулакской, Шерабад, Миршади и Гиссар.⁶ С 60-х годов XX века широкое археологические исследования проводились в Ферганском регионе. В результате исследований выяснилось, что в позднем бронзовом веке существовали две хозяйственно-культурные центры, каких как Чуст и Далверзин⁷. По данным археологическими исследованиями С. П. Толстова в Хорезмском оазисе, Сарыкамыше и Узбое, Я. Г. Гулямова в низовья Зеравшана население занимались домашним скотоводством, ремеслом и мотыжным земледелием⁸.

Таким образом, вышеприведенные исторические данные позволяют прийти следующему заключению:

- в конце V начале IV тыс.-я. до н.э. земледельцы Копетдага осуществляли передвижение на территории Геоксюрского оазиса, которые находятся на северо-восточной части р. Теджен. В связи с этим, возникают этнические процессы и хозяйственно-культурные регион и ее центром до конца IV тыс.-я. до н.э. был Геоксюр (12 га).

В конце IV тыс.-я. до н.э. в – первой половине III тыс.-я. до н.э. земледельческие племена Геоксюрского оазиса передвигаются на прежние территории. В дельте Мургабе этнические процессы продолжаются, осваиваются новые территории.

В первой половине III тыс.-я. до н.э. в предгорной Копетдага и дельте Мургабе существовало следующее этнические и хозяйственно-культурные

центры: Намазгахдепа (50 га), Алтындепа (26 га), Улугдепа (20 га), Карадепа (15 га).

Второй половине II тыс.-я. до н.э. из дельты Мургаба часть земледельческие племена вынуждены были передвижение на юге Узбекистана. В результате возникли новые земледельческие оазисы центром был Сапаллитепа. В конце бронзового века население Сапаллитепа осуществляли миграции на севере Сурханского оазиса, в результате создано этноземледельческие оазисы, центром которого был Джаркутан (100 га).

По итогам археологических исследований можно наблюдать, что III-II тыс.-я. до н.э. определенные части Кызылкума, Каракума, Ташкентской долины, предгорья Памира и Алая существовали этнические процессы, которые представляли Андронову, Тазабагяб, Суярган, Бургулюк, Заманбаба и Гиссарскую культуры, экономического основа общества был скотоводства.

По результатам археологическим исследованием в эпоху энеолита Геоксюрского оазиса существовали 10, в дельте Мургабе 2 культурно-хозяйственные и этнические центры. С середины III-II тыс.-я. до н.э. в подгорной Копетдага существовали 6, у Мургабском оазисе 3, в II тыс.-я. до н.э. Сурханском оазисе действовал 2 этническое культурно-хозяйственные центры.

Литературы:

1. Массон В.М. Поселение Джейтун. М. «Наука», №180. 1971
2. Хлопин И. Н. Геоксюрская группа поселений эпохи энеолита. М. «Наука», 1964 с 11-167.
3. Аскарков А. К вопросу о выделении культуры Сапалли/Древняя Бактрия. М-Л. «Наука», 1974 с-27.
4. Аскарков А. Древнеземледельческая культура эпохи бронзы юга Узбекистана Ташкент «Фан» 1977
5. Сагдуллаев А. Культура Северной Бактрии в эпоху поздней бронзы и раннего железа. Автореф. дисс. кан. ист. наук. М.1978
6. Спришевский В.И. Чустское поселение. Автореф. дисс. кан. ист. наук. Ташкент. 1963
7. Толстов С. П. Древний Хорезм. М «Наука», 1948. Он же. По древним дельтам Окса и Яксарта. М. «Наука», 1962. Гулямов Я. Г, Исламов У, Аскарков А. Первобытная культура и возникновение орошаемого земледелия в низовьях Зарафшана. Ташкент «Фан», 1966

³ Хлопин И. Н. Указ работ. с 11-167.

⁴ Аскарков А. К вопросу о выделении культуры Сапалли/Древняя Бактрия. М-Л. «Наука», 1974 с-27.

⁵ Аскарков А. Древнеземледельческая культура эпохи бронзы юга Узбекистана Ташкент «Фан» 1977

⁶ Сагдуллаев А. Культура Северной Бактрии в эпоху поздней бронзы и раннего железа. Автореф. дисс. кан. ист. наук. М.1978

⁷ Спришевский В.И. Чустское поселение. Автореф. дисс. кан. ист. наук. Ташкент. 1963

⁸ Толстов С. П. Древний Хорезм. М «Наука», 1948. Он же. По древним дельтам Окса и Яксарта. М. «Наука», 1962. Гулямов Я. Г, Исламов У, Аскарков А. Первобытная культура и возникновение орошаемого земледелия в низовьях Зарафшана. Ташкент «Фан», 1966

¹*Hudayberganov Dilshod Tuxtabaevich,*²*Egamov Baxtiyar Nurmetovich,*³*Matkuliyeva Sanobar Ismailovna,*⁴*Atabayeva Karomat Rajabovna,*⁵*Rakhimbaev Akmal Azatboevich*¹*PhD, Head of Tourism Department, Urgench State University,
Urgench, Uzbekistan.*²*PhD, Economy Department, Urgench State University,
Urgench, Uzbekistan.*³*Senior teacher, Hospitality management Department, Urgench State University,
Urgench, Uzbekistan.*⁴*Senior teacher, Hospitality management Department, Urgench State University,
Urgench, Uzbekistan.*⁵*Associate lecturer, Tourism Department, Urgench State University,
Urgench, Uzbekistan.*

DEVELOPMENT FEATURES OF REGIONAL TOURIST SERVICES ON THE BASIS OF MANAGEMENT AND MARKETING CONCEPTION

Abstract. This article outlines the main features of the development of tourist services in the Khorezm region based on the concept of management and marketing.

Keywords: *Tourism, Concept, Management, Marketing, Tourism Market, Tourism Infrastructure.*

At present, much attention is paid to the broad development of tourism in the structure of services. Tourism has become the state's one of the important sector. In particular, we need to take a comprehensive approach to the sphere of tourism development, attraction of investments in the sphere, and raising the personnel potential. Our tourism is often limited to ancient cities, historical and cultural monuments. However, there is a great potential for the development of tourism in the unique nature of our country, national reserves, mountainous regions [1]. This will confirm our vision of future medical tourism, pilgrimage tourism and ecotourism, and will give impetus to the development of the economy and social spheres. As a result, by 2025, the number of foreign tourists visiting our country will be increased to 7 million, and annual income from tourism exports will reach \$ 2 billion.

Indeed, in order to develop this broad spectrum of tourism industry, there are a number of different strategies, tactics and concepts, among them conception is considered as the first step towards the development of the sphere. This conception is divided into marketing concepts that provide effective management and free economic relations with tourists. There is a market for tourism services based on the accelerated development of the tourism industry, which will depend on the management and marketing conception. The concept can be considered as a theory that provides a set goal for the growth of the number of tourists. Taking into account management and marketing activity, the National Concept of tourism development for 2019-2025 has been developed and adopted as a necessary normative document. The main purpose of the concept is to create a modern, high-efficient and competitive tourism complex that will provide Uzbekistan and foreign citizens with a wide range of tourism services, as a new trend in developing the country's economy, reducing tax revenues to the national budget, maintaining our cultural and natural heritage [3], which is intended to be used

for the protection and maintenance of intellectual property.

Development and implementation of the concept of management and marketing in the development of tourist services market is carried out by the State Committee for Tourism Development of the Republic of Uzbekistan, which is the central body of the state. This organization was established in order to ensure the continuous development of tourism in the country and was reflected in the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan PF-4861 [2].

The concept of management, in its turn, is aimed at creating a modern concept of management in tourist organizations and institutions, which is the result of the manager's skill and talent. Because management is in fact a practical activity that is clearly defined and defined in the management of tourist enterprises, and is based on such factors as theory, principle, and method.

Implementation of the concept can also be done by motivating. Because motivation means that the members of the organization fulfill the plan and the work they do is appropriate for their obligations, as well. (4) That is, motivation acts as a system of actions necessary to carry out tourist activities after the conception has been developed. However, the following interrelated tasks are assigned to tourism management organizations [5]:

- Implementation of market relations in full, ie introducing the content of market economy to tourism management;

- adaptation of know-how in the tourism sector to the new century conditions, that is, the maximum change in this direction in the world. These tasks will be solved directly on the basis of the concept of modern management. For the systematic development of the tourist market of the Khorezm region on the basis of the Concept it is desirable to implement the following measures:

- increasing the role of tourism in the regional economy;
- Assistance in the implementation of the tourism development program in the Khorezm region for 2017-2021;
- Creation of normative-legal base for development of tourism, corresponding to international legal practice;
- protecting and developing the domestic and international tourism market by forming incentive mechanisms, draw into investments in this area and the provision of state guarantees through tax and customs privileges and other forms of state support;
- implementation of a strict system of licensing and certification of tourism activities;
- Creation of favorable conditions for cooperation of tourism, banking structures, transport, hotels and insurance companies with the purpose of development of material-technical base of the sector and formation of high-tech complex of tourist service.

Today, there is a management system in the market of tourist services, within which the Department of tourism organizations, enterprises and tourism is functioning. In this case, management effectiveness has a positive impact on the management concept. This concept is a socio-economic phenomenon and process of tourism.

Understanding the full impact of tourism on the country's economy and the impact of the national economy on tourism requires the following issues related to each other: [6].

- determining the contribution of tourism to the country's gross income;
- identifying new economic trends derived from tourism;
- determining the contribution of tourism in the national economy on the basis of socio-economic indicators;
- improving the development of "contribution" of the tourism industry to the national economy.

Based on the concept of management, the tourist company operates and provides the following directions:

- Management decisions in the traveling company and their execution by the Manager;
- Managers' management on information at company is extremely responsible and up-to-date;
- The manager determines the internal and external environment of the tourist company, acting as the leader of the tourist company. Thus, the concept of management in the market of tourist services is a new direction for the tourism development based on the effective use of advertising tools.

Also, the development of the market for tourist services can not be conducted without the marketing concept. Each tourist activity is carried out on a large scale in relation to the management concept and with the aim of organizing touristic tours in Uzbekistan, which are directly linked to tourists. Because, as a type of human activity that meets the needs of the market, the main purpose of these services is to study the demand of tourists.

The main reason for the emergence of marketing is the increase in production volumes, the emergence of new industries, the rise in the range of goods, and the problem of product sales among entrepreneurs. Within the context of marketing, the definition of tourism marketing is currently being based on the findings of the following scientists. In particular, according to I. Tukhliiev, "Tourism marketing is a systemic activity that meets the needs of tourists in the national tourism industry, national tourism organizations or tourism agencies" [7]. Therefore, tourism marketing is an attempt to provide tourists with products and services that meet their needs. The essence of the main definition of tourism marketing is that it introduces goods and services that satisfy the needs of tourists.

Thus, the concept of marketing is a new direction in the tourist market, which is aimed at bringing tourists to the region with the help of marketing and advertising. The development of the marketing concept in the tourist market is based on the following stages:

- Implementation of strategic analysis of internal and external environment;
- defining the marketing activities and objectives of the tourist enterprise;
- Identifying marketing strategies;
- Selection of elements of marketing activity in order to achieve planned results. The concept of marketing is based on the concepts of production, commodities, sales, traditional marketing, socio-ethical and interconnected marketing. However, when implementing marketing concept in effective tourist activities, tour operators should take the following priorities:
 - To convince the new tour partners to value Uzbekistan;
 - Creating programs and special charter flights, studying the interest of tourists;
 - providing information to cooperate tour operators.

The management and marketing concepts, which are divided into two parts, form the market of effective regional tourism services in the region, and create the basis for the rational development of the region, which are important for the regional tourism market:

Management conception:	Marketing conception:
-conducting the effective administration; -improving the staff activity; - improving the oratory skills; -increasing the number of educated personnel.	-identifying the tourist stream; -investigating the needs and demands of tourists; -providing the trade of tourist products; -promotion of advertising

Picture 1. The role and importance of management and marketing concepts in the tourism market

The conventional form of the above-mentioned concepts has been used in the market of regional tourism services, and today the directions of development of the industry are defined on the basis of the concept of management and marketing. Particularly, it is planned to implement measures and projects within the framework of the Program "Complex Development of Tourism Capacity of Khorezm Region and Khiva City for 2017-2021" in the implementation of promising

plans for tourism development in Khorezm region. Currently, positive work has been done on these projects in the following areas:

- Development of tourism infrastructure of Khorezm region and Khiva;
- improvement of tourism directions and services;
- promotion of tourism potential of the region;
- Improvement of tourist infrastructure.

Based on the implementation of this program, the market of tourism services in the region has been dynamically changed in the following table:

Table 1.

Economic indicators for tourism services market in Khorezm region for 2013-2018 [8]

Name of indicators	Years					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Number of tourist offices	10	16	17	20	22	33
Domestic tourism	71881	77268	83199	87673	825968	1338809
Number of hotels and similar accommodation units	31	49	53	44	58	69

According to the schedule, the number of tourist companies in the region in 2013 was up to 10, by 2018 it reached to 33 and their number increased by 23. Due to the organization of domestic tourism in 2013, 71881 tourists visited, and in 2018 - it reaches to 1338809. In 2013, the number of hotels and similar accommodation units in the region amounted to 31, and by 2018 - 69. Their progressive development ensures the development of regional tourism services market based on the concept of management and marketing.

In summary, the development of the regional tourism market based on the concept of management and marketing has the above-mentioned features and the complex utilization of these concepts creates tourist products based on the future management of tourism, providing tourists with an opportunity to earn income. The introduction of this concept into all the enterprises and organizations of tourism will allow to increase the share of incoming tourism in the future 2-3 times.

References:

1. Appeal of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M.Mirziyoev to the Oliy Majlis. December 28, 2018. City of Tashkent. // www.president.uz
2. The Decree of the President of the Republic of Uzbekistan from December 2, 2016 "On Measures for Provision of Accelerated Development of the Tourism Industry of the Republic of Uzbekistan" PF-4861. // www.lex.uz
3. Tukhliyev IS, Hayitboyev R., Safarov B.Sh., Tursunova G.R. Tourism Basics. Textbook. – T.: Economy and Finance, 2014. - 262 b.
4. Aliyeva M.T., Norchayev A.N. Tourism management. Educational manual. - T.: TSEU, 2007. - 14p.
5. Gulyaev V.G. Legal regulation of tourism activity. - M.: FiS, 2003. - 67 p.
6. Qosimova M.S., Yusupov M.A., Ergashxodjaeva Sh. Marketing. Textbook. - T.: TSEU, 2010. - 17 p.
7. Tukhliyev IS, Hayitboyev R., Safarov B.Sh., Tursunova G.R. Tourism Basics. Textbook. – T.: Economy and Finance, 2014. - 248 p.
8. Tourism Development Department of Khorezm province.

ОСНОВЫ ВОСПИТАНИЯ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В статье приводятся задачи и содержание воспитания культуры здоровья у детей дошкольного возраста, а также современные технологии воспитания культуры здоровья у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: элементарная здоровьесберегающая компетентность, критерии культуры здоровья, игра-эксперимент, игра-путешествие, игра-этнод.

Введение

Культура здоровья как часть общечеловеческой культуры представляет собой совокупность ценностного отношения человека к здоровью, его сохранению и укреплению на уровне себя, другого и общества в целом; личностно и социально значимых способов деятельности, направленных на обретение физического, психического и социального благополучия, отсутствие болезней.

Ранний и дошкольный возраст – уникальный, самоценный и важнейший период становления человека и его здоровья. Именно в эти возрастные периоды закладываются фундаментальные ценности и строятся отношения ребенка с самим собой и окружающим миром, происходит освоение самых разных способов деятельности, осуществление себя в них, обретается опыт.

Показателем культуры здоровья ребенка раннего и дошкольного возраста выступает его элементарная здоровьесберегающая компетентность как готовность решать задачи здорового образа жизни и безопасного поведения, оказания элементарной медицинской и психологической помощи и самопомощи в непредвиденных и опасных для здоровья ситуациях, с одной стороны, и оформляющаяся позиция субъекта здоровьесозидания – с другой.

Критериями культуры здоровья в раннем и дошкольном детстве становятся:

- наличие ценностного отношения у ребенка к здоровью и жизни человека;
- наличие системных и устойчивых представлений о здоровье и здоровьесберегающих правилах поведения, здоровом образе жизни;
- наличие умений и навыков здоровьесберегающей деятельности;
- проявление элементарной здоровьесберегающей компетентности;
- проявление позиции субъекта здоровьесозидания.

Исходя из перечисленных критериев, охарактеризуем задачи и содержание воспитания культуры здоровья в каждой возрастной группе.

Младший дошкольный возраст

Задачи по становлению ценностного отношения у ребенка 3-4 лет к здоровью и жизни человека следующие:

- развитие интереса к правилам здоровьесберегающего и безопасного поведения;

- развитие интереса к изучению себя, своих физических возможностей (осанка, стопа, рост, движение, картина здоровья);

- поддержание положительного настроения ребенка на выполнение элементарных гигиенических процессов, радости от самостоятельных и совместных действий и их результатов (чистые руки, хорошее настроение, красивая ходьба, убранные игрушки в группе, одежда сложена аккуратно, «я молодец» и т.д.).

Задачи по освоению системных и устойчивых представлений о здоровье и здоровьесберегающих правилах, основах здорового образа жизни у детей 3-4 следующие:

- развитие представлений о человеке (себе, сверстнике и взрослом) и признаках здоровья человека;
- обогащение представлений о процессах умывания, одевания, купания, еды, уборки помещения, атрибутах и основных действиях, сопровождающих их;
- обогащение представлений о доступном ребенку предметном мире и назначении предметов, о правилах их безопасного использования;
- развитие представлений о том, как позвать взрослого на помощь в опасных для здоровья и жизни ситуациях.

Задачи по формированию опыта здоровьесберегающей деятельности и основ здорового образа жизни у детей 3-4 лет следующие:

- развитие умения и навыков называть свое имя, говорить о себе от первого лица, выражать свои потребности и интересы в речи;
- совершенствование умения правильно совершать процессы умывания, мытья рук при незначительном участии взрослого, элементарно ухаживать за внешним видом, пользоваться носовым платком, туалетом;
- развитие умения элементарно помогать взрослому в организации процесса питания, навык правильно есть без помощи взрослого;
- развитие умения одеваться и раздеваться при участии взрослого, стремясь к самостоятельным действиям;
- развитие умения ухаживать за своими вещами и игрушками при помощи взрослого;

- развитие умения переносить в игру правила здоровьесберегающего и безопасного поведения при участии взрослого;

- развитие умения в опасных, сложных ситуациях позвать на помощь взрослого.

Средний дошкольный возраст.

Задачи по становлению ценностного отношения у ребенка среднего дошкольного возраста к здоровью и жизни человека следующие:

- способствование становлению все более устойчивого интереса к правилам здоровьесберегающего поведения, развитию самостоятельности детей;

- развитие здоровьесберегающей компетентности дошкольников.

Задачи по освоению системных и устойчивых представлений о здоровье и здоровьесберегающих правилах, основах здорового образа жизни у детей 4-5 лет следующие:

- развитие устойчивых представлений о человеке (себе, сверстнике и взрослом), об особенностях здоровья, правилах здоровьесобранного поведения в обществе;

- обогащение представлений об алгоритмах процессов умывания, одевания, купания, еды, уборки помещения, атрибутах и основных действиях, сопровождающих эти процессы.

Задачи по формированию опыта здоровьесберегающей деятельности и основ здорового образа жизни у детей 4-5 лет следующие:

- развитие навыка элементарно описывать свое самочувствие, умение привлечь внимание взрослого в случае недомогания;

- развитие умения самостоятельно и правильно совершать процессы умывания, мытья рук, помогать в осуществлении этих процессов сверстникам, младшим детям; самостоятельно следить за своим внешним видом и видом других детей; помочь взрослому в организации процесса питания, откликаться на его просьбы; самостоятельно есть, соблюдая культуру поведения за столом; самостоятельно одеваться и раздеваться, стремясь помочь сверстникам или младшим детям; элементарно ухаживать за своими вещами (вещами личного пользования) и игрушками, проявляя инициативность и самостоятельность;

- воспитание желания решать проблемные игровые ситуации, связанные с охраной здоровья; умение выражать симпатию и проявлять сочувствие сверстникам, оказывать элементарную поддержку и помощь, если кто-то заболел, плохо себя чувствует;

- развитие умения самостоятельно переносить в игру правила здоровьесберегающего поведения;

- развитие умения предупредить, избежать опасных для здоровья ситуаций; в случае их возникновения обратиться за помощью к взрослому, привлекая его внимание; выполнять инструкции взрослого в опасных для здоровья обстоятельствах.

Старший дошкольный возраст

Задачи по становлению ценностного отношения у ребенка старшего дошкольного возраста к здоровью и жизни человека следующие:

- способствование становлению устойчивого интереса к правилам здоровьесберегающего и безопасного поведения, развитию субъектной позиции детей в здоровьесберегающей деятельности;

- способствование наращиванию здоровьесберегающей компетентности дошкольников.

Задачи освоения системных и устойчивых представлений о здоровье и здоровьесберегающих правилах, основах здорового образа жизни следующие:

- закрепление и усложнение представлений о человеке (себе, сверстнике и взрослом), об особенностях здоровья, необходимости соблюдения правил здоровьесобранного поведения в обществе;

- совершенствование представлений об алгоритме процессов умывания, одевания, купания, еды, уборки помещения, атрибутах и основных самостоятельных действиях, сопровождающих эти процессы.

Задачи по формированию опыта здоровьесберегающей деятельности и основ здорового образа жизни следующие:

- закрепление навыков называть свое имя, имена сверстников, элементарно описывать свое самочувствие; умения привлечь внимание взрослого в случае неважного самочувствия, недомогания;

- развитие умений самообслуживания и самостоятельного осуществления полезных привычек, элементарных навыков личной гигиены (вымыть руки, умыться, почистить зубы, прополоскать рот после еды, обтираться (с помощью взрослого), вымыть уши, причешь волосы и т.д.) без напоминания взрослого;

- развитие умения выполнять бодрящую, дыхательную гимнастику и гимнастику для глаз при участии взрослого;

- закрепление желания и стремления детей решать проблемные игровые ситуации, связанные с охраной здоровья;

- активизация умения самостоятельно переносить в игру правила здоровьесберегающего поведения;

- закрепление умения предупредить, избежать опасных для здоровья ситуаций; обращаться за помощью взрослого в случае их возникновения, привлекая его внимание; выполнять инструкции взрослого в опасных для здоровья обстоятельствах.

Подготовительная к школе группа.

Задачи по становлению ценностного отношения у ребенка подготовительной группы к здоровью и жизни человека следующие:

- воспитание ценностного отношения к здоровью и человеческой жизни, развитие мотивации к сбережению своего здоровья и здоровья окружающих людей, общества в целом;

-поддержка веры ребенка в свои возможности и собственные силы, воспитание его как субъекта здоровьесберегающей деятельности и поведения.

Задачи по освоению системных и устойчивых представлений о здоровье и здоровьесберегающих правилах, основах здорового образа жизни следующие:

- дальнейшее обогащение и углубление целостных и системных представлений о том, что такое здоровье и как поддержать, укрепить и сохранить его;

- развитие представления о внешних и внутренних особенностях строения тела человека; о правилах здоровья (режим дня, питание, сон, прогулка, культурно-гигиенические умения и навыки, навыки самообслуживания, занятия физкультурой и профилактика болезней); о поведении, сохраняющем и укрепляющем здоровье; о безопасном поведении в быту, на улице, на природе, в обществе; о полезных и вредных привычках; о поведении заботящегося и болеющего человека; о здоровом взаимодействии со сверстниками и взрослыми.

Задачи по формированию опыта здоровьесберегающей деятельности и основ здорового образа жизни следующие:

- развитие умений самообслуживания и самостоятельного осуществления полезных привычек, элементарных навыков личной гигиены (вымыть руки, умыться, почистить зубы, прополоскать рот после еды, обтираться, (с помощью взрослого), вымыть уши, причесать волосы и т.д.);

- дальнейшее развитие умения определять состояние своего здоровья (здоров или болен), а также состояние здоровья окружающих; назвать и показать, что именно болит, какая часть тела, какой орган;

- дальнейшее закрепление культуры приема пищи;

- развитие умений самостоятельно выполнять бодрящую (после сна), дыхательную гимнастику и гимнастику для глаз;

- развитие навыка выполнять правила безопасного поведения в подвижных играх, в спортивном уголке группы;

- развитие умения правильного пользования опасными бытовыми предметами: ножницы, иглы и прочее (под присмотром взрослого); бытовыми электроприборами (телевизор, компьютер, пылесос, утюг и др.) с помощью взрослого;

- обучение умению обратиться за помощью к взрослому при использовании пожароопасных предметов;

- развитие умения одеваться в соответствии с погодой, не переохлаждаясь и не утепляясь чрезмерно; правильно одеваться на прогулки и походы в лес;

- развитие умения различать съедобные и ядовитые грибы, ягоды, травы, правильно себя вести в лесу; проявлять осторожность при общении с неизвестными животными;

- развитие умения соблюдать правила дорожного движения; вест себя в транспорте в соответствии с правилами перевозки;

-развитие умения держаться на воде, плавать, правильно вести себя на воде, на солнце;

- развитие умения самостоятельно организовывать совместную деятельность с детьми в детском саду и на улице, соблюдая правила безопасного поведения;

- развитие умения действовать, осуществляя выбор стратегии поведения с позиции сохранения здоровья и человеческой жизни.

Задачи по развитию готовности решать здоровьесберегающие задачи, задачи здорового образа жизни безопасного поведения следующие:

- в области задач разумного поведения в непредвиденных ситуациях: развитие умения позвать на помощь, обратиться за помощью к взрослому; объяснить, какую получил травму, что поранил, ушиб, где болит; слушаться указаний взрослого, выполнять инструкции; назвать домашний адрес, имена родителей и способы связи с ними (знать адрес и телефон); элементарно обезопасить себя от контакта с незнакомым человеком на улице;

- в области задач оказания элементарной медицинской, психологической самопомощи и помощи: развитие умения наблюдения за своим поведением и поведением других людей; сочувствия, сопереживания, поддержки, готовности пожалеть, успокоить; умения принимать помощь и сочувствие; объяснять ребенку или взрослому, что нужно сделать в случае травмы (алгоритм действий) ; оказать элементарную помощь самому себе и другому (промыть глаза, промыть ранку, обработать ее, обратиться к взрослому за помощью) ; разрешать конфликты между детьми, стремиться не провоцировать их;

привлечь внимание взрослого к сложной ситуации.

Культура здоровья детей раннего и дошкольного возраста – это результат целенаправленного взаимодействия взрослого и ребенка, результат прежде всего воспитания. Свое начало культура здоровья ребенка берет в семье, в которой появляется новорожденный. И это предъявляет самые серьезные требования к культуре здоровья родителей и семьи в целом. Дошкольное образовательное учреждение как универсальная образовательная среда помогает ребенку в самом начале жизни обрести элементарную культуру здоровья, определяя тем самым здоровый путь его развития.

Современные технологии воспитания культуры здоровья у детей дошкольного возраста.

В младшем и среднем дошкольном возрасте наиболее оптимальными технологиями воспитания культуры здоровья становятся: активное экспериментирование, дидактические игры на предметной и предметно-манипулятивной основе, сюжетные игровые ситуации проблемного характера, сюжетно-ролевая игра. В возрасте от 3 до 5 лет сле-

дует активно использовать фольклор и детскую литературу соответствующей тематики как возможность интеграции художественного слова и игры.

К таким интеграционным формам и приемам в работе с детьми младшего и среднего дошкольного возраста можно отнести: инсценировки реальных и сказочных ситуаций с помощью игрушек; чтение потешек, заигрышей, закличек, попевок, стихов; показ иллюстраций по теме; встречи с куклой-марионеткой, игрушкой-забавой; разыгрывание с помощью фланелеграфа сказок, игр-экспериментов; организация сюжетных игр с помощью потешек, стихов; показ сюжетных иллюстраций по сказкам; организация игр-путешествий предметного характера; подражание сказочным персонажам; тематические беседы; использование серии сюжетных картинок по здоровому образу жизни; показ ряда последовательных действий с предметами с дальнейшим выполнением их детьми; самостоятельные игры с предметами; организация моментов радости, связанных с культурно-гигиеническими навыками; работа с альбомом сюжетных фотографий (фото детей группы).

Одним из видов современных игр, которые могут быть использованы в ходе воспитания культуры здоровья детей младшего и среднего дошкольного возраста, становятся игры-эксперименты и игры-путешествия на предметной основе. Игры-эксперименты основаны на экспериментировании с предметом (предметами). Основное действие для ребенка в них – это манипуляция с определенным предметом на основе заданного воспитателем сюжета. Цель таких игр заключается в практиковании, закреплении культурно-гигиенических умений и навыков, навыков здорового образа жизни. Игры-путешествия заключаются в том, что ребенок совершает некоторую прогулку в мир вещей, предметов, манипулирует с ними, разрешает проблемную игровую ситуацию в ходе такого условного путешествия.

В среднем дошкольном возрасте рекомендуются тематические игры-этюды. Игра-этиюд – это небольшая драматизация на основе стихотворного текста, которая осуществляется детьми совместно с воспитателем. С учетом возраста детей технология организации подобных игр осуществляется следующим образом: педагог читает текст, предлагая детям показывать отдельные действия героев сюжета или, если дети подготовлены, импровизировать фрагменты поведения героев.

К современным технологиям воспитания культуры здоровья дошкольников относятся проблемные и ситуационные задачи. В младшем дошкольном возрасте решение простейших проблемных ситуаций связано с действиями типа отгадывания и поиска, которые сопровождаются словами педагога «найди» и «угадай». В возрасте от 3 до 5 лет проблемная ситуация часто выглядит как отгадывание простейших загадок с рифмованным ответом в конце. В старшем дошкольном возрасте воспитатель использует цепочки ситуационных задач, усложняя для детей поиск правильного решения.

Специфика ситуационной задачи заключается в том, что она носит ярко выраженный практико-ориентированный характер.

Наряду с технологиями проблемного воспитания и обучения в старшем дошкольном возрасте применяются технологии проектной деятельности дошкольников, коллекционирования, театрализованной инсценировки, литературно-игровой деятельности и технологии организации самостоятельной деятельности детей в освоении культуры здоровья.

Одной из популярных сегодня технологий воспитания культуры здоровья старших дошкольников становится проектирование, или метод проектов. Его отличает практическое применение детьми имеющихся у них знаний и умений; нежесткое формулирование задач, их вариативность, повышающие самостоятельность и творчество дошкольников; интерес к деятельности, результативность которой можно продемонстрировать публично, индивидуальная заинтересованность в нем.

Организация с детьми мини-проектов или продолжительных проектов крайне интересна современному ребенку и раскрывает его потенциальные разносторонние возможности на достаточно высоком уровне.

Руководство проектной деятельностью ведет к изменению позиции педагога: от транслятора готовых знаний к инициированию поисковой активности воспитанников, к совместному поиску решения поставленной или обнаруженной ими проблемы. Педагог помогает детям самостоятельно найти выход, открыть новое знание и присвоить его на уровне опыта. В ходе выполнения проекта дети учатся самостоятельно искать информацию, делать выводы, подбирать способы изложения найденного материала для сверстников, младших детей, взрослых.

Вывод

Современные технологии воспитания культуры здоровья дошкольников имеют несколько общих признаков: ориентированность на самостоятельное или совместное со взрослым открытие нового практического опыта, добытого экспериментальным, поисковым путем, возможность его анализировать и преобразовывать («Каждый узнает лишь то, что сам пробует сделать», – писал Песталоцци), а также спонтанное, повседневное освоение разного опыта общения и коллективного взаимодействия со сверстниками и взрослыми. Только при таком подходе ребенок чувствует себя субъектом, получая возможность быть самостоятельным, инициативным, активным деятелем, который ответствен за опыт своей деятельности, свои поступки и поведение.

Литература

1. Постановление Президента Республики Узбекистан “О мерах по коренному совершенствованию управления системой дошкольного образования”. № ПП-3261. Город Ташкент, 30.09.2017.

2. Постановление Президента Республики Узбекистан “Об организации деятельности Министерства дошкольного образования Республики Узбекистан”. № ПП-3305. Город Ташкент, 30.09.2017.

3. От рождения до школы. Примерная общеобразовательная программа дошкольного образования

ния (Текст)\\ Под ред. Н.Е.Вераксы, Т.С.Комаровой, М.А.Васильевой. – М. МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2010.

4. Примерная основная общеобразовательная программа дошкольного образования. – 4-е изд., перераб. и доп. (Текст)\\ Под ред. Л.А.Парамоновой. – М. ТЦ сфера, 2011.

**Манзура Ризаметова Абдуллажановна,
Бахромжон Дадамирзаев Бахтиёр угли,
Зухра Бектемирова Акрамжон кизи,**

*Конструирования и технология изделий лёгкой промышленности кафедры,
Технология легкой промышленности факультет,
Наманганского инженерно - технологического института,
Узбекистан.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРАКТИЧНО – ДЕКОРАТИВНЫХ УКРАШЕНИЙ В НАЦИОНАЛЬНЫХ КОСТЮМАХ.

Аннотация: в данной статье представлена информация о развитии экспортного потенциала Узбекистана и развитии национальной вышивки, развитии малого бизнеса и частного предпринимательства в Узбекистане, а также расширении экспортоориентированной продукции в различных отраслях промышленности.

Ключевые слова. Узоры, печатная вышивка, маленькие, сложные, растительные цветы, вышивка одежды, вышивка на стене

В этом смысле, практично – декоративное искусство имеет особую роль. Практично – декоративное искусство служит для удовлетворения духовных и моральных нужд человека. С помощью художественности они не только изображают внешнюю атмосферу, но вместе с этим можно увидеть художественность и красоту. Следовательно, образцы практично – декоративных искусств с помощью влияния на внутренние переживания воспитывают душевное состояние, поднимают настроение.

Создание узоров на текстильных изделиях поднимается на новый этап. В связи с этим, нам приходится ещё глубже изучать знаний и опытов наших предков.

В связи с тем, узоры на костюмах, которые определяют для чего намерен этот костюм и в чём состоит смысл, их можно разделить на несколько видов. Они – технические узоры, символические и геометрические узоры.

В сегодняшние дни узоры встречающиеся в национальных костюмах женщин появляются на атласах и адрасах Маргилана, Намангана. Кроме того, вышивание на костюмах реализуется с помощью ручной и мак вышивки.

Ручная вышивка сперва проектируется, состоит их художественных идей и планов, они реализуются на ткани. В этом случае, обязательно идеи проектировщика (изобретателя) соответствует с возможностями производства. После того как рисования узоров на поверхность ткани ткань приводится в туго натянутый вид и практическая работа продолжится.

В Узбекистане художественная вышивка играет особую роль среди видов народных практичных искусств. Ручная работа, созданная с помощью иголки и нити воплощает в себе художественность. Изобретатель этих искусств особенно являются женщины. Воплощение узоров для вышивальщиц рисуют специальные искусные мастера.

Сегодня такие изделия, как сюзаны, зардевар, гулпурпе, покрывало, изготовленные из рук народных мастеров изготавливаются с желаниями и экспортируются в иностранные страны как Германия, Бельгия, США, Япония, Индия, Афганистан, Турция и другие страны. Они особенно делятся на два вида: реализуются как вышивка на костюмах и вышивка для вешанья на стену. Вышивка на костюмах (тюбетейка, пояс, вышитый платок, платье, безрукавка, костюмы для женщин и другие).

Ферганские вышивки отличаются своими аспектами от других. Вся вышивка покрывается мелкими узорами из – за чего не остаётся ни одно открытое место на ткани. Цветки их вышиваются цветными. Нежными и тонкими. Цветки вышивки состоят из тёмно – зелёных, ярко – розовых и ярко – фиолетовых цветов. Цветки вышитые по середине ткани считаются традиционными цветами в Фергане. Вышивки Ферганской долины состоят из ветвь графических цветов или концентрических кругов, отличаются тем, что на фоне остаётся много место. Образцы вышивки таких, как «луна», «яблоко», «нагара цветок» можно сказать, что мастера их называли по – разному. Названия композиций именуются смотря на название цветов. Например, «Девять яблок», «Шесть яблок», «Цветы миндаля». Для украшения кругов используется и простой, и сложный вид.

1-рисунок. Сузана.

Использование исламских узоров в Ферганских вышивках связано с исламской идеологией и гласит о том, что данные узоры считаются как символ райских садов.

Ещё один аспект Ферганской долины – вода, которая считается символом жизни, каждая вышивка окантовывается со словом «вода».

После того, как Узбекистан приобрёл свою независимость как и другие сферы были уделены внимания и на эту сферу. Сегодня ручная вышивка растилаются по всему Узбекистану. С отсутствием деревянного прибора невозможно получить задуманное. На прибор туго натягивается ткань смотря на предмет. Смотри на предмет на ткань рисуется схема.

Для вышивки используется специальный крючок из металла, с длиной 15 см, с нежно – тупой конечкой.

Иголка на правой руке над рамкой, левая рука под рамкой. Каждое действие мастера образует цепочный шов.

Для изготовления такой вышивки у мастера требуются терпеливость, вкус, физическая выносливость. Смотри на объём изготовление вышивки протягиваются от трёх дней до трёх месяцев.

В течение этой времени мастер отображает свои мечты, надежды, мировоззрение, настроение. Человек смотрящий на эти искусства наслаждается красотой, берёт духовную поддержку. Исламские узоры, означая жизнь, оберегание от злодейских духов, превышают их ценность среди народа.

С помощью узора реализуется композиция. Украшение ткани с помощью узора означает духовное понятие.

Ниже, последуем проектирование и изготовление женской обуви.

1 – этап. Определить размер обуви. Кладём размер и берём меры.

2 – этап. Нарисовать первоначальную композиционную идею.

2-рисунок. Подготовка рамки.

3 – этап. Мера туго натягивается на рамку.

4 – этап. Обращая на то, что этот обувь приспособлен для женщин выбираем краски.

5 – этап. Вышивка предмета.

3-рисунок. Готовые ассотимент.

Наша цель – развивать и учить наших поколений, храня безобразие этого искусства, унаследованные от наших предков. На этой пути, наши действия тоже являются началом наших исследований.

Литературы:

1. Г. Хасанбаева. История вышивки. Учебное пособие. Т.: «Экономия - Финансы». 2006
2. А. Кадиров. Проектирование. (учебное пособие для колледж - лицеев)...

Aminov Bexzod Bakhrom ugli

Student, Faculty of Natural Sciences, Department of Geodesy, Cartography, Cadastre, Geography, Urgench State University, Urgench, Uzbekistan.

GEOECOLOGICAL ISSUES BELONGING TO THE GROUND RESOURCES IN UZBEKISTAN

Abstract: This article deals with various geo-ecological problems and their solutions that arise as a result of the interaction of the environment with the environment.

Key words: Geoecological problem, "Greenhouse effect", "Ozone" hole, Aral Sea, Voha, Gumus.

Introduction

At present, living organisms, such as the flora, fauna and the environment, are aggravated by the acceleration in the development of science and technology, and the earlier natural equilibrium is in some areas under destruction, and in some parts it is completely destroyed, hazardous, even deadly ecological situation is arising. Hence, human nature, in turn, reflects the nature of man, and as a result, complex, multifaceted and diverse problems arise as the interaction increases. These ecological problems are based on a specific region that develops on the basis of the natural laws of the area, so these problems can be called geo-ecological problems. Geo-ecological problems are split over global, regional and local geo-ecological problems, depending on the size of the area covered. Problems such as desertification of global geo-ecological problems, problems such as greenhouse effect, ozone hole, pollution of the ocean, regional geo-ecological problems, pollution of large river basins, Aral Sea disaster are considered to be geo-ecological problems. Local geo-ecological problems occur in smaller regions, with the influence of local factors (primarily human)[1].

In Uzbekistan, in the second half of the last century, many local geo-ecological problems have arisen which have been detected over time and have not yet been taken as necessary measures. It is important to study them and take the necessary precautions. From ancient times in the territory of Uzbekistan lands have

been used for various purposes. Especially during the last century, these resources were used extensively in agriculture, which was "thoughtless", consequently led to several geo-ecological issues.

There are a lot of wise words among our people as "The Earth is The Mother of All Riches", "If you look at the Earth, The Land Will Feed You". These proverbs are indisputable, and people really get everything they need - food, clothing they wear, and even the raw materials they use to build their own homes from land.

Discussion

Land resources in Uzbekistan are mainly used in agriculture. The total area of irrigated agriculture is 4316 thousand hectares and mountainous habitat - 756 thousand hectares. Land reclamation is not the same. Most irrigated lands are located in mountainous and among mountainous valleys. Every year, the quantity of substances extracted from cultivated lands by cultivated plants is higher than that of the ones given to the ground. Therefore, the element of gumus on all irrigated soils decreased by 40-50% over the next 70-80 years. Reduction of humus leads to depletion of soil, resistance to water erosion and wind erosion.

Particularly, in the arable lands, multiple machining of tires with heavy wheeled tractors results in sharp contraction of the undercoat. This adversely affects the water absorption and airflow characteristics of the soils. Currently, more than half (2 million hectares) of irri-

gated land salinized at different levels. Overuse of pesticides and mineral fertilizers has seriously damaged microorganisms in soils. Microorganisms play an important role in the substance and energy exchange in the soil.

All the major geosystems are connected to the valley direction. In addition, in all the valleys depending on the relief of the earth, the bottom is closely related to the above. When designing anti-reclamation measures, it is necessary to take into account this territorial link in the valleys. Due to the interconnection between components and regions, a variety of natural geographical processes are formed, some of which are accumulated and some are reduced. For example: the process of salinization in all delta of the rivers is intensified. In the Khorezm and Bukhara regions, land is saline to 80-90%, and ground waters are ineffective for consumption. There are droughts, salinization, and bogs in the canals, ditches and river banks.

Water erosion has been intensified in undeveloped areas. The erosion process in 70-80% of cultivated areas has been developed in the newly developed Adyr regions of Ferghana, Zarafshan oasis. As a result of erosion, 0.5-0.8 tonnes of humus, 100-120 kg of nitrogen and 75-100 kg of phosphorus are removed from each hectare. (Quziev, 2002).

Some of the compounds in the valley geosystems are diminishing and others are gradually accumulating. The presence of pesticide residues in soils has been proved in scientific literature. (Rakhmatullaev, 2003., Risqiev, 2002).

At the same time, it has been noted that there are numerous elements in the soils that are even hardly broken by mineral and organic fertilizers. For example: nitrogen fertilizers, manganese, phosphorus fertilizers, strontium, uranium, radium, thorium and fluorine, potassium fertilizer are accumulated. (Glazovskiy, 1987). In urban landscapes nitrates, various hydrocarbon compounds, chromium, copper, arsenic, petroleum products phenol, lead and others are accumulating. Various natural geographical processes and geoecological changes occurring in the geodynamic geological systems due to the human are widely covered in geographical research.

More than 50% of the soil in our country has been exposed to wind erosion. This is especially evident in the area of oasis. Generally, salinization and water-moving elements are redistributed through irrigation, and are accumulated at low river delta and lowland areas.

There is a plaster layer under the soil cover of 0.5-1.5 meters in the Urtachul and Malikchul regions. After the sowing of these plaster layers, there is a series of storms on the soil cover due to its melting. This happened in the lower part of the Sherabad River, in the

center of the Ferghana oasis, in the western part of the Karshi desert. There is no clear balance in the rotation of elements matter. Due to the increase in the number of canals and channels, the riverbeds dropped dramatically. Construction of reservoirs in the valleys leads to the accumulation of water in the muddy and molten material in the river within the reservoirs. For example, when the Tuyamuyun water reservoir was built, a large portion of the mud coming to the Khorezm oasis through the Amudarya River is being collected under this reservoir.

There is a close link between events and processes in nature. Salinity of soils can affect even human health. However, this effect is not directly influenced by drinking water and crop production. Continuous exploitation of salt, saline water, and the use of salt particles in the air to reduce respiratory immunity causes various diseases, especially anemia. Geographical scientist, Professor A. Rakhmatullayev said that the mortality and morbidity of the population increased as the soil salinity increased from the upper parts of the valley to the lower parts [2].

When looking for solutions to such geoecological problems, many factors must be considered. First of all, it is necessary to take into account the relief. All of the mountain valleys below are closely related to the above ones. When designing anti-reclamation measures, it is important to take into account that regional linkages in the oasis. Some of the relief elements may cause the collection of certain substances, some of which may be reduced. [3] For example, molten elements at the top of the River Valley is accumulated in the lower parts.

Result

One of the best ways to reduce the salinity of the underground waters in the oasis geosystems and prevent the salinization of soils is the proper placement of crops that are planted in the territory and mountain plains.

- the use of drip irrigation technologies in the pre-historic plains dramatically reduces the movement of the rapidly increasing salts to the river from the plains.

- in the pastoral pastures, it is appropriate to use occasionally. They, in turn, play an important role in sustaining the disappearing vegetation cover on pastures.

References:

- [1]. A. Rafikov, "Geoecological problems" Tashkent. "Teacher" -1997
- [2]. A. Rakhmatullayev, Dissertation on "Optimization of ecological situation in the middle and lower Zarafshan area geosystems". Tashkent -2018.
- [3]. Sh. Kholiqov, P. Uzakov, I. Boboxujayev "Soil Science" Tashkent – 2011

**Tulakhodjaeva Minovar¹,
Khodjaeva Mutabar²,
Umirzakov Ismandiyor³**

¹D.s.c., Prof., Department of Economic Analysis and Audit
Tashkent State Economic University,
Chairman of the Council of the National Association accountants and auditors of Uzbekistan,
Tashkent, Uzbekistan.

²Associate Professor of the Department "Economic Analysis and Audit"
Tashkent State Economic University,
Tashkent, Uzbekistan.

³Master of Tashkent State Economic University,
Tashkent, Uzbekistan.

AUDIT REPORT: NATIONAL STANDARDS OF UZBEKISTAN AND INTERNATIONAL PRACTICE

Abstract This article is devoted to identifying problems of insufficient disclosure in standard standards of various types of audit reports, depending on the size of errors in the financial statements of a client, as well as in his ability to carry out his activities in the foreseeable future. In accordance with international standards of auditing and putting into practice the application of international standards if the standards do not specify all possible modifications of audit reports.

Keywords: *National Standards on Auditing (NSA); International Standards on Auditing (ISA); audit report; positive conclusion with explanatory paragraph (Opinion without reservations with explanatory paragraph); positive opinion with reservations (Opinion with reservations); Negative opinion (Negative opinion) and audit opinion - refusal to express an opinion; continuous activity; limitations on the scope of the audit.*

Introduction

In Uzbekistan, auditing activities are carried out in accordance with the Law of the Republic of Uzbekistan "On Auditing" (second edition dated May 26, 2000), Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan and the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, National Standards of Auditing (NSA), and also various provisions, instructions and guidelines.

In the period 1992 - 2010, NSA was used. In accordance with the Decree of the President of the Republic of Karelia on 11/26/2010 No. PP-1438 and in accordance with Article 2-2 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Auditing", audit organizations may apply IAS when conducting an audit in accordance with an agreement on providing audit services. Since 2016, ISAs are mandatory for use in auditing joint-stock companies.

Materials and Methods

The audit of the financial statements ends with the issuance of an audit report, the procedure for compiling and the types of which are regulated by the Law of the Republic of Uzbekistan "On Auditing" and the National Standard of Auditing (NAS No. 70 "Audit Report and Audit Report on Financial Reporting". The first edition of NAS 70 was approved on 10.03.2001 and was valid until 01.12.2016. After this date, the new version of NAS 70 began to operate. However, both the old and new versions of the NAS 70 have significant differences from international standards. Since the IAS is used in the audit of joint stock companies, which constitute about 30% of the audit volume, the remaining 70% of the entities are audited by NAS. At the same time, the audit reports on NAS are not trusted by both national and foreign investors because of the differences between NAS and IAS, especially because there are no guarantees that the entity being audited will be able to carry out activities in the foreseeable future.

Discussion

NAS No. 70 "Audit Report and Audit Report on Financial Statements" was developed in accordance with International Standard on Auditing (IAS) 700 "Audit Report (Conclusion)", entered into force on March 20, 2001 and was revised on December 1, 2016, then as IAS 700 was completely revised in 2006 and 2009. In addition, in 2006 - 2009. New IAS 705 «the Report on modification (conclusion) of the independent auditor» and IAS 706 «Mandatory and independent auditors requiring attention, in the report (conclusion) of the independent auditor» have been approved.

In 2016, IAS 701 "Informing about key audit issues in the audit report" was adopted. In addition to these standards, the issuance of audit reports is a very important role played by IAS 570 "The applicability of the assumption of the continuity of the organization." Consider our comparative analysis of the differences between NAS and IAS from the point of view of audit opinions / conclusions. In 2016, IAS 701 "Informing about key audit issues in the audit report" was adopted. In addition to these standards, the issuance of audit reports is a very important role played by IAS 570 "The applicability of the assumption of the continuity of the organization." Consider our comparative analysis of the differences between NAS and IAS from the point of view of audit opinions / conclusions.

Result

If the auditor believes that the identified factors cause significant doubts about the subject's ability to continue uninterrupted operations, he must perform additional procedures:

- a request from the management of the entity about its plans for future actions, including the liquidation of assets, loans or debt restructuring, reduction or postponement of expenses, increase in equity, etc.;

- analysis of the availability of additional information on possible events after the evaluation period made by the management of the entity, and obtaining sufficient audit evidence that the implementation of management plans of the entity is feasible and will improve the situation;

- analysis and discussion with the management of the subject of forecasts of cash flows, profits, etc.;

- analysis and discussion with the management of the subject of the latest available interim financial statements;

- analysis of the terms of credit agreements and debt obligations and existing violations on them;

- analysis of the contents of the minutes of meetings of shareholders, founders, administration and important committees to identify financial difficulties;

- survey of the management and legal service of the subject regarding the existence or contemplated lawsuits and complaints and the adequacy of the management's assessments of the subject of their possible consequences;

- analysis of the existence and legality of the enforcement of agreements on the financing of the entity by related parties and third parties, as well as an assessment of the ability of these persons to provide additional funds;

- analysis of the subject's plans for outstanding customer orders;

- review of events after the reporting date, which may adversely affect the subject's ability to continue uninterrupted activities.

As with IAS 570, NSA 57 stipulates that the above list of features is not exhaustive. On the other hand, the presence of one or several characteristics of the subject does not necessarily mean a significant uncertainty regarding the assumption of the continuity of its activities.

The auditor analyzes information relating to the same period that was used by management during the assessment. If this period was less than 12 months after the balance sheet date, then the auditor should ask the client to conduct an assessment for the established period, and also make a request for events or conditions of interest beyond the period covered by the management's assessment. In addition, the auditor has the right to ask the client to evaluate the potential significance of such events to determine the appropriateness of the continuity assumption.

Based on the evidence obtained, the auditor should determine whether there is an uncertainty requiring clear disclosure of information about it and its consequences in the financial statements. Uncertainty refers to a situation, the result of which depends on future actions or events that are beyond the direct control of the entity, but may affect the financial statements (for example, a court decision on a lawsuit brought by a client, the satisfaction of which will require significant expenses).

If the assumption under investigation is appropriate, but there is the above uncertainty, then the auditor should verify that the necessary information about it is disclosed in the financial statements.

If this requirement is met, the auditor expresses a positive opinion with an explanatory paragraph indicating the presence of uncertainty and containing a reference to the relevant notes to the statements.

If the required information has not been fully disclosed in the financial statements, the auditor should express a negative opinion, citing the presence of significant uncertainty.

If the auditor came to the conclusion about the inappropriateness of the assumption about the continuity of the activity of the enterprise being inspected, then he should express a negative opinion.

Independent assessment of the continuity assumption is not the responsibility and responsibility of the auditor.

If the management of the entity, at the request of the auditor, has not made its assessment or does not wish to extend the period of its assessment to a minimum, the auditor may consider this fact as a limitation on the scope of the audit and modify the audit report accordingly.

However, if, despite the aforementioned lack of analysis by the management of the entity, the auditor, when performing other procedures (not connected with the analysis of the evaluation of the management of the entity), has received reasonable grounds to believe that the entity is able to continue continuous activity, he does not use his right to modify the audit report based on a limited audit scope.

The auditor should take into account that the significance of negative factors may be mitigated by favorable factors. For example, the inability to repay payables in a timely manner can be compensated for by the action of the management of the entity in ensuring cash flow from other sources, and the loss of the main supplier is compensated by the appearance of an alternative source of supply.

Studying the foreign practice of auditing allows us to conclude that the requirements of IAS 570 "Assumption of business continuity" are very often ignored even by the largest audit companies, which causes financial scandals. Thus, in January 2002, more than 400 employees and former employees of Enron sued several company executives and the auditing firm Arthur Andersen, demanding the return of the funds of pension funds lost as a result of the bankruptcy of the company. The lawsuit stated that the company's management offered the staff to buy the company's shares without explaining the financial difficulties that Enron was going through. The above audit firm provided consulting and auditing services to the company. The result of the scandal was the division of the business of the "Big Five" firms in certain areas: consulting services and audits.

Auditors who will not take the measures described in NAS 57 should be wary of litigation with affected users of the information contained in the financial statements and the audit report. When auditing the financial statements of organizations and public sector institutions, the question of the appropriateness of using the business continuity assumption usually does not arise, but in some cases (termination of funding of the audited

entity, etc.), the auditor may receive useful recommendations from the NAS 57. In the light of new requirements for further improving the activities of audit organizations and increasing their responsibility for the quality of services provided, the introduction of the NAS 57 "Applicability of the assumption of business continuity" is necessary, timely and an indispensable tool for increasing the accountability of audit organizations to users of financial statements.

The presence in international practice of opinion without reservation, opinion without reservation with an explanatory paragraph and opinion with reservations is an indicator of the auditor's responsibility, as it gives him the opportunity to warn users of possible consequences due to the presence of uncertainties in the subject's future activities or indicate existing limitations on the scope of work or disagreement on accounting policies.

5. Conclusion

Thus, in order to improve the quality of audit services, to achieve greater reliability of audit reports and

to attract the confidence of potential investors to domestic audit practice, NSA 70 is proposed to be brought into line with IAS 700,701,705 and 706. And also approve the proposed NSA 57 "Corresponding to MCA 570" Applicability of an assumption of a continuity of activity of the organization".

References

- [1] 1. Law of the Republic of Uzbekistan "On Auditing", May 26, 2000.
- [2] National auditing standards. Auditor's Guide, Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan. - T.: Publishing House of the National Association of Accountants and Auditors of Uzbekistan, 2016.
- [3] Handbook of International Standards on Auditing (ISAs) and Quality Control – International Federation of Accountants (IFAC), 2016 Edition.
- [4] Arens, E. A., Lobbek, J. K. Audit. - M. Finance and Statistics, 2015.

Tadjiev Anvar¹,
Salavatova Khurshida²

¹Lecturer, Department of Soil sciencechair, Faculty of Natural Sciences, Urgench State University, Urgench, Uzbekistan.

²Student, Department of Soil sciencechair, Faculty of Natural Sciences, Urgench State University, Urgench, Uzbekistan.

THE IMPORTANCE OF THE SOIL'S INVERTASE ENZYMES IN EXCHANGELY CROP ROTATION OF WINTER WHEAT

Abstract: The activity of the invertase enzyme increases as a result of the destruction of the cellulose in the soil and its transformation into glucose by the microorganisms,

Key words: Invertase enzymes, microorganisms, glucose, soil, organic remnants.

Introduction

The role of mineral, organic and micro-elemental fertilizers in growing agricultural crop yields is extremely high and is distributed in low-yielding state of the soil of the country among the nutrient elements. The microbiological activity of the soil needs to be maintained at a high level to absorb these nutrients. Burkholderia cepacia DA-23 mineral phosphorus-containing bacterial stratum is isolated from cultivated soil, which affects the pH value of the soil and increases the acid level. When analyzing the stratum in liquid chromatography, average high pressure was recorded and it was found out that Burkholderia cepacia DA-23 stratum produces 2 cato-gluconic acids from the basic organic acids. The main product of the dehydrogenase enzyme activity in the soil is 2 cato-gluconic acid, which regulates the soil phosphorus [1].

In order to increase the effectiveness of bacterial inoculants in the soil, it is necessary to select high-populating bacteria and make them enter the plant rhizosphere. Large amounts of root system production increase the nutritional requirements of the rhizosphere causing the growth of microorganisms in it [2]. In cultivating field crops and winter wheat rotation, phosphorus in the soil mainly occurs in two types: organic (in bones of dead animals and in the content of rotten

plants, as well as in the products of microbes in soil) and in the composition of mineral substances. Organic phosphorus is 25-85% of the total phosphorus content in the soil due to the diffusion of the soil and the supply of the phosphorus. Mineral phosphorus compounds are composed of elements such as Ca, Mg, Al, Fe and are found in mineral phosphates and are included in the various minerals of the soil [3]. At the same time, most of the phosphorus in soil is found in mineral and organic fertilizers in the form of water-insoluble phosphorites and apatites that are not absorbed by plants. Microorganisms play an important role in the development and decomposition of phosphorus in the soil, and they are an active participant of this process [4, 5]. The phosphorus, which is a component of organic matter in the soil, is also indispensable for plants, and plants only absorb the phytinum enzyme gradually. Plants have the ability to absorb the phosphorus in organic matters, only after microorganisms have been mobilized [6, 7]. As a result of extensive ecological researches, microorganisms in the soil have been found to have the ability to break down the organic and mineral phosphorus compounds that plants cannot absorb. Most microorganisms break down the mineral compounds of phosphorus into easy-to-digestive tissues, which include

bacteria, actinomycetes, fungi and other microorganisms in the soil [8]. The phosphorus accumulation in the microbes is determined by the proportion of carbon and phosphorus in the soil. If the C and R ratios are equal to 100, the phosphorus element is extracted from the soil by microorganisms, and if the ratio is less than 100, phosphorus encounters to the mineralization process in the organic matter of the soil [8, 9]. It turns out that the consequence of lack of moisture in the soil causes the plants to rarely develop phosphorus. Therefore, the need for plants to grow in this element increases and the nutritional rate is corrupted and begins to absorb phosphorus fertilizers [10].

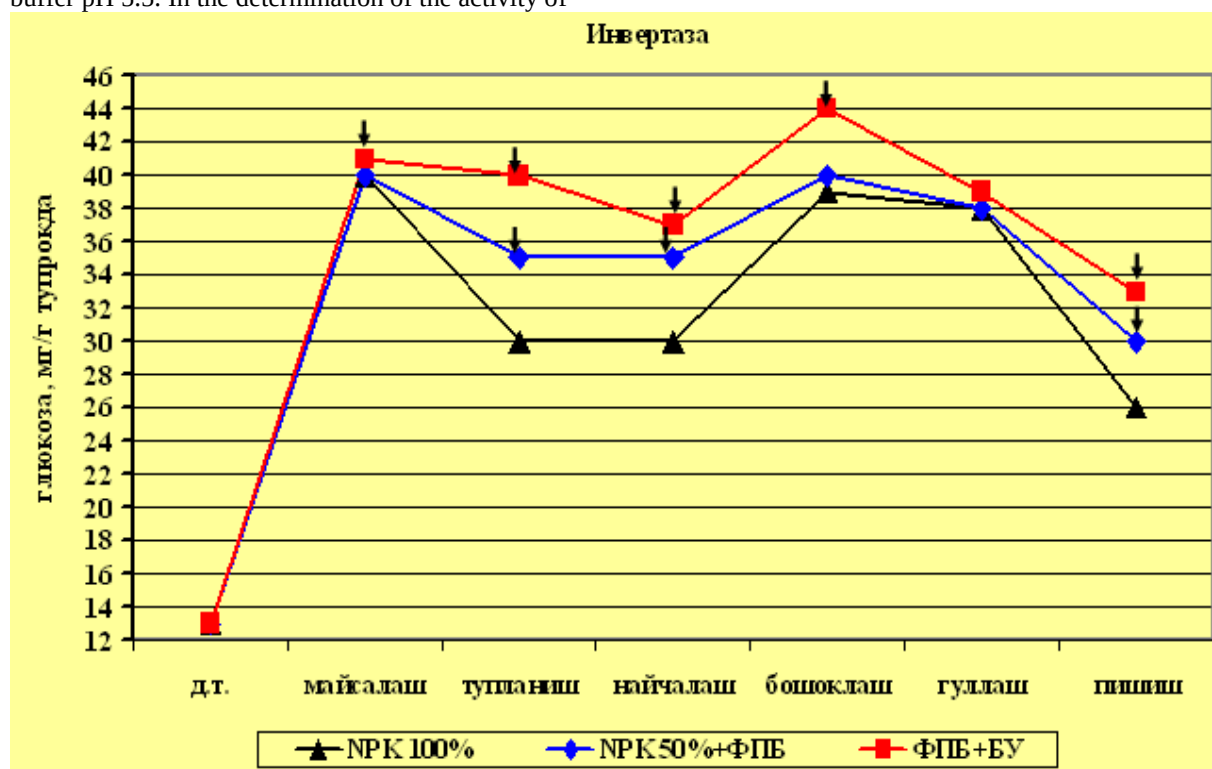
The Methods and Techniques of the Research.

The activity of enzymes in the hydrolitic group is studied by A.Sh. Galstyan method [11] in the following substrates: invertase enzyme activity is determined by means of calculating the glucose in 20% sucrose solution and by using the titration method of acetate buffer pH 5.5. In the determination of the activity of

invertase enzymes, we mixed 1 gram of soil sample with the corresponding 20 ml substrate (20% solution of urea for urease enzyme, and 10% solution of sucrose for the invertase enzyme). The substrates were bubbled to pH 5.5. Toluene was used to stop the activity of microorganisms. The ready suspension was incubated for 24 hours at a temperature of 300°C. At the end of the incubation period, the mercury iodide power was added to the suspension and filtered. The filtrate detects the product that occurs as a result of the chemical reaction under fermentation.

The research results and their discussion.

Invertase is one of the widely used enzymes in nature, it can be found in most of the microorganisms as well in all types of soil. Its activity is not only a characteristic feature of soil types, but also a sign of its biological activity. It was determined that the invertase enzyme activity in the first soil in the field of winter wheat was 13 mg / g $C_6H_{12}O_6$.

Picture 1. Dynamic change of activity of invertase enzymes

The activity of the invertase enzyme in the soil during the winter wheat development period in the background of $N_{180}P_{90}K_{60}$ varied from 26 to 40 mg / g $C_6H_{12}O_6$. The highest invertase activity was observed in the development of verduring, earing and flowering periods: 40; 39 and 38 mg / g $C_6H_{12}O_6$. The activity of the invertase enzyme in the soil during the winter wheat development period in the background of $N_{90}P_{45}K_{30}$ 50 % + FPB varied from 30 to 40 mg / g, it was determined in experiments that its activity in the verduring, earing and flowering periods were 40; 40; and 38 mg/g, $C_6H_{12}O_6$.

During the winter wheat development phase, it was determined that the amount of glucose in the soil varied from 33 to 44 mg / g in the background of

FPB+BU, and the invertase activity in the period of verduring, harvesting, earing and flowering was 41; 40; 44 and 39 mg / g $C_6H_{12}O_6$. According to Picture 1, the activity of invertase enzymes in the soil has increased in background of FPB compared to previous backgrounds.

Conclusion. The activity of invertase enzymes in the cultivation of field crops and winter wheat was highly active in the phase of earing. This is due to the process of cellulose and organic matters' decay in soil and the activity of microorganisms.

References:

1. Ok-Ryul Song., Seung-Jin Lee., Yong Seok Lee., Sang Cheoll Lee., Keun-Ki Kim., Yong-Lark Choi. Solubilization of insoluble inorganic Phosphate by Burkholderia cepacia DA23 isolated from cultivated soil// Brazilian Journal Microbiology.-Brazil, 2008.- №11. P.151-154.
2. Klopfer J.W., Lifshitz R., Zublotowich R.M. Free-living bacterial inocula for enhancing crop productivity // Trends in Biotechnology.-Germany, 1997.-№7. P.39-44.
3. Середя Н.А., Халиулин К.З., Тропников В.К. Сезонная и многолетняя динамика фосфора в черноземе выщелоченном под влиянием доз и способов внесения удобрений // Агрохимия.- Москва, 1988.- №5. С.5-11.
4. Касицкий Ю.И., Игнатов В.Г., Хлыстовский А.Д. Последствие фосфора минеральных удобрений и эффективность прямого действия пониженных доз фосфора на дерново-подзолистой, тяжело-суглинистой почве // Агрохимия.-Москва, 1998.- №9. С. 71-74.
5. Кефели В.И., Сидоренко О.Д. Физиология растений с основами микробиологии.-М: Агропромиздат, 1991.-336 с.
6. Макаров М.И., Малышева Т.И., Недбаев Н.П. Фосфор органических соединений в гранулометрических фракциях некоторых типов почв // Агрохимия.- Москва, 1999.-№7. С.24-32.
7. Демин В.А., Мусса Ауду. Влияние длительного применения разных систем удобрения в севообороте на содержание общего, органического и минерального фосфора в дерново-подзолистой среднесуглинистой почве // Агрохимия.- Москва, 2001.-№11. С. 5-9.
8. Туев Н.А. Экологические проблемы интенсивного земледелия // Вестник с/х науки.-Минск, 1988. №6. С. 91.
9. Христенко А.А. Проблема изучения фосфатного состояния почв // Агрохимия.-Минск, 2001.-№6. С.89-95.
10. Никитишен В.И., Личко В.И., Орехова Е.В. Эффективность последствия фосфорного удобрения в зависимости от остаточного количества фосфатов в почве и обеспеченности растений азотом и влагой // Агрохимия.- Минск, 2001.- №11. С.34-42.
11. Галстян А.Ш. Ферментативная активность почв Армении.- Ереван: Айастан, 1974.-С.253.

Agzamxodjayevna Utanova Umida

Lecturer, docent, candidate of philosophical sciences,

Department of humanitarian sciences,

National Institute of Fine Arts and Design named after Kamoliddin Bekhzod,

Tashkent, Uzbekistan.

HISTORICITY, CONTINUITY AND MODERNITY IN FOLK CULTURE

Abstract: The article describes the harmony of historicity, continuity and modernity in popular culture, the preservation of traditions by historicity, ensuring consistency by continuity, and socio-dynamic development by modernity.

Keywords: *Historical, cultural heritage, traditions, continuity, spiritual values, tradition, modernity, innovations, culture*

It is undeniable that folk culture is a socio-historical phenomenon, however, its transformation into a school of life education of the young generation, its use as a means of building a modern society, has always remained a vital problem.

Folk culture is a reflection of the historicity of socio-cultural progress. Lucretius Kar in the work "On the Nature of Substances" suggests that people gradually learned to build ships, plow the land, build housing, create laws, climb to the tops of art, however, this is only possible with availability of continuity between generations. "Powerless old age is always inferior to the onslaught of youth"[1]. However, this onslaught, according to the philosopher, is not a mere accident or evil, but the expression "of the laws in the nature of things". Consequently, the successes and achievements that people seize are the result of the consequence of historicity and continuity of relations between descendants.

The socio-historical experience of a people cannot disappear without trace, for it is reflected in material and spiritual values. Also, there is no doubt that these

values themselves are a continuation of the material and spiritual values created by the previous generation, which is expressed in a more perfect, more enriched form. Thus, the folk culture and its historical experience is the result of certain laws. As Condorcet wrote, "Progress is the result of the development of many individuals united in a society." But the successes achieved now are related to the successes acquired in previous periods, and in turn they will also have an impact on the results that will be achieved in the future. "[2] This is not a simple influence or a simple connection, since it comes from the continuity of historical processes, from the pattern of building human life on continuity. Historicity and continuity of the concept is not unambiguous. Although they are related, they differ in their internal content. Even when the term "historical continuity" is used in scientific literature, this does not negate the distinction between them.

Historicity is a concept reflecting the continuity of social phenomena and events, their development and change by passing through specific stages. Continuity,

connectedness, degree, variability are attributes of historicity.

From the point of view of historical reality, folk culture is connected with relations between offspring, with the reclamation and development by the young generation of the values already created. This approach is fundamentally correct, but is aimed only at disclosing the continuity of folk culture. As a result of this approach, the very concept of folk culture can be left aside, for studying the relationships and relations between descendants, one can restrict oneself to the conclusion that their historical and cultural attributes are the relationships themselves. As Hegel emphasized, "the future at each stage raises the essence of all content to a level higher from the previous state, not only losing nothing in dialectical development, striving forward, leaving nothing behind, but on the contrary, brings with it the previously acquired experience and thus stabilizes in itself." [3] If popular culture were considered only from the point of view of continuity, the significance of self-stabilized historical elements, would remain unnoticed. Therefore, in turn, any continuity is a manifestation of historicity; historicity should also be considered in close connection with continuity.

In folk culture, for objective reasons, states of stagnation can occur, even "rolling back". However, such kickbacks are not absolute, they are temporary and relate only to certain types of folk culture. Consequently, in folk culture there are no absolute "rolling back", stops or crises. Such negative phenomenon may occur if only the nation disappears. From the point of view of the epistemological, we can observe that popular culture develops according to the law of "negation by negation", but negation does not acquire an absolute state, and changes or "rolling backs" appear as a local phenomenon inherent in its individual species.

The harmonious manifestation of historicity and continuity is most clearly expressed in the national heritage. Cultural heritage is the material and spiritual values, customs, experience, life concepts and lifestyles left by ancestors. All that binds the various generations together, is aimed at ensuring the evolutionary development of social life, belongs to the cultural heritage. Cultural heritage is always perceived as a specific subject, a specific experience, a specific way of life. No generation can accept abstruse and abstract things which do not meet the requirements of life. Individuals may perceive this or that contradicting life idea (for example, J.S. Sartre's idea of "life is meaningless"), but it cannot be perceived by an entire nation. Only those aspects of cultural heritage that stabilize life, serve a person's maturity and progress can turn into a folk culture that will be perceived by the coming generation. The spiritual heritage is a complex of moral riches that have come down from our ancient ancestors, grandfathers, fathers, through historical sources political, philosophical, legal, national and religious values, moral norms, scientific achievements, historical, artistic works, masterpieces of art, which have always been studied and enriched by the people. [4]

It must be remembered that in any culture, along with positive ones, that do not correspond to the future

can coexist, and even the destructive attributes from the point of view of the period. Dialectical specificity of social life and progress played at one time a positive role in a particular period and in certain circumstances can sometimes turn into a surplus or a negative reality as well as in other situations, again revive negative, faithful attribute to oblivion, and this phenomenon is natural. In such situations, the principle of historicity and continuity can play the role of a kind of criterion, as cultural values, does not deny the historical development, improve the lives of generations, contributing to an embodiment of the aspirations of the people in life cannot be judged as immoral. Sometimes those aspects that live in popular culture and fulfill its functions, in the next phase of progress lost its former dominant position. For example, the strict relation to time created by people under the influence of scientific and technological progress, could not affect the tradition of listening to dastans (epics). But this does not mean the absolute disappearance of the dastans from the system of folk culture or its rejection by time. Currently, the art of dastan telling is carried out by persons who are specialists in this field, or dastan lovers. 60-70 years ago, the dastans were the important attribute of weddings. Now we see that in folk culture there have been some changes from the point of view of historicity, in connection with the demand of our century for the assessment of time, the tradition of the dastan telling in weddings is being ousted from life. From the point of view of continuity, the dastan telling becomes a family tradition.

Historicity and continuity are interwoven with traditions and customs, rites. Continuity is especially vividly embodied in traditions, customs and rituals. Stability, preservation, consistency, repeatability are features of the tradition. If historicity manifests itself through duration, then the tradition repeats a similar duration in space and time, turns social relations into a stable reality. The continuity is a tradition which links descendants. Thanks to tradition, continuity acquires longevity; it is tradition that turns continuity into a phenomenon that repeats in the life of descendants. Consequently, historicity-continuity, cultural heritage, traditions are a prerequisite for the existence of not only social life, social relations but also folk culture, is considered the law of preservation of national historical heritage. Historicity and continuity in folk culture do not reject the principle of modernity; on the contrary, they receive the most vivid expression only through modernity. Therefore, the study, comprehension of folk culture, its historicity and continuity is possible only by passing through the prism of modernity. It is impossible to understand the harmony of folk culture with the past and the future, even it can be perceived as a living organism, a vital system. Folk culture through modernity manifests as a positive experience, a phenomenon arising from the past and striving for the future. Consequently, modernity embodies the experience of the past and future plans, the aspirations of people. Modernity always expresses its attitude to the values created by other nations, a tendency to innovate, support transfor-

mational change. Modernity inherent desire for novelty, the constant changes in the assignment, in contrast to the traditions which love stability and permanence. In conclusion, it should be noted that folk culture becomes an integral part of social life due to its historicity, continuity and modernity, it reacts in a peculiar way to changes in the life of a people. It is historicity, continuity and modernity that determine the existential essence of folk culture, give it a socio-dynamic orientation, commitment or non-obligation, constancy and dynamism.

References:

1. Titus Lucretius Carus, Lucretius On the Nature of Things. - M.: Thought, 1933. - p.156.
2. Condorcet J.A. Sketch of a historical picture of the progress of the human mind. -M.: Thought, 1936.- p.4 -5.
3. Buller E.A. Social progress and cultural heritage. -M.: Science, 1987.-p.17.
4. Shermuamedov S.Sh. Istiqlol quyoshi. - T.: Marifat -Madadkor, 2002.p 42-43.

¹ **Yunuskhodjaev Habibulla,**

² **Yunuskhujayev Mustafo**

¹Student, Department of History, History faculty,
Urgench State University, Urgench, Uzbekistan.

²Teacher, Imam Fahriddin Ar-Razi Islamic University, Urgench, Uzbekistan.

WAKF AND SADAQAH

Abstract: The institution of wakf rests upon the shari'a, the religious law of Islam. Although it antedates the mediaeval English feoffment to uses, precursor of the trust, by at least four centuries, the Islamic wakf bears striking resemblances to the trust.

Key words: Wakf, sadaqah, Islamic philosophy, houses, gardens.

Introduction. The origin of wakf is shrouded in controversy. Joseph Schacht observes that "the origin of the institution of wakf cannot be traced to any single source. It is, as Heffening and Santillana have seen, the result of combination of several factors and various elements which were intimately fused during the formative period of Muhammadan law". David Pearl believes that "there are traces of non Islamic influences in the law, and there may well be a direct link with the Byzantine system of piae causae and there is no evidence that such a complex system of appropriating usufruct as a life interest to varying and successive classes of beneficiaries existed prior to Islam". However, he cautions that more research will have to be done before one can definitely attribute the institution of wakf to non Arabian sources. This is further supported by an argument that at the time of the emergence of Islam, Roman Empire was declining. Muslim civilization grew on the ruins of Roman and Persian civilizations. Among these, Romans had a developed legal system. Islamic civilization took from it.

Discussion.

The word sadaqah has been derived from the root Sidiq. It is intermixed with truthfulness. No property, therefore, can be donated in the name of Allah unless donor has no other intention except to please Allah. The donor should give property in sadaqah without any ill motive or to get any temporal advantage. He should without any selfishness or selfaggrandizement donate property to earn pleasure of Allah.

The donation of any Muslim, in the Islamic philosophy, has two great benefits. First, if any sin is committed for which wrath of Allah is at offing, it is converted into blessing of Allah by such donation. Second, donor is blessed with peaceful death.

Allah is pleased with those donations which a person gives in his youthful age when multiple problems surround him, and is yet to make his future; a person makes donations in the name of Allah on the faith of the promises, which Allah makes to such people. Allah is pleased by such gesture. Such people will be definitely rewarded by Allah.

The Quranic mandate behind sadaqah has been elaborated in the following verses: Who believe in the unseen, are steadfast in the prayer, and spend out of what we have provided for them;

All bounties proceed from Allah. They may be physical gifts, e.g., food, clothing, houses, gardens, wealth, etc. or intangible gifts, e.g. influence, power, birth and the opportunities flowing from it, health, talents, etc. or spiritual gifts, e.g. insight into good and evil understanding of men, the capacity for love, etc. We are to use it all in humility and moderation. But we are also to give every one of them something that contributes to the well being of others. We are to be neither ascetics nor luxurious sybarites, neither misers nor thoughtless prodigals.

The Holy Quran enlists the persons who deserve sadaqah from the persons who are enjoined to donate their property. It is ordained: It is not righteousness that ye turn your faces towards East or West; To believe in Allah and the Last Day and the angels and the Book, and The Messengers; to spend of your substance out of love for him, for your kin, for orphans, for the needy, for the warfarer, for those who ask, and for the ransom of slaves; to be steadfast in prayers and give zakat.

Practical deeds of charity are of value when they proceed from love, and from no other motive. In this respect, also our duties take various forms, which are shown in reasonable gradation; our kith and kin: orphans (including any person who are without support

or help) people who are in real need but who never ask (it is our duty to find them out, and they come before those who ask); the stranger who is entitled to laws of hospitality; the people who in some form or another. And spend of your substance in the cause of Allah and make not your own Hands contribute to (your) destruction.

But do good; for Allah loveth those who do good. They ask thee what they should spend (in charity) say: whatever wealth ye spend that is good —is for parents and kindred and orphans and those in want and for wayfarers and whatever ye do that is good.

Allah knoweth it well. Three questions arise in charity:

- (1) What shall we give?
- (2) To whom shall we give?
- (3) How shall we give?

The answer is here. Give anything that is good, useful, helpful, and marketable. It may be property or money; it may be helping hand, it may be advice, it may be a kind word; "whatever ye do that is good" is charity. On the other hand if you throw away what is useless, there is no charity in it. Or if you give something with a harmful intent e.g. a sword to a madman or a drug or sweets or even money to some one whom you want to entrap or corrupt, it is not charity but a gift of damnation. To whom charity can be given? It may be tempting to earn the worlds praise by a gift that will be talked about, but are you meeting the needs of those who defraud creditors. It is not charity. Every gift is judged by its unselfish character; the degree of need or claim is a factor, which you should consider. If you disregard it, there is something selfishness behind it. As in the sight of Allah; this shuts all pretences, show and insincerity. Those who spend their wealth in the cause of Allah, and follow not up their gifts with reminders of their generosity or with injury for them. Their reward is with their Lord on them shall be no fear nor shall they grieve, The parable of those who spend their wealth in the way of Allah is that of a grain of corn, it groweth seven ears, and each ear hath a hundred grains. Allah gives manifold increase to whom he pleaseth: And Allah careth for all and he knoweth all things.

Give of the good things which you have (honourably) earned And of the fruits of the earth which we have produced.

According to English proverb "Charity covers a multitude of sins." Such a sentiment is strongly disapproved in Islam. Charity has value only if (1) something

good is given (2) which has been honourably earned or acquired by the giver, or (3) which can be referred to as a bounty of Allah. It may include such things as are of use and value to others though they may be of less use to us or superfluous to us on account of our having acquired something more suitable for our station in life; for example discarded clothes or an old horse or used motorcar; but if the horse is vicious, or the car engine so far gone that it is dangerous to use, then the gift is worse than useless; it is positively harmful and the giver is a wrong doer.

Charity is for those in need, who in Allah's cause are restricted (from travel) and cannot move about in the land, seeking (for trade or work).

Conclusion.

So every person who respects the national values that loves each country will be asked questions. What is a Foundation? What is the role of Waqf in social life? In the sources of Islam, the Prophet Muhammad's (as) Sunnah and the role of the Waqf in the Islamic Law?

The word "waqf" in the dictionary means "keeping hold of".

In Shari'ah, holding one of the wealth of a property and spending its time in charity for Allah's sake. Benefits from a single fund can be perpetuated to users of the foundation. This thing is kept, and the benefit from it will continue to be divisive.

References:

1. Muslim, Imam (1992), Sahih Muslim (Kitab al-wasiyya), Al-Kutub al-sittah weshuruhu, bab 3; (al-sawab ba'd al-wafat),
2. Othman, Mohd. Zain b. Haji (1982), Islamic Law with Special Reference to the Institution of Awqaf, Kuala Lumpur: Prime Minister's Department.
3. Poers, David S. (1989), "Orientalism, Colonialism, and Legal History: The Attack on Muslim Family Endowments in Algeria and India", Comparative Studies in Society and History.
4. Suharwardy, A. Al-Ma'mun (1911), "The Awqaf of Movables", Journal of the Royal Asiatic Society of Bengal, Vol.
5. Vakfi, Diyanet (1997), Faaliyet Raporu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfi.
6. Awqaf in history and its implications for modern Islamic economies (1998), Murat Chizakchi. Ankara Vol. 6, No. 1, November 1998

**Qudratova Mekhriniso Ne'mat qizi¹,
Davlatov Mirzo-Ulugbek Bobir ugli²,
Abdurazokov Khumoyun Tokhir ugli²,
Khabibullaev Nodirbek Khamidullo ugli²,
Mukhtorov Sherzod Qakhramon ugli²**

¹Professional training
Tashkent University of Information Technologies named after al-Khwarizmi,
Tashkent, Uzbekistan.

²Information security
Tashkent University of Information Technologies named after al-Khwarizmi,
Tashkent, Uzbekistan.

ELECTRONIC ARCHIVING SYSTEM AND RECORD KEEPING SYSTEM

Abstract: The record keeping system and report management system will include all the important information related to decommissioning. The record keeping program will maintain that the relevant records regarding the safety of decommissioning are kept and in this program will be find details about identification way, period of keeping, storage manner and responsibilities related to implementation and record keeping system are defined. Informational system of the record integrated management. Documents are archived according too Law No. 16 from 2 April 1996 actualized at 5 June 2006 for national archiving and Law No 135 from 15 May 2007 for electronic documents archiving.

Key words: record keeping, IAEA, SAD, electronic archiving, authentic record, retrieval of information.

Record – keeping system – structure

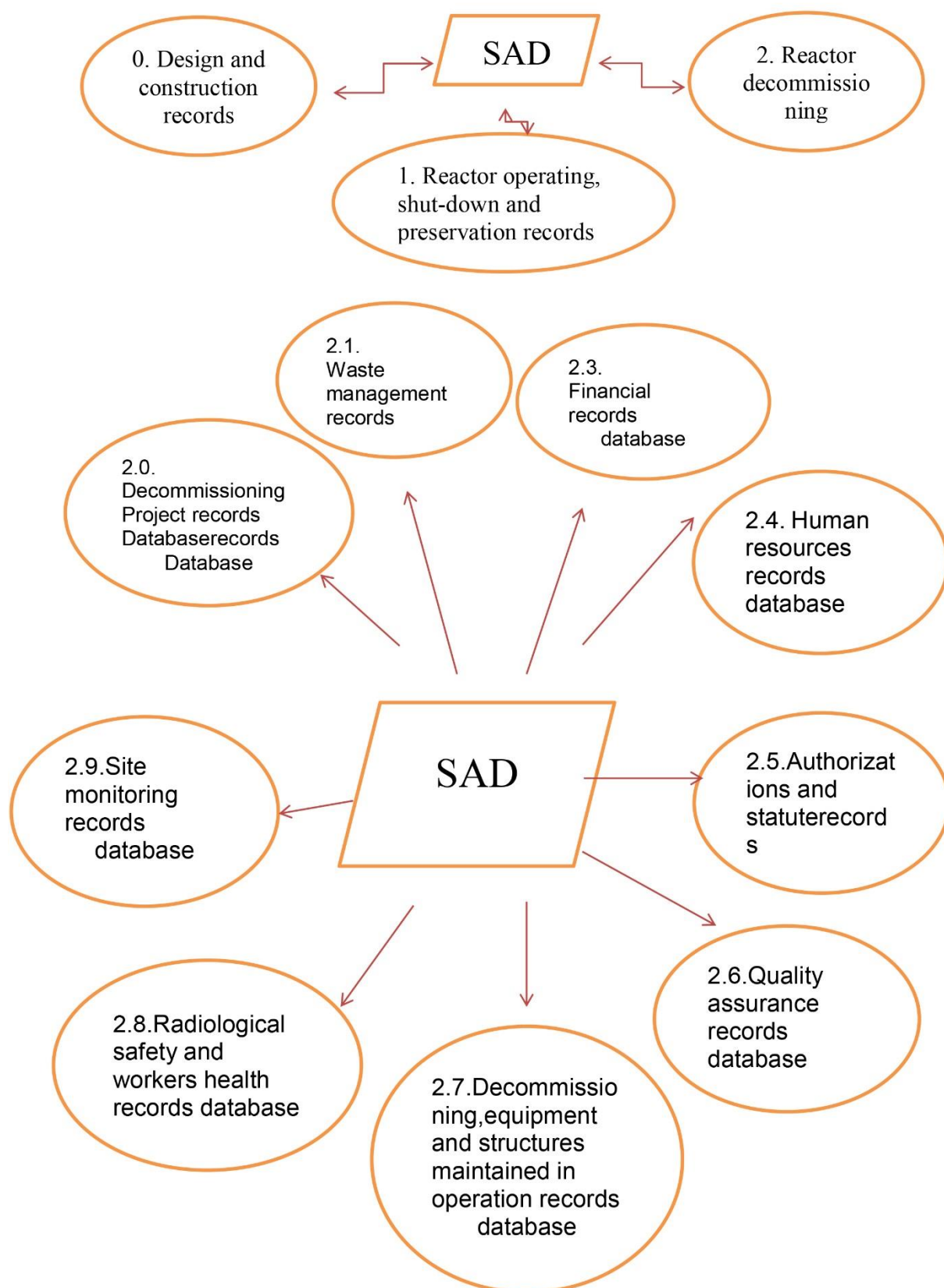
For an efficient administration of the documents, a dual system of physical and electronic record was implemented an interactive system - SQL type database:

- Archive Server: ENTREPRISE.I Advanced server starter
- Documents Flow Server: EASY LOGISTIC CENTER
- Server for documents flow creation: EASY WORKFLOW ENGINE
- Electronic documents will be stored using the Plasmon G-32 slot, 960 GB optical Library with one 30 GB UDO drive single SCSI bus on the Media Plasmon 5x30GB UDO True WORM 8,192 Byte, sector 50 year data life.

Identification and selection of the records referring to the decommissioning

_ In accordance with the studies performed by the IAEA and based on the experience acquired so far in the field of the nuclear reactor decommissioning completed by different owners and operators, it has been concluded that it is necessary to collect and introduce in the archive documentation typical of the decommissioning operations.

_ The archiving system of the documentation specific for the decommissioning project of Nuclear Reactor VVR-S, generic called SAD, was conceived as a computerized system and it will contain the following databases.

Informational system of the record integrated management:

_ Primary data:

An inventory considering all the available data referring to the design and construction phases was conducted in the first phase of the decommissioning data archiving system determination.

- _ Data referring to historical waste
- _ Present condition of the reactor system
- _ Radiological characterization of the reactor
- _ Relevant information about decommissioning operations

Completion of the database of the decommissioning phase includes the following activities:

- _ Automatic introduction of some calculated values of the radioactivity and dose rates for each decommissioning phase;
- _ Introduction of information referring to the fuel assembly;
- _ Introduction of information (dose and radioisotope composition) related to radioactive waste;
- _ Introduction of information referring to the technological space features, (map of measured dose values and of the instrumentation used)
- _ Automatic introduction of the information related to the characterization, transport and disposal of waste packages
- _ Introduction of information referring to the environment

Retrieval of missing / old information

History operation search was made searches and established (using old personal history, nuclear operator operation book, initial Russian design documentations, kept archived documentation (reports, project reports, technical mission, license etc.) and old research history papers):

Operating history of VVR-S nuclear reactor: authorized activities, history on the radioisotope production, license (or authorization) history, other necessary information.

Note: lack of information especially for detailed radiological characterization.

Archiving of information - electronic archiving.

This refers to information which is not required on a day to day basis, but which needs to be retained for a certain period, and also information which is retained in perpetuity and referred to infrequently but periodically. Such data is often removed from your day-to-day processing, thereby reducing the overhead on storage and processing resources. Weaknesses in the longevity of the media used for archives can result in a failure to restore the required data when, eventually, it is needed. Archived data can often be retained in a proprietary format which is no longer supported by your present systems, thus frustrating attempts at access. Electronic archiving is based on Easy Enterprise solution comprised in SQL databases.

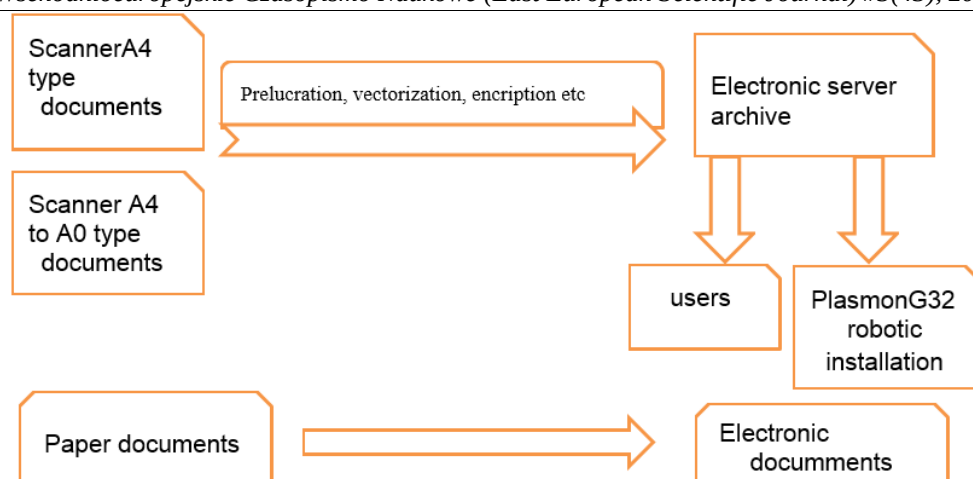
Long term records.

Long-Term Preservation of Electronic Information: Keeping records is vital for any organization especially for one implied in decommissioning, and although such records potentially form a mine of information, it has traditionally been difficult to make full use of this resource owing to the relative inaccessibility of paper based records. As advances in technology increase apace, more and more of these records are now being generated, processed and stored in electronic format. This presents the opportunity for making the data readily available on-line and hence opening up a largely untapped resource to a much wider audience, potentially with substantial benefits.

Before this can be put into practice, there are several issues associated with long term storage of the electronic data that need to be addressed. With paper based records, the storage medium and format of written or printed information have remained essentially unchanged over hundreds of years. In contrast, both the format of electronic records and the medium on which they are stored can easily become unreadable within a few years. One only has to think of the number of now obsolete hardware and software formats that were industry-standards 15 years ago to begin to see the magnitude of the problem. The difficulties are exacerbated for decommissioning organizations that are required by law not only to keep records for several decades, but also to demonstrate their authenticity.

Definitions: Record: "any document made or received and set aside in the course of a practical activity". **Authentic record:** "a record that is what it purports to be and is free from tampering or corruption". Digital (or electronic) records, that are records stored on a computer system, whilst serving largely the same purpose, are inherently different from paper records. To access a paper record involves the user looking at and understanding the words, numbers or pictures on a piece of paper. To access a digital record requires the interaction of various items of hardware and software, combining to present the record to the user, typically on a computer screen. It is important to note that the record itself is this presentation or rendition of the information to the user, not the bit-stream of the computer files involved, or the section of the tape or disk where these bits are stored. Preservation of an authentic digital record means that we preserve the ability to present the information to the user, in such a way that it passes on the message intended by the creator of that record.

An explanation of the problem. The challenge of digital preservation is thus to maintain the ability to present the original information in a record to the user, in the way the creator intended, using a complex network of hardware and software components, where every one of these components may need to be replaced several times over the lifetime of the record.

The architecture of the system must be highly modular, with the interfaces between the modules strictly defined. Communication between the modules should be in a format with the best chance of longevity, thus with present technology, an XML based messaging approach is a good choice. - This allows individual components to be replaced without affecting other parts of the system. The multi-tier layered architecture common in modern data management applications is well-suited to an archiving system, separating the data, the "logic" i.e. the understanding of how to retrieve meaningful data from the data storage system, the presentation layer and the user interface. The system must be protected from damage, whether it

be due to hardware failure, physical damage such as fire or malicious digital attack, for example by viruses or hacking. Therefore the system must be duplicated or backed up in such a way that it can be completely and reliably rebuilt and it must be protected from unauthorized access. It should be incorporated in a disaster recovery plan it must include an audit trail so that the history of all changes to a record is preserved (e.g. migration to a new format, addition of metadata, renewal of digital signatures, etc.)

Accessibility of information – electronic archive

Understanding the successful adoption of information technology is largely based upon understanding the linkages among quality, satisfaction, and usage. All information has an ease accessibly in function of job nature and the data rights. Quality management responsible, Project management and the senior database manager have the authority to change the rights in function of the integrated management system, project requirements and staff changes, work nature etc. Project manager have the higher authority, quality management responsible must supervise all document integration and quality requirements, the senior database manager have access to all necessary instruments to make implementation in function of the requirements of the project manage and the quality management responsible.

The electronic archiving system has a potentially:

- to make Implementation of archiving module directly from Microsoft Office - Easy Office Integration

in according with approved integrated management system

- implementing the integration of electronic archives with the e-mail system on the workstation
- to implement acquisition module directly in the archive of documents sent to the printer (COLD + WINCOLD) in according with approved integrated management system
- to create a unique access to both archives and documents assets, based on user name, password and rights granted by the system administrator (senior database manager).

The electronic archiving system has two primary components:

- _ 1. Off data/ stored data – data used, staled, archived for long storage
- _ 2. Data in use - data necessary for the professionals for their activities, active procedures, general usage data, training data etc.

Consultation:

- right access and possible modification to an electronic archived document are established exclusive by the Head of the QM staff (quality management responsible) granting the access rights
- senior database manager (administrators of the electronic system) keep the records of the rights granted
- classified documents are treated in conformity with the Romanian law (law 182/2002)
- responsibility for the establishment of the access rights to a document is to the quality management responsible
- responsibility for the compliance of the accorded rights is to the system administrator (senior database manager)
- media storage with activated documents in electronic format can't be borrow.

Security and control

The access to the system can be made in function of the established right on the user format and the group user format. Access to the core system is strictly prohibited and is permitted only to the authorized personnel with rights and obligation to maintain it. Network access can be made under firewall, password and control network switches.

Audit

Electronic system ensure the keeping in unaltered state of the audit, it is capable to record all information for the actions performed in the electronic archive both on the documents and the management system.

Conclusion

Information, no matter how it is initially produced or collected, is becoming an increasingly valuable asset for organizations today, while simultaneously the requirements to archive information are becoming more complex.

Finding an efficient approach to archiving information across all material aspects of its lifecycle – from its creation to its defined destruction – is a challenge. At the same time, the need to establish such an efficient approach is essential, with benefits in cost cutting and organizational performance being paramount. Challenges such as keeping pace with technology, managing, establishing and maintenance costs, and data security and safety must be faced successfully. We at Document Management/Electronic Archiving Services employ an integrated holistic approach in order to identify information and the related internal, legal, and regulatory requirements, then select technology and apply it. Covering the full information lifecycle, KPMG offers tailor-made solutions for each client. KPMG can help you simplify processes. Our technical experience and close

relationship to relevant suppliers will enable us to successfully integrate and/or improve your company's e-archiving.

References:

- [1] Administration and archiving manual for EASY ENTERPRISE software
- [2] InterPARES project - International Research on Permanent Authentic Records in Electronic Systems
- [3] Decommissioning Plan of the VVR-S Research Reactor
- [4] Technical Reports Series no.467 Long Term Preservation of Information for Decommissioning Projects
- [5] Technical Reports Series no.411 Record Keeping for the Decommissioning of Nuclear Facilities: Guidelines and Experience
- [6] Quality manual for the decommissioning
- [7] Law No. 16 from 2 April 1996 actualized at 5 June 2006 for national archiving
- [8] Law No 135 from 15 May 2007 for electronic documents archiving
- [9] Norms regarding specific requirements for quality management systems applied to the decommissioning of nuclear installations (NMC-11)]

Dymenko Ruslan,

*Associate professor without tenure, Head of the Department,
PhD in Economic sciences, Department of Enterprise, Trade and Exchange Activities;
State University of Telecommunications*

Loban Olga,

*Lecturer, Department of Enterprise, Trade and Exchange Activities;
State University of Telecommunications*

ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS OF CORPORATE GOVERNANCE (INFORMATION COMPONENT)

Дименко Руслан Анатолійович,

*к.е.н., Завідувач кафедри Підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Державний університет телекомунікацій*

Лобань Ольга Олександрівна,

*здобувач, ст. викладач кафедри Підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Державний університет телекомунікацій*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ (ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА)

Summary: The organizational and legal principles of the information component of corporate governance are considered, which is an essential tool for the implementation and protection of corporate rights. The information component of corporate rights is the right to access information about the activities of a corporate organization, which by its nature is a strategic economic and organizational factor. Depending on the purpose of its further use, it can be as an instrument of external negative influence on the economic organization, as a mechanism of sustainable positive economic development of economic organization, an instrument for the protection of its economic and legal interests. The use of information can be a powerful catalyst for progress and development for the enterprise or its destructive power.

Анотація: Розглядаються організаційно-правові засади інформаційної складової корпоративного управління, що є суттєвим інструментом реалізації та захисту корпоративних прав. Інформаційна складова корпоративних прав полягає у праві доступу до інформації про діяльність корпоративної організації, яка за своєю природою є стратегічним економічним та організаційним фактором. Залежно від мети її подаль-

шого використання може бути як інструментом зовнішнього негативного впливу на господарську організацію, так механізмом сталого позитивного економічного розвитку господарської організації, інструментом захисту її економіко-правових інтересів. Використання інформації може стати потужним каталізатором прогресу та розвитку для підприємства або його руйнівною силою.

Keywords: *corporate rights, corporate rights protection, information component, corporate non-management, corporate governance efficiency.*

Ключові слова: *корпоративні права, захист корпоративних прав, інформаційна складова, корпоративне управління, ефективність корпоративного управління.*

Постановка проблеми. Поняття корпоративних прав класично розкривається через майновий зв'язок власника частки у статутному капіталі корпоративної організації та зводиться лише до майнового аспекту. Проте, поза увагою залишаються інші складові корпоративних прав суб'єктів, зокрема інформаційна, яка має істотне значення для прийняття управлінських рішень, спрямованих на збільшення економічного результату господарської діяльності, розвитку підприємства і захист прав та законних інтересів власників.

Інституційні процеси, що мають місце сьогодні у національній економіці України багато в чому пов'язані з формуванням механізму управління інформаційними змінами у сфері здійснення підприємницької діяльності з урахуванням сучасного типу економічних відносин, а саме: корпоративних взаємовідносин. Вплив інформації проявляється через всі напрями здійснення підприємницької діяльності, і в першу чергу пов'язаний з механізмом управління корпоративним капіталом. Такі процеси як: процеси приватизації, роздержавлення, створення нових організаційно-правових форм підприємств і т.д. завжди включає інформаційну складову, що має вирішальне значення з точки зору соціально-економічної результативності функціонування підприємства. Так, наприклад, незважаючи на більш ніж двадцять п'ять років реформ в Україні все ще триває процес формування механізму управління корпоративним капіталом, що є одним з основних показників ефективності функціонування сучасної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, проблематикою корпоративного управління підприємствами в економічній теорії займалися такі провідні зарубіжні вчені-економісти, як: А.Берлі і Г.Мінз, Ойкен В., Чемберлін Е. та інші.

У вітчизняній економічній науці питаннями корпоративного управління займалися багато вчених, питанням впровадження механізму управління корпоративним капіталом та корпоративної власності присвячено роботи Белікової О.Ю., Боковець В.В., Гудзь О.Е., Маркіної І.А., Смеричевського С.Ф., Сьомкіна Т.В. та інші. З точки зору місця інформації в корпоративному управлінні, найбільший інтерес, на нашу думку, представляють роботи таких вчених, як Боковець В.В., Циганенко Г.В., Шашина М.В..

Всебічне вивчення праць зарубіжних і вітчизняних вчених показало, що практично всі вони зосереджені на проблемах створення та розвитку корпоративних відносин. Питання ж формування критеріїв адекватної оцінки соціально-економічної

ефективності механізму управління корпоративним капіталом відійшли на другий план порівняно з аналізом проблем управління фінансами корпорацій. Отже, актуальним є дослідження управління корпоративним капіталом з точки зору формування механізму взаємодії між власниками підприємницької структури, управлінською ланкою та найманими працівниками з урахуванням інформаційної складової даного процесу.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Недослідженою і такою, що потребує особливої уваги та вивчення є інформаційна складова корпоративних прав, вона полягає у праві доступу до інформації про внутрішньо-організаційну та господарсько-фінансову діяльність корпоративної організації, яка за своєю природою є стратегічним економічним та організаційним фактором, бо в залежності від мети її подальшого використання може бути як суттєвим інструментом зовнішнього негативного впливу на господарську організацію, так дієвим механізмом сталого позитивного економічного розвитку господарської організації, інструментом захисту її економіко-правових інтересів.

Метою дослідження є визначення змісту інформаційної складової корпоративних прав через виділення певних юридичних можливостей – правомочностей власників таких прав щодо доступу до інформації про корпоративну організацію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформація як явище є особливим універсальним нематеріальним благом, яке в залежності від її змісту, форми, мети і сфери застосування здатна перетворюватись в дієвий інструмент впливу на діяльність господарюючої організації. З одного боку вдало використана інформація може стати потужним каталізатором прогресу та розвитку для підприємства, в іншому – руйнівною силою. В обох випадках інформація виступає засобом досягнення певної мети в руках зацікавлених осіб, тому так важливо усвідомлювати значення та роль інформації в діяльності господарюючих організацій.

І корпоративні організації не виключення. Особливістю корпоративних організацій є те, що їх статутний капітал поділений на частки між власниками, кількість яких може бути дуже значною (залежно від організаційно-правової форми товариства). Кожен із власників корпоративних прав має рівні права та може їх реалізовувати на власний розсуд. Природно виникає ситуація, коли кожен власник бажає реалізувати та захистити свій майновий інтерес – отримання найбільшого доходу від своєї власності. Кожен учасник розуміє, що

стабільність діяльності та розвитку корпоративної організації – це шлях до отримання прибутку та збільшення вартості його частки в статутному капіталі в цілому.

На жаль, не всі особи є порядними і, інколи, бажають задовольнити всій майновий інтерес за рахунок інших власників зовсім неправомірними діями, наприклад: шляхом перерозподілу часток у статутному капіталі на користь однієї або групи осіб усунути інших власників від управління організацією, зловживання управлінськими повноваженнями на свою користь, використання майна корпоративної організації у власних інтересах.

Право доступу до інформації про корпоративну організацію може стати як дієвим механізмом управління корпоративними правами з метою ефективного управління, спрямованого на отримання максимального доходу від своєї власності, так і механізмом своєчасного та дієвого захисту від протиправних посягань на неї.

Інформація – це є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [9].

Щоб інформація відігравала стратегічне значення, вона повинна мати наступні ознаки: достовірність; повнота; надійність; своєчасність; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту.

Щоб інформація про корпоративну організацію мала усі зазначені ознаки та була засобом досягнення поставлених цілей законодавець надає власникам корпоративних прав відповідні правомочності – юридичні можливості щодо отримання відповідних відомостей про товариство. Зазначені правомочності впливають із змісту законодавства та обумовлені відносинами, що виникають між господарською організацією та власником корпоративних прав щодо неї. Саме ці юридичні можливості і складають інформаційну складову корпоративних прав.

Умовно їх можна поділити на групи за сферою виникнення:

- у сфері здійснення управління справами господарської організації;
- у сфері фінансово-господарської діяльності господарської організації;
- у сфері перерозподілу майнових часток між власниками у статутному капіталі господарської організації.

Інформаційні правомочності у сфері здійснення управління справами товариства випливають із змісту відомостей, що виникають у сфері здійснення управління справами господарської організації (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Відомості, що виникають у сфері здійснення управління справами господарської організації

Сфера виникнення інформації	Відомості
сфера здійснення управління справами господарської організації	найменування та місцезнаходження емітента, розмір його статутного капіталу; інформацію про орган управління емітента, його посадових осіб та засновників; відомості про осіб, заінтересованих у вчиненні товариством правочинів із заінтересованістю, та обставини, існування яких створює заінтересованість; звіт керівництва; твердження щодо річної інформації, а саме – офіційна позиція осіб, які здійснюють управлінські функції та підписують річну інформацію емітента, про те, що, наскільки це їм відомо, річна фінансова звітність, підготовлена відповідно до стандартів бухгалтерського обліку, що вимагаються згідно із Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", містить достовірне та об'єктивне подання інформації про стан активів, пасивів, фінансовий стан, прибутки та збитки емітента і юридичних осіб, які перебувають під його контролем, у рамках консолідованої фінансової звітності, а також про те, що звіт керівництва включає достовірне та об'єктивне подання інформації про розвиток і здійснення господарської діяльності і стан емітента і юридичних осіб, які перебувають під його контролем, у рамках консолідованої звітності, разом з описом основних ризиків та невизначеностей, з якими вони стикаються у своїй господарській діяльності; відомості про участь емітента в інших юридичних особах; інформацію про загальну кількість голосуючих акцій та кількість голосуючих акцій, права голосу за якими обмежено, а також кількість голосуючих акцій, права голосу за якими за результатами обмеження таких прав передано іншій особі; інформацію про наявність філіалів або інших відокремлених структурних підрозділів емітента;

Законодавство України встановлює право учасника товариства брати участь в управлінні товариством як шляхом прямої особистої участі в діяльності органів управління товариством – загальних зборах, наглядовій раді, правлінні, ревізійній комісії, тощо, так і опосередковано – через формування зазначених органів управління шляхом обрання їх членів або призначення своїх представників, що від імені та в інтересах власника здійснюють управління його корпоративними правами.

Слід зазначити, що і в першому, і в другому випадках у учасника товариства виникає право на отримання інформації як щодо безпосередньої діяльності органів управління товариства, так і інформації особистого та професійного характеру щодо потенційних кандидатів на посади та вже обраних посадових осіб товариства.

Інформацією про безпосередню діяльність органів управління товариства є:

- структура органів управління товариства, перелік їх посадових осіб, склад і порядок їх обрання (призначення);

- управління товариством здійснюють його органи, склад і порядок обрання (призначення) яких здійснюється відповідно до виду товариства. Посадовими особами органів управління товариства є фізичні особи – голова та члени виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор товариства, а також голова та члени іншого органу товариства, наділені повноваженнями з управління товариством, якщо утворення такого органу передбачено установчими документами товариства.

Зміст нормативно-правових документів, на підставі яких вони здійснюють свою діяльність, це, як правило, локальні документи товариства матеріально-процесуального характеру, що приймаються товариством на підставі норм законодавства та визначають правовий статус органу управління, деталізують його повноваження, визначають порядок організації його діяльності, порядок та форму прийняття рішень і т. ін. До таких документів відносять статут, положення про загальні збори, положення про наглядову раду, дати, місця, порядку денного засідань; результатів їх безпосередньої діяльності та прийнятих рішень.

Зміст інформації особистого та професійного характеру щодо потенційних кандидатів на посади

та вже обраних посадових осіб товариства складає: інформація про особу із зазначенням прізвища, імені та по батькові, паспортних даних, повної назви посади, на яку претендує або призначено особу; розмір пакета акцій (у відсотках) або частка, якою володіє така особа в статутному капіталі корпоративної організації (у відсотках); інформація про інші посади, які обіймала ця особа протягом останніх п'яти років; інформація про наявність/відсутність у осіб непогашеної судимості за корисливі та посадові злочини; найменування уповноваженого органу емітента, який прийняв рішення про призначення/обрання посадової особи, дата прийняття рішення, зміст такого рішення; інформація про строк, на який призначено (обрано) особу.

Зміст цієї інформації впливає із обмежень, встановлених законодавством України, а саме:

- посадовими особами органів управління товариства не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та інших органів виконавчої влади, військовослужбовці, нотаріуси, депутати місцевих рад, які працюють у цих радах на постійній основі, посадові особи органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, а також посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, крім випадків, коли державні службовці здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляють інтереси держави в наглядовій раді товариства або ревізійній комісії товариства.

- особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути посадовими особами тих товариств, які здійснюють цей вид діяльності.

- особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, одержання неправомірної вигоди та інші корисливі злочини, не можуть займати у товариствах керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

Інформаційні правомочності у сфері фінансово-господарської діяльності товариства впливають із змісту відомостей, що виникають у сфері фінансово-господарської діяльності корпоративної організації (Таблиця 2).

Відомості, що виникають у сфері фінансово-господарської діяльності корпоративної організації

Сфера виникнення інформації	Відомості
у сфері фінансово-господарської діяльності господарської організації	інформацію про господарську та фінансову діяльність емітента; річну фінансову звітність, підтверджену аудитором (аудиторською фірмою). При цьому, якщо відповідно до вимог законодавства емітент зобов'язаний підготувати консолідовану фінансову звітність, то річна фінансова звітність повинна містити консолідовану фінансову звітність, підтверджену аудитором (аудиторською фірмою), та окремо свою власну фінансову звітність, підтверджену аудитором (аудиторською фірмою); аудиторський висновок (звіт) незалежного аудитора, наданий за результатами аудиту фінансової звітності емітента аудитором (аудиторською фірмою); інформацію про вчинення значних правочинів або правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість, або про попереднє надання згоди на вчинення таких правочинів; інформацію про корпоративні договори, укладені акціонерами (учасниками) такого емітента, яка наявна в емітента; інформацію про будь-які договори та/або правочини, умовою чинності яких є незмінність осіб, які здійснюють контроль над емітентом; інформацію про будь-які винагороди або компенсації, які мають бути виплачені посадовим особам емітента в разі їх звільнення; інформацію про виплату дивідендів та інших доходів за цінними паперами у звітному періоді;

Так, Цивільний та Господарський кодекси України, Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок», Закон України «Про господарські товариства», Закон України «Про акціонерні товариства» закріплюють за учасником товариства право одержувати інформацію про фінансово-господарську діяльність товариства.

На вимогу учасника товариство зобов'язане надати йому для ознайомлення річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, тощо.

Листом Міністерства юстиції від 24.01.2005 № 19-45-1626/19-45-1628 було надано роз'яснення ч.1 ст.10 Закону України "Про господарські товариства" та п. 5 ч.1 ст.116 Цивільного кодексу України, за яким учасники господарського товариства мають право, зокрема, одержувати інформацію про діяльність товариства. На вимогу учасника товариство зобов'язане надати йому для ознайомлення річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства тощо.

У роз'ясненні Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 29 жовтня 2002 р. N 5 "Про порядок застосування пункту "г" статті 10 Закону України "Про господарські товариства" зазначається: «Надання акціонерам інформації про діяльність товариства є обов'язком виконавчого органу акціонерного товариства».

Для отримання можливості акціонеру ознайомитись з офіційними документами товариства йому необхідно направити до виконавчого органу товариства інформаційний запит. Запит може бути індивідуальним або колективним. Він подається в письмовій формі.

Під запитом щодо надання письмової або усної інформації розуміється звернення акціонера (акціонерів) з вимогою надати письмову або усну інформацію про діяльність товариства. У запиті повинно бути зазначено прізвище, ім'я та по батькові акціонера, документ та письмова або усна інформація, яка його цікавить, та адреса, за якою він бажає одержати відповідь.

Термін вивчення та задоволення запиту щодо надання виконавчим органом товариства інформації визначається Законом України "Про інформацію".

Акціонери при ознайомленні з документами про діяльність товариства у відповідності до мають право робити виписки з наданих їм для ознайомлення документів, фотографувати їх, записувати текст на магнітну плівку тощо.

Інформаційні правомочності у сфері перерозподілу часток у статутному капіталі товариства впливають із змісту відомостей що виникають у сфері перерозподілу часток у статутному капіталі товариства (Таблиця 3).

Відомості, що виникають у сфері перерозподілу часток у статутному капіталі товариства.

Сфера виникнення інформації	Відомості
у сфері перерозподілу майнових часток між власниками у статутному капіталі господарської організації	інформацію про цінні папери емітента (вид, форма випуску, тип, кількість), наявність публічної пропозиції та/або допуску до торгів на фондовій біржі; перелік власників пакетів 5 і більше відсотків акцій із зазначенням відсотка, кількості, типу та/або класу належних їм акцій та інформацію про зміну акціонерів, яким належать голосуючі акції, розмір пакета яких стає більшим, меншим або рівним пороговому значенню пакета акцій; інформацію про зміну осіб, яким належить право голосу за акціями, сумарна кількість прав за якими стає більшою, меншою або рівною пороговому значенню пакета акцій; інформацію про зміну осіб, які є власниками фінансових інструментів, пов'язаних з голосуючими акціями акціонерного товариства, сумарна кількість прав за якими стає більшою, меншою або рівною пороговому значенню пакета акцій; інформацію про структуру капіталу, в тому числі із зазначенням типів та класів акцій, а також прав та обов'язків акціонерів (учасників); інформацію про будь-які обмеження щодо обігу цінних паперів емітента, в тому числі необхідність отримання від емітента або інших власників цінних паперів згоди на відчуження таких цінних паперів; інформацію про наявність у власності працівників емітента цінних паперів (крім акцій) такого емітента, а щодо акцій – у кожному у розмірі понад 0,1 відсотка розміру статутного капіталу такого емітента; інформацію про придбання власних акцій емітентом;

Так ст.53 Закону України «Про господарські товариства»: передбачає, що відчуження учасником товариства з обмеженою відповідальністю своєї частки (її частини) третім особам допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства. Так, учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному, кільком учасникам цього товариства або третім особам [7].

Учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права.

Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам. Якщо учасники товариства не скористаються своїм переважним правом протягом місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, частка (її частина) учасника може бути відчужена третій особі.

У разі придбання частки (її частини) учасника самим товариством з обмеженою відповідальністю воно зобов'язане реалізувати її іншим учасникам або третім особам протягом строку, що не перевищує одного року, або зменшити свій статутний капітал відповідно до вимог законодавства. Протягом цього періоду розподіл прибутку, а також голо-

сування і визначення кворуму у вищому органі проводяться без урахування частки, придбаної товариством.

Учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права.

Це положення законодавства опосередковано розкриває першочергове право власника корпоративних прав на отримання інформації про наміри учасника товариства здійснити відчуження своєї частки, її вартості та терміни вчинення зазначених дій.

Крім того, особлива група інформаційних прав виникає у учасників товариства у разі зміни розміру статутного капіталу товариства шляхом його збільшення або зменшення, бо акціонери мають переважне право на придбання акцій що додатково приватно розміщуються і право на викуп товариством акцій, якщо акціонер голосував проти збільшення або зменшення статутного капіталу. У цьому випадку у учасника товариства виникає права щодо отримання інформації про підстави прийняття такого рішення, про порядок та строки цієї процедури та правові наслідки для конкретного учасника товариства зазначеної події.

Для акціонерного товариства зміст такої інформації складають:

– дата прийняття рішення про збільшення /зменшення статутного капіталу та назва уповноваженого органу емітента, що його прийняв, а також причини, які обумовили прийняття такого рішення;

– інформація про розмір статутного капіталу на дату прийняття рішення про його збільшення /зменшення, розмір статутного капіталу після збільшення /зменшення;

– сума, на яку збільшення/ зменшується статутний капітал, та частка (у відсотках), на яку збільшується/зменшується статутний капітал, спосіб зменшення статутного капіталу;

– кількість голосуючих акцій та їх частка у загальній кількості голосуючих акцій (у відсотках), щодо кожного з членів наглядової ради товариства, виконавчого органу, яким належать акції емітента, та акціонерів, які володіють 10 і більше відсотками голосуючих акцій станом на день прийняття рішення про збільшення /зменшення статутного капіталу.

Слід зазначити, що на противагу інформаційним юридичним можливостям щодо доступу до інформації про організацію у власника корпоративних прав виникає обов'язок не розголошувати інформацію, що стала відома особі у зв'язку з реалізацією своїх прав і яка є комерційною таємницею та конфіденційною інформацією.

Висновки. Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що інформаційний аспект корпоративного управління охоплює усі складові функціонування механізму корпоративного управління і покликаний забезпечити власнику необхідні можливості більш ефективного управління та контролю за економічною діяльністю господарської організації, щодо якої він має корпоративні права, і

таким чином, виступає дієвим механізмом захисту прав та законних інтересів їх власника.

Література

- 1.Сьомкіна Т.В. Концептуальні основи формування конкурентних переваг сучасної корпоративної структури/ Т. В. Сьомкіна // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2017. – № 1. – С. 32 -36.
- 2.Сьомкіна Т.В. Теоретичні підходи до аналізу функціонування суб'єкта підприємницької діяльності/ Т.В. Сьомкіна // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2017. – № 4 (22). – С.28- 34.
3. Лобань О.О. Державне регулювання корпоративних відносин в Україні (історичний аспект) / О.О. Лобань // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2017. – № 4 (22). – С.153-159.
- 4.Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
- 5.Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
- 6.Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст.2682.
- 7.Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
- 8.Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI//Відомості Верховної Ради України – 2008 – N 50-51 – ст.384
- 9.Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII// Відомості Верховної Ради України – 1992- N 48- ст.650

Krasovska O. J.

Ph.D. in Economics,

Associate Professor of department of the international marketing of Alfred Nobel University in Dnipro, Ukraine

PLANNING OF THE BRAND STRATEGIES OF THE ENTERPRISE

Красовська О.Ю.

*к.е.н., доцент кафедри міжнародного маркетингу
Університет імені Альфреда Нобеля, Україна*

ПЛАНУВАННЯ БРЕНД-СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Summary. It is proved, that the brand strategy – is the set of the material and intangible characteristics of the goods (technology) or services, which shape the consumer's minds, the motivations underpinning the consumer's behavior while product choice. It is defined, that the planning of the brand strategies of the enterprise can be made in the following order: identification of the object of the brand strategy (enterprise, goods, service, technology) and its legal protection; organization of the development of the corporate identity and design; the economic analysis and outcome evaluation for further accounting of own assets, as well as for transfer via license agreement or franchising. The universal scheme is given, which displays principles for the development of the positioning of any brand. The strategic lines in the branding development are ground: brand differentiation; brand diversification; brand license (rent).

Анотація. Доведено, що бренд-стратегія – це сукупність матеріальних і нематеріальних характеристик товару (технології) або послуг, які формують свідомість споживача, мотивацію його поведінки при виборі товару. Визначено, що планування бренд-стратегії підприємства може відбуватися в наступній послідовності: ідентифікація об'єкта бренд-стратегії (підприємство, товар, послуга, технологія) і його правова охорона; організація розробки фірмового стилю і дизайну; економічний аналіз і оцінка результату для цілей обліку власних активів, а також для передачі через ліцензійну угоду або організацію франчайзингу.

Виділено п'ять типів стратегій управління брендами, успішно зарекомендували себе в практиці маркетингу. Наведено універсальну схему, яка відображає принципи розробки позиціонування будь-якого бренду. Обґрунтовано стратегічні напрямки в розвитку брендингу: диференціація бренду; диверсифікація бренду; ліцензування (оренда) бренду.

Ключові слова: стратегія; бренд; планування; напрям розвитку; принципи.

Key words: strategy; brand; planning; course of development; principles.

Постановка проблеми. Сучасний світ бізнесу - це постійна конкурентна боротьба, саме тому брендинг є ефективним засобом створення конкурентної переваги. Важливість у сучасному світі використання брендингу та маркетингових досліджень у межах проведення ефективної комунікативної політики як засобу створення вартості та конкурентної переваги як в сфері бізнесу, так і в сфері соціального життя визначають актуальність їх використання в практиці господарювання підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні теоретичні та практичні аспекти дослідження брендингу широко представлені в працях зарубіжних і вітчизняних вчених. Створенню та просуванню успішних брендів присвячені роботи провідних західних економістів: Д. Аакера, Р. Батра, Р. Блекуелла, Дж. Веркмана, П. Дойля, Ж.-Н. Капферером, Ф. Котлера, К.Л. Келлера, Ж.-Ж. Ламбена, П. Мініарда, Т. Нільсона, М. Портера, Е. Райса, Ч. Сендіджа, Д. Траута, Г. Чармессона та інших. Проблеми планування бренд-стратегії в діяльності підприємств досить активно висвітлюються і в публікаціях вітчизняних науковців і практиків, зокрема таких як О. Кендюхов, Т. Парфенчук, Т. П'ятак В. Сахаров, Д. Файвішенко та інших. У дослідженнях зарубіжних і українських маркетингологів теоретико-методологічні аспекти брендингу займають істотне місце, однак, теоретичні питання визначення особливостей планування бренд-стратегії висвітлено недостатньо повно.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження науково-методичних підходів до визначення особливостей планування бренд-стратегії підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бренд-стратегія – це сукупність матеріальних і нематеріальних характеристик товару (технології) або послуг, які формують свідомість споживача, мотивацію його поведінки при виборі товару.

Планування бренд-стратегії підприємства може відбуватися в наступній послідовності:

1 етап включає. Ідентифікація об'єкта бренд-стратегії (підприємство, товар, послуга, технологія) і його правова охорона. Вибір привабливого фірмового найменування товару (послуги). Планування рекламної кампанії і позиціонування (місце продукту в свідомості споживача) товару на ринку.

2 етап включає. Організація розробки фірмового стилю і дизайну. Забезпечення правової охорони: товарного знаку, припинення недобросовісної конкуренції. Аналіз реакції покупців (споживачів).

3 етап включає економічний аналіз і оцінку результату для цілей обліку власних активів, а також

для передачі через ліцензійну угоду або організацію франчайзингу. Бренд-стратегія дозволяє конкретизувати товар на рівні моделі, її модифікації, спираючись на ряд істотних ознак, властивих товару, – технічне і естетичну досконалість, дизайн упаковки, мерчандайзинг, надання сервісних послуг.

Провідні фахівці в галузі брендингу Д. Аакер і Е. Йоахімштальер виділяють чотири базові стратегії, якими зазвичай користуються для структурування відносин брендів [1].

1. Будинки брендів – суббренди згідно такій структурі діють самостійно.

2. Ведучі й відомі бренди – суббренди мають незалежність, але зв'язок простежується.

3. Основні бренди і суббренди – яскраво виражений зв'язок основного бренду і суббренда. Суббренд додає позитивні додаткові асоціації до основного бренду.

4. Бренд-будинки – основний бренд є домінуючим для споживача і формує у нього лояльність до суббрендів [1].

Д. Аакер і Е. Йоахімштальер пропонують власникам кількох брендів, незв'язаних між собою, створювати якийсь конструкт-портфель брендів. Структура портфеля являє собою спосіб угруповання брендів, де вони, незважаючи на взаємодію, мають якусь самостійність.

Інші фахівці в галузі брендингу С. Хілл і К. Ледерер стверджують, що сума брендів багато більше, ніж просто кількісне підсумовування, оскільки найбільша цінність знаходиться на перетині брендів [2, с.152].

Перерозподіл економіки на користь піраміди брендів значно полегшує людині життя. Тепер робити вибір набагато простіше, якщо ти знаєш, чого хочеш, і що для тебе важливо. По суті, брендинг став засобом пізнання себе і в якомусь сенсі світу.

В цілому виділяють п'ять типів стратегій управління брендами, успішно зарекомендували себе в практиці маркетингу:

– стратегія розширення товарної лінії – коли підприємство випускає додаткові товарні одиниці в тій же категорії товарів, під тим же брендом, звичайно з новими характеристиками;

– стратегія розширення меж використання бренду – це використання успішних марочних назв для випуску нових або модифікованих товарів у новій категорії;

– стратегія мультимарок – має на увазі створення додаткових брендів в одній і тій же категорії товарів;

– стратегія корпоративних брендів – просування всіх своїх товарів на ринок під єдиним брендом;

– стратегія нових брендів – використовується при виробництві нової категорії товарів.

На рівні корпоративного брендингу більшість західних менеджерів все більше схильються до парасолькового підходу – створення майстер-брендів. Багато великих підприємств вже давно діють подібним чином, розміщуючи придбані підприємства під парасолькою свого майстер-бренду (корпоративного бренду).

Однак такий підхід сповільнює ріст високодиференційованих брендів всередині портфеля, що при покритті більшої ринкової площі також чинить надмірний тиск і на відповідний майстер-бренд.

На продуктовому рівні пошук довгострокового зростання ринкової частки, здійснюваний бренд-менеджерами, призводить до спроби розширення позицій своїх брендів і постійного пошуку нових груп споживачів. Це викликає перетин з іншими брендами портфеля підприємства, ускладнює вибір кінцевого споживача і послаблює цінова пропозиція.

В цілому перетин брендів в портфелі підприємства є тільки одним з аспектів проблеми. У більшості випадків маркетологи (бренд-менеджери) не бачать особливої різниці між раціоналізацією продуктів і раціоналізацією брендів. Вони не завжди роблять розрахунки того, яким чином рішення в галузі брендингу пов'язані з такими економічними детермінантами бізнесу, як масштаб виробництва, цінова політика і стратегія дистрибуції. В даний час до бренд-менеджерів і маркетологів приходять усвідомлення того, що бренди це ще й нематеріальні активи підприємства, за допомогою яких можна збільшити або зберегти його акції.

Необхідно правильно визначати послідовність кроків з управління портфелем бренду, яка стане найбільш ефективною з точки зору генерування привабливості показника ROI (Return On Investment) – коефіцієнта рентабельності інвестицій, що характеризує прибутковість інвестиційних вкладень. Основні етапи побудови бренду.

1 етап. Позиціонування бренду (brand positioning).

2 етап. Створення ідеї бренду (brand ideation creative)

3 етап. Планування стратегії просування бренду (brand strategy).

На першому етапі позиціонування бренду визначають психологічні властивості, переваги; формують позиції бренду по відношенню до конкурентів і визначають цільову аудиторію бренду [3, с.75].

За оцінками відомих маркетологів секрет успіху будь-якої компанії полягає в правильному позиціонуванні. Основними складовими правильного позиціонування та ведення бізнесу вважають: стратегії, вибір якої диктує все інше і зумовлює успіх.

Стратегія – це те, що змушує підприємство бути унікальним, просте сфокусоване пропозицію цінності; фокусування – концентрація на якомусь

конкретному виді діяльності або продукті. Необхідно заздалегідь вирішити, який атрибут повинен асоціюватися з підприємством в свідомості споживача.

Маркетингова стратегія позиціонування в свою чергу повинна базуватися на шести «китах»: сприйняття (perception); диференціація (differentiation); конкуренція (competition); спеціалізація (specialization); простота (simplicity); дієвість (reality).

Основоположним є сприйняття – суб'єктивний спосіб вловлювати стимули, впливу яких відкрито кожна людина, воно є дія або процес пізнання світу, в якому людина існує. Сприйняття індивідуально, обумовлено як генетичними факторами, так і соціалізацією людини, вибірково, вимірюється в масштабі соціуму.

Стратегія позиціонування виходить на перший план у міру зростання конкурентної боротьби. Відзначитися можна, заявивши про наступне: своєму лідерству (попередньо його завоювавши); свою першість (випередивши конкурентів); проходженні певної традиції; сучасності.

Позиціонування покликане стати інструментом завоювання споживчого вибору і побудови основ довгострокової споживчої лояльності в умовах динамічного ринку з високим рівнем конкуренції. Можна виділити наступні основні принципи позиціонування бренду:

1. Позиції марення повинні оновлюватися кожні 3-5 років або частіше, якщо того вимагає зміна стратегії розвитку підприємства.

2. Позиції повинні визначати всі стратегії управління активами бренду, а також її потоки доходів і прибутків.

3. В реалізації позиціонування бренду роль лідера має відігравати вище керівництво підприємства.

4. Позиції бренду створюються силами працівників підприємства, а не рекламних агентств.

5. Сильні позиції завжди орієнтовані на покупців і відповідають їх сприйняття бренду [1].

Універсальна схема, яка відображає принцип розробки позиціонування будь-якого бренду будь-якого ринку включає.

1. Ціна (цінове позиціонування бренду) – відповідність бренду однією з цінових категорій. З точки зору споживача цінові категорії бренду бувають: майже даром (freelove); дуже дешево (cheapheaps); без надмірностей (nofrillschic); масовий ексклюзив, преміум (massclusivity); розкіш (ubergpremium). Цінове позиціонування має бути адекватним. Визначення конкретної ціни – питання досить складне. Споживач часто не оперує цифрами – це не властиво людської психіки. У свідомості людини є тільки відносні категорії: недорого, дорого, доступно, дешево, негідно мене. Цінова політика і цінове позиціонування повинні виходити з розуміння аудиторії, її доходів, приналежності до соціальної групи, особистісної цінності вектора бренду і інших даних.

2. Вигоди (раціональні переваги бренду) слідує з обраної ідеї бренду: потреби, потреби в комплексі з цінністю або ж повного комплексу доданків ідеї бренду.

3. Відмінність (ідентифікаційні особливості бренду) пов'язано з тим, що бренд повинен виділятися (відрізнятися) від конкурентів. На цьому етапі необхідно позначити ключові точки відмінності бренду від конкурентів, скласти основу корпоративного стилю. При будь-якому контакті з атрибутами бренду, нехай це навіть комбінація кольорів, споживач повинен дізнатися бренд, зрозуміти, що це саме та торгова марка. Для цього слід розкласти на складові частини (кольору, шрифт і т. п.). Атрибути гравців ринку і визначити, які кольори і інші параметри можуть бути у бренду, щоб він виділявся серед всіх інших. На підставі цих відомостей можна вивести ключові елементи ідентифікації, на підставі яких буде створюватися фірмовий стиль і інші елементи ідентифікації. Впізнаваність бренду може істотно вплинути на рівень сприйманого якості та продажу.

Позиціонування зазвичай здійснюється в три етапи.

1. Проводиться детальне дослідження ринку з метою визначення, які атрибути є важливими для даного ринкового сегменту, і встановлюється пріоритетність цих атрибутів.

2. Складається перелік конкуруючих продуктів, що володіють виявленими атрибутами.

3. Встановлюється ідеальний рівень значень атрибутів для конкретного сегмента ринку. Проводиться порівняльна оцінка атрибутів позиціонується торгової марки товару в порівнянні з ідеальним рівнем і в порівнянні з продуктами конкурентів [4, с.115].

Позиціонування передбачає проведення глибоких маркетингових досліджень, спрямованих на розуміння того, як споживачі сприймають товар, які параметри на їхню думку є найбільш важливими. За результатами таких досліджень будуються карти сприйняття, на яких зображуються досліджувані товари за допомогою найбільш значущих в очах споживачів параметрів.

При визначенні позиції товару на ринку часто використовується метод побудови карти позиціонування у вигляді двомірної матриці ціна-якість, в якій представлені товари конкуруючих фірм. Як параметри при побудові карт позиціонування можна вибирати різні пари характеристик, що описують досліджувані товари. Часто такі параметри вибираються за результатами опитування споживачів. Наприклад, для пральних машин: режим прання – контроль температури прання, вимога до прального засобу – обсяг завантаження.

У свою чергу відомий бельгійський вчений Ж.-Ж. Ламбен для оцінки положень торгової марки на ринку використовує модель декомпозиції, за допомогою якої частка торгової марки на ринку розбивається на кілька складових. Дана методика розрахунку дозволяє ідентифікувати причини зміни положення бренду на ринку. Частка бренду може

скорочуватися внаслідок того, що вона втрачає споживачів (знижує рівень проникнення), покупці відводять розглянутого бренду меншу частку в загальних закупівлях даної категорії товару (знижується рівень ексклюзивності); покупці даного бренду закупають його в менших кількостях в порівнянні з середньою кількістю покупок товарів даної категорії (знижується рівень інтенсивності) [2, с.159].

Відстежуючи дані ринкові індикатори в часі, можна оцінити позиції товарів-конкурентів і прийняти рішення при позиціонуванні власної торгової марки. При здійсненні цієї процедури маркетингологи зобов'язані пам'ятати, що торгова марка повинна відрізнятися від конкурентів і в якійсь мірі перевершувати її. Для завоювання міцних позицій в конкурентній боротьбі, виходячи з результатів позиціонування своїх товарів, підприємство виділяє характеристики товарів і маркетингової діяльності, які можуть у вигідну сторону відрізнити її товари від конкурентів, тобто проводить диференціацію своєї продукції.

Виділяють продуктову диференціацію, сервісну диференціацію, диференціацію персоналу і диференціацію іміджу. Залежно від особливостей конкретних продуктів і можливостей підприємства вона може реалізувати одночасно від одного до декількох напрямків диференціації. Результати позиціонування можуть показати, що у підприємства в його ринкової діяльності є проблеми.

По-перше, сегмент, який розглядався в якості цільового ринку, перестав бути привабливим через своїх малих розмірів, зменшення попиту, високого рівня конкуренції, низькою прибутку.

По-друге, якість і характеристики продукту виявилися на цільовому сегменті не затребувані. Потретє, через надмірно високу ціну продукт виявився неконкурентоспроможним. У цьому випадку говорять про стратегії ре позиціонування (повторного позиціонування). До числа «матеріальних» стратегій репозиціонування відноситься випуск нового бренду або зміна існуючого бренду.

Крім того, виділяють психологічні стратегії репозиціонування. В їх число входять: зміна думки споживачів про бренд підприємства, зміни думки споживачів про бренди конкурентів, зміна рейтингу окремих атрибутів, введення нових або ліквідація раніше існуючих атрибутів, знаходження нових ринкових сегментів. Бренд повинен бути готовим до злиття, партнерству. Сукупний брендинг – важлива стратегія розвитку, яка працює на майбутнє.

Рекомендується п'ять складових успішного позиціонування.

1. Цінність. Концентруватися на сприймаються вигоди, цінних для покупців. Вигоди визначені в моделі покупця.

2. Унікальність. Необхідно робити те, чого немає у конкурентів.

3. Достовірність, довіру. Домагатися відповідності між очікуваннями (модель покупця) і фактичним станом речей.

4. Стейкість. Максимізувати період часу, протягом якого можна зберігати позицію.

5. Придатність. Намагатися використовувати сильні сторони існуючого портрета бренду [5, с.136].

Управляти брендом – це значить знаходити найбільш ефективний з точки зору витрачених ресурсів спосіб домогтися наміченого позиціонування бренду в свідомості покупця. Можна говорити про те, що саме майстерне управління брендом безглуздо, якщо позиціонування невдало. Правильне позиціонування вимагає розуміння, як конкурентних відмінностей, так і конкурентних збігів. Компанія, яка визнає і створює точки збігу, здатна нейтралізувати існуючі переваги конкуруючих з нею брендів.

Разом з тим, використовуючи відмінності, підприємство робить свій бренд унікальним, таким, що запам'ятовується, особливим. Точне позиціонування може встановити більш високу ціну на свої товари, і це та додана вартість, яка народжується з особистих асоціацій споживача, яку «призначає» бренд. В очах лояльного покупця, задоволеного продуктом улюбленого бренду, він коштує цих грошей. В даному випадку це і є ментальне вимір чотиривимірний моделі розумового поля бренду, представленої Томасом Гедом [2, с.163].

Другий етап побудови бренду пов'язаний зі створенням ідеї бренду (brand ideation creative). Виявивши цільову аудиторію і визначивши конкурентів, починають створювати ідею бренду. Ідея бренду повинна бути проста, легко сформульована в одному реченні і унікальна. При цьому вона може бути функціонально або якісно інноваційної. Ідея бренду може змінюватися в міру розвитку атрибутів бренду і коригування його позиціонування, що безпосереднім чином впливає на характер комунікацій (раціональний і емоційний).

Сучасна тенденція полягає в тому, що в міру розширення і ущільнення інформаційного простору попит на нетривіальні ідеї буде незмінно підвищуватися. Завдання маркетолога впроваджувати такі креативні ідеї, які зміцнюють і створюють позитивний імідж бренду. На третьому етапі побудови бренду здійснюють планування стратегії просування бренду (brand strategy).

При плануванні спираються на правило «4P» комплексу маркетингу (Product, Price, Place і Promotion) в рамках якого відбувається управління портфелем брендів. У довгостроковій перспективі ефективне управління портфелем брендів вимагає більш вибіркового підходу до інвестицій. Воно також вимагає від бренд-менеджерів більш точного моделювання впливу коливань всередині портфеля на ключові економічні показники окремих брендів, включаючи частку ринку, цінову премію, масштаб виробництва та інші фінансові змінні.

Бренд-менеджерам, які прагнуть до досягнення довгострокового зростання прибутковості портфелів брендів своїх підприємств, слід зробити наступні кроки: привести портфель брендів в повну

відповідність зі структурою бізнесу; розглянути можливість побудови піраміди брендів; сконцентрувати свої зусилля на групі сильних брендів.

По-перше, рішення щодо брендингу необхідно впроваджувати в кожен аспект структури бізнесу підприємства, починаючи від вибору кінцевого споживача і закінчуючи внутрішньою організаційною структурою. Бренди повинні використовуватися для створення унікальної структури всього бізнесу підприємства і його захисту.

По-друге, піраміда брендів вимагає особливої пильності і ретельного захисту від атак свого заснування. Кращою відповіддю на атаки служить ефективна стратегія побудови захисної перешкоди. На практиці це означає, що управляти підставою піраміди слід за принципом мало витратного бізнес-дизайну, що зазвичай виражається у винесенні виробництва в треті країни.

По-третє, розмір портфеля брендів підприємства і його склад є виключно важливим питанням. Додавання бренду в портфель може зіграти важливу роль при поглибленні в існуючі регіональні ринки або розширенні в нові товарні категорії. Але при слабкому економічному розвитку підприємства стикаються з необхідністю концентрації своїх інвестицій на невеликій групі сильних брендів, тобто на брендах, що володіють ціновою премією, розвинутою дистрибуцією, світовим масштабом і іншими ключовими перевагами, а, отже, і хорошою можливістю для майбутнього зростання доходів.

Інтуїція, заснована на фактах і поєднана з розумінням всієї важливості впливу капіталу бренду і його економіки на прибутковість підприємства в цілому, створює міцний фундамент для успішного в майбутньому портфеля брендів. Головне, щоб ця інтуїція застосовувалася до окремо взятих індивідуальних брендів, а до всього портфелю підприємства [3, с.128].

Секрет побудови сильного бренду полягає в точному виборі засобів маркетингових комунікацій в потрібний момент для подолання конкретних бар'єрів в процесі прийняття рішення про покупку. Компанії з сильним маркетингом постійно експериментують з новими засобами комунікацій і збирають базу даних про те, наскільки вони ефективні для певних категорій брендів. Наприклад, у вітчизняній практиці за останні роки все більший розвиток одержують такі форми маркетингових комунікацій, як пряма розсилка, промо-акції і створення інноваційних інтернет-сайтів. Ці кошти контакту з покупцем можуть бути точковим зброєю для подолання бар'єрів в процесі прийняття рішення про покупку.

На Заході побудови бренду зазвичай займаються спеціалізовані агентства, так як помилки при самостійному побудові бренду можуть бути дуже великі. Новий бренд зазвичай створюють з безлічі альтернативних проєктів. Бренди майбутнього повинні направляти свої зусилля на стимулювання творчої активності споживачів, «розважаючи» їх і в той же час, гарантуючи незмінну надійність і

якість. Це основні носії зв'язків і цінностей, при чіткому визначенні яких брендинг буде більш ефективним методом знаходження цільової аудиторії, ніж традиційна споживча сегментація [7, с.175].

Моделювання сильного бренду майбутнього передбачає, що ні бренд буде шукати свою аудиторію, а вона буде знаходити бренд. Бренду, самостійно сегментує свій ринок, на думку Томаса Геда, що порівнюється бренд з театром, не знадобляться ні географічна, ні демографічна інформація, ні знання стереотипів поведінки споживачів. Клієнти бренду стануть його дружніми захисниками і посланцями. Вони визначатимуть його силу – і з точки зору маркетингу, і в грошовому вираженні. Бренд повинен присвятити всього себе і всю силу своєї уяви саме створення свого майбутнього. Воно буде пред'являти до брендів дедалі більші вимоги, які диктуються такими поняттями, як збільшується прозорість ринку і більш інформовані, скептично і критично налаштовані споживачі, «завоювати» яких буде важче.

Можна виділити наступні сучасні напрямки в розвитку брендингу.

1. Диференціація бренду. Диференціація пов'язана з випуском товарів так званого класу «преміум» для отримання додаткової вартості. Диференціація бренду пов'язана з проведенням сегментації ринку для виявлення цільових ринків і створенням брендів для окремих груп споживачів. Маркетологи вважають, що на ділі слово «преміум» як характеристика товару (бренду) часто є все ж вивертом, ніж позначенням особливо високої якості. У деяких випадках завдяки відмінній технології виробництва дійсно створюється продукт з особливими характеристиками, тому його ціна на 100-200% вище середньороздрібної. В інших випадках приводом для того, щоб віднести продукт до сегменту «преміум», стають 20-30 відсоткове перевищення його ціни над середньороздрібної і просте перепозиціонування продукту. Виробники починають освоювати сегменти супер-преміум і мега-преміум.

2. Диверсифікація бренду. Диверсифікація дозволяє під однією торговою маркою (часто дуже відомою) продавати широку гаму товарів, що дозволяє бренду вижити в умовах швидко мінливого споживчого ринку. Диверсифікація безпосередньо пов'язана з розробкою концепції «зонтичного» бренду. Компанії прагнуть підтримати свій бренд і зберегти свою частку ринку, надавши бренду якийсь емоційний образ. Розширення впливу відомого і дорогого бренду дозволяє компанії утримувати емоційний інтерес до нього якомога довше. Компанії прагнуть не просто продавати товари і послуги, а запропонувати споживачеві певний спосіб життя.

3. Ліцензування (оренда) бренду. Процес надання прав, на використання охоронюваного законом (тобто авторським або патентним правом) об'єкта інтелектуальної власності (найменування, малюнок, логотип, графіка, персонаж або комбінації з декількох вищезгаданих елементів)

при виробництві продукції або виробничого ряду називається ліцензуванням бренду. Цей підхід успішно застосовується в сучасних умовах, так як значно дешевше і ефективніше інших засобів підвищення впізнаваності і продажу продукту [2, с.163].

До переваг ліцензування бренду можна віднести: відсутність необхідності витратити додаткові гроші на «розкрутку» бренду; підтримуюча реклама вимагає мінімальних витрат, так як наявні в продажу інші категорії товарів з таким же брендом створюють ефект крос-промоушн або перехресне рекламу; утворюється більше каналів збуту, за рахунок того, що торговельні мережі воліють товар з добре розкрученою торговельною маркою; інші чинники, які сприяють збільшенню продажів від 20 до 50% і більше.

Оренда бренду на умовах ліцензування передбачає використання відомого бренду (торгівельної марки, товарного знака) для своєї продукції не зв'язковий з орендованим брендом. Оренда полегшує вихід нового товару на ринок, так як для нього не потрібна розробка нового бренду і його управління спрощується.

Для компаній здають бренд в оренду (орендодавців) це можливість додаткового способу підтримки бренду, його популяризації, отримання додаткового прибутку (орендні платежі). Головна проблема – орендар потрапляє в залежність від її власника (орендодавця), так як контракт коли-небудь закінчиться. Крім того, необхідно орендареві враховувати цільовий ринок бренду і якщо компанія працює в масовому сегменті ринку, то їй не підійде оренда бренду класу «преміум».

Висновки. Головною метою формування стратегії розвитку бренду є досягнення конкурентних переваг та забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Тому на сучасних підприємствах, які прагнуть мати успіх у конкурентній боротьбі, повинні розроблятися та впроваджуватися відповідні організаційно-економічні механізми управління розвитком бренду. Отримані результати дослідження, які висвітлені у даній статті, поглиблюють теоретико-методологічні та методичні основи управління брендом у частині формування і реалізації стратегії розвитку бренду з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Список літератури:

1. Aaker D., Joachimsthaler E. 2000. Brand Leadership: A New Concept of Branding. New York: The Free Press. Bendixen M., Bukasa K.A., Abratt R. A. 2004.
2. Парфенчук І.О. Бренд-орієнтоване управління конкурентоспроможністю підприємств у системі національного господарства: дис. канд. екон. наук. 08.00.04 / І.О. Парфенчук // Дніпро, 2017. – 194 с.
3. Сахаров В. Є. Застосування торгових марок у просуванні товарів / В. Є. Сахаров, Н. В. Безрукова // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 7(25). – С. 75–85.

4. П'ятак Т.В. Оцінка вартості товарного знаку (бренду) компанії / Т.В.П'ятак, В.О.Ігумнова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. - 2013. - №27(997). - С.114-121.

5. Файвішенко Д.С. Оцінка ефективності брендингу: функціональний підхід / Д.С. Файвішенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2012. - №4. - С.136-142.

6. Кендюхов О.В. Методичні засади оцінки ефективності брендингу / О.В. Кендюхов, А.М. Шпарьова, Д.С. Файвішенко // Наукові праці ДНТУ: Серія економічна. - Донецьк: ДонНТУ, 2010. - Вип. 38-3. - С.126-132.

7. Мельник І.В. Бренд, брендинг, торгова марка як ключові терміни реклами / І.В.Мельник // Наукові записки Інституту журналістики. - Том 39. - 2010. - С. 175-179.

Krutko M.

PhD in Economics, Associate Professor

Department of Accounting and Audit

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

BASIC PROVISIONS OF THE CONCEPT OF MANAGEMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Крутько М.А.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри обліку та аудиту,

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

БАЗОВІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Summary. The questions of integration interaction of economic entities and institutional support for the development of integration in the agrarian sector are considered. Regulatory regulation of integration processes is one of the priority directions of modern research. It is established that through the combination of theoretical and practical bases it is possible to establish an effective mechanism for managing integration processes in the agricultural sector. The article substantiates the basic provisions of the concept of management of integration processes in the agrarian sector in order to ensure stable development. An attempt has been made to harmonize the provisions of the concept with the sections of normative and legal acts aimed at supporting and developing the agro-industrial sector of Ukraine.

Анотація. Розглянуто питання інтеграційної взаємодії господарюючих суб'єктів та інституціонального забезпечення розвитку інтеграції в аграрному секторі. Нормативно-правове регулювання інтеграційних процесів є одними з пріоритетних напрямків сучасних досліджень. Встановлено, що через поєднання законодавчої теоретичної і практичної баз можливе налагодження ефективного механізму управління інтеграційними процесами в аграрному секторі. В статті обґрунтовано базові положення концепції управління інтеграційними процесами в аграрному секторі для забезпечення стабільного розвитку. Зроблена спроба гармонізації положень концепції з розділами нормативно-правовими актами, які націлені на підтримку та розвиток агропромислового сектору України.

Key words: *concept, management, integration processes, agrarian sector, development.*

Ключові слова: *концепція, управління, інтеграційні процеси, аграрний сектор, розвиток.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день ситуація в аграрному секторі економіки України має всі характерні особливості та перспективи для нарощення обсягів виробництва і продовольчої безпеки. Акумуляція ресурсів і можливостей поступальний взаємопов'язаний рух в напрямку нарощення виробничих потужностей можливий за рахунок впровадження інноваційних методів в управлінні агропромисловими процесами одним з яких є міжгосподарська інтеграція. Горизонтальна та вертикальна форми взаємодії найбільш повно характеризують процес агропромислової інтеграції. Успішне впровадження нових механізмів управління не можливе без налагодження системи інституціонального забезпечення. Нормативно-правове регулювання подібних процесів є одними з пріоритетних

направків сучасних досліджень. Саме завдяки вдалому поєднанню законодавчої теоретичної і практичної баз можливе налагодження ефективного механізму управління інтеграційними процесами в аграрному секторі. Держава не повинна залишатися осторонь, завдяки вдалій політиці в розвитку даного економічного явища можливий швидкий ефект, який в кінцевому результаті дасть позитивний результат. Одним із таких доктрин і є концепції державної цільової програми управління інтеграційними процесами аграрного сектору економіки України. Базовим положенням якої присвячені дослідження в роботі.

Аналіз існуючих досліджень і публікацій. Дослідженням такого економічного явища як агропромислова інтеграція в розрізі підвищення загального рівня ефективності галузі окремо та економіки

взагалі займалися знані зарубіжні вчені: Д. Родес, О. Вільямсона, М. Бредлі, Р. Коуза та ін. Серед вітчизняних вчених заслуговують на увагу праці авторами яких виступили В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, П.І. Гайдуцький, С.М. Кваша, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, Ю.О. Нестерчук, П.Т. Саблук та ін. Широкий спектр поглядів та наукових підходів дає поле для провадження подальших досліджень та вивчення більш детально питань інтеграційної взаємодії господарюючих суб'єктів та інституціонального забезпечення розвитку інтеграції в аграрному секторі.

Мета дослідження: полягає в розробці та обґрунтуванні базових положень концепції управління інтеграційними процесами в аграрному секторі для забезпечення стабільного розвитку. Гармонізація положень з подібними нормативно-правовими актами, які націлені на підтримку та розвиток агропромислового сектору України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним напрямком дослідження є встановлення понятійного апарату дефініції «інтеграція». С.В. Мочерний трактує інтеграцію (лат. *integratio* – відновлення і цілий) як поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесів їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення тощо) [1, с. 668]. Економічна інтеграція – це рух економічної системи, тобто зміна її стану як по відношенню до інших систем, так і по відношенню до її попереднього стану. Проведений авторами аналіз різноманітних визначень інтеграції дозволив виділити її головні характеристики [2, с. 196]:

- це процес – економічний процес;
- даний процес спрямований на економічний розвиток держави;
- рушійною силою інтеграційних процесів є механізми рухомості товарів і капіталів між учасниками (суб'єктами) інтеграції;
- інтеграція на практиці реалізується через торгівлю товарами (послугами) та активами суб'єктів, в тому числі фінансовими [3].

В умовах глобалізації та посилення інтеграційних процесів державна політика у сфері регулювання аграрного сектору має базуватись на зваженому поєднанні елементів економічного лібералізму та протекціонізму з метою забезпечення сприятливих умов для ефективної реалізації експортного потенціалу галузі. При цьому державна політика експортоорієнтованого розвитку аграрного сектору має лежати в площині соціоекономічного і екологічного імперативів та принципу виробництва глобального конкурентоспроможного продукту відповідно до вимог глобального попиту, соціально-економічних і екологічних, нормативно-правових, маркетингових параметрів глобальної конкурентоспроможності агропродовольчих товарів [4].

Змістом аграрної трансформаційної економіки є перетворення системи соціально-економічних відносин. Змінюються практично всі складові еконо-

міки, такі як спосіб координації та підтримки рівноваги, відносини власності, тип відтворення, структура виробництва, інститути і право. У зв'язку з цим відбувається зведення аграрних трансформаційних процесів до трьох ознак, а саме лібералізації, приватизації та стабілізації, які типові для багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідників [5, с. 83].

Т.В. Пеппі наводить своє трактування сутності трансформації – це процес перетворення, видозміни явищ, ситуації, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою нових. Вона передбачає послаблення одних типів і форм власності і посилення інших, поетапну переорієнтацію економічної структури регіональних господарських систем і всього економічного простору [6].

Н.І. Гражевська розглядає розкриває механізм трансформації через призму взаємозв'язку з поняттям «еволюція» і виокремлює два підходи до трактування терміну «трансформація». У широкому розумінні це – форма розвитку економічних систем, пов'язана з еволюційними та революційними змінами, переходами економічних систем із стійкого в нестійкий стан. Еволюція розглядається як поступовий процес змін параметрів системи, а момент переходу системи до іншої траєкторії розвитку називається революційною трансформацією. У вузькому розумінні вона розглядає процес трансформації як складову еволюційного процесу, як процес оновлення системи в процесі стрибкоподібних якісних перетворень [7].

М.Й. Малік пропонує розглядати трансформацію аграрного сектору економіки як спосіб зняття протиріч між вимогами ринку та застарілою логікою поведінки суб'єктів господарювання, що полягає у здійсненні організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємств, зміну форм власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню економіки, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва [5]. «Завдання аграрної реформи полягає у забезпеченні продовольчої безпеки країни і конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовому ринку» [8].

А.В. Марущинець вважає, що трансформація аграрної сфери – це процес зміни інституційного, галузевого, територіального характеру системи аграрної сфери регіону, зумовлений трансформацією всієї економічної системи. Ключова увага з позиції суспільної географії під час розгляду трансформаційних процесів в аграрній сфері регіону має приділятися саме їх територіальному аспекту [9].

Модель інноваційної розвитку аграрного сектору економіки, на нашу думку, повинна базуватися на інтегрованій, комплексній системі, яка охоплюватиме продуктові, процесні, організаційні, управлінські, технікотехнологічні, біологічні та інформаційні інновації. Специфіка видів інновацій в аграрному секторі зумовлена його особливостями.

По-перше, це залучення до виробничого процесу природних ресурсів, що зорієнтовує інновації на забезпечення збереження екологічної безпеки, раціонального використання природного потенціалу.

По-друге, інноваційний процес в аграрному секторі диференціюється на економічний, організаційний, технологічний, технічний тощо, які об'єднуються єдиним елементом – створенням нових біологічних видів.

По-третє, виходячи з того, що сільськогосподарська продукція як елемент забезпечення життєдіяльності людини спричиняє істотний вплив на здоров'я та рівень життєстійкості останньої, інновації в аграрній сфері повинні забезпечувати пріоритетність підвищення якості сільськогосподарської продукції, її безпеки і збереження природних властивостей [10, с. 130].

У більшості країн з ринковою економікою створено дієві системи державного регулювання агропромислової інтеграції, які реалізують такі завдання [11, с. 188]:

- підтримка продовольчої безпеки;
- підтримка стабільної економічної ситуації в сільському господарстві;
- стабілізація ринкової кон'юнктури і мінімізація коливань прибутковості в аграрному секторі;
- запобігання небажаним міграційним процесам;
- підтримка фінансування програм;
- допомога товаровиробникам в адаптації до нових умов;
- захист внутрішнього ринку;
- забезпечення конкурентоспроможності участі національних товаровиробників в міжнародному розподілі праці тощо [3].

Впровадження інновацій в агропромислове виробництво і повинне стати одними із основних етапів усебічного розвитку аграрного сектору. Початковим же етапом може стати створення концепції державної цільової програми управління інтеграційними процесами аграрного сектору економіки України.

Термін «концепція» походить від латинського слова «conceptio» – сприйняття і має декілька тлумачень. По-перше, під концепцією розуміють систему поглядів на певні явища, спосіб розуміння явищ, дій, теорії. По-друге, концепція – це форма і засіб наукового пізнання, що є способом розуміння, пояснення, тлумачення основної ідеї, теорії; науково обґрунтоване і логічно доведене вираження основного змісту теорії, але, на відміну від теорії останньої, воно ще не може бути втіленим у систему точних наукових понять. По-третє, в економіці під концепцією розуміють систему поглядів, помислів, що визначають основний напрям, стратегію і тактику реалізації бізнесово-підприємницьких проектів, програм [12, с. 368]. Окрім цього, термін «концепція» можна використовувати як позначення основоположної ідеї, єдиного задуму чого-небудь. Програмний документ про розвиток території є розгорнутим викладом цілісної основоположної ідеї,

яка втілена в стратегічних цілях і конкретній системі приватних завдань, реальність якої підтверджена відповідним ресурсним забезпеченням [13, с. 4].

Базовими положеннями концепції державної цільової програми управління інтеграційними процесами аграрного сектору економіки України можуть стати:

- визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована програма;
- аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання програмним методом;
- мета програми, яка полягає в визначенні оптимального варіанта розв'язання проблем розвитку інтеграційних процесів аграрного сектору;
- варіанти розвитку інтеграційних процесів економіки;
- шляхи і способи розв'язання проблеми;
- строки виконання;
- очікувані результати виконання програми,
- визначення її ефективності.

Успіх концепції – кінцевий результат гармонізації основних положень спільних програм, проектів державних, регіональних і місцевих рівнів, наукових поглядів і розробок провідних установ, виробничих та інших суб'єктів інноваційного процесу.

Висновки. Таким чином, результати проведених досліджень показують важливість питань інституціонального забезпечення розвитку інтеграційних процесів аграрного сектору. Концептуальний підхід, який наведений в роботі, дає повноцінне сприйняття можливого ефекту та перспектив розвитку агропромислової інтеграції. Основна ціль концепції, що закладається в базових положеннях – виведення на гідний рівень розвитку економічних процесів в аграрному секторі та посилення позицій інтегрованих суб'єктів господарювання. Концепція створена вирішити проблемні питання, які виникають в процесі господарської діяльності таких суб'єктів в частині нормативно-правового регулювання та забезпечення їх стабільного розвитку. Встановлено, що налагодження ефективного механізму управління інтеграційними процесами в аграрному секторі можливе завдяки правильному поєднанню законодавчої теоретичної і практичної баз. Держава не повинна залишатися осторонь, через важелі впливу ефективної політики в розвитку даного економічного явища можливий швидкий ефект, який в кінцевому результаті дасть позитивний результат для економіки країни в цілому. Одним із таких важелів і виступає концепція державної цільової програми управління інтеграційними процесами аграрного сектору економіки України.

Список літератури:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3. /Ред. кол.: Мочерний С. В. (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. Центр «Академія», 2002. – 952 с.
2. Лисюк В. М. Теоретико сутнісний аналіз економічної інтеграції як економічного процесу //

В. М. Лисюк, Т. В. Деркач / Економічні інновації. – 2015. – №59. – С. 194-201.

3. Павлов О.І., Лисюк В.М., Деркач Т.В. Дер-
жавне регулювання інтеграційних процесів на стра-
тегічних агропродовольчих ринках : [Електронний
ресурс] / О.І. Павлов, В.М. Лисюк, Т.В. Деркач. –
Режим доступу : DOI: <https://doi.org/10.15673/2312-847x.3/2015.51387>.

4. Карасьова Н. Глобалізаційні детермінанти
експортоорієнтованого розвитку аграрного сектора
України // Міжнародна економічна політика. 2014.
№ 1. С. 129-152. Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2014_1_9 (дата звер-
нення: 10.12.2016)

5. Карташова О.Г. Барсук Ю.В Трансформація
аграрного сектору національної економіки : Еконо-
міка та управління національним господарством.
Економіка і суспільство [Електронний ресурс] /
О.Г. Карташова, Ю.В. Барсук. – Режим доступу :
http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/17.pdf – 2017. – № 10. – С. 83-88.

6. Пепа Т.В. Регіональна динаміка і трансфор-
мація економічного простору України : [моногра-
фія] / Т.В. Пепа. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. –
440 с.

7. Гражевська Н.І. Відображення трансформа-
ційних процесів у системі категорій соціально-еко-
номічної динаміки / Н.І. Гражевська // Економічна
теорія. – 2007. – № 4. – С. 19-29.

8. Малік М.Й. Реформування власності і рест-
руктуризація підприємств АПК / М.Й. Малік // Еко-
номіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 9-13.

9. Марущинець А.В. Галузева та територіальна
трансформація аграрної сфери України / А.В. Ма-
рущинець // Геополітика і геодинаміка регіонів. – Т.
10. – Вип. 2. – С. 651-658.

10. Пугач А.М. Особливості інноваційного роз-
витку аграрного сектору економіки : Наукові роз-
відки з державного та муніципального управління
[Електронний ресурс] / А.М. Пугач. – Режим дос-
тупу : file:///C:/Users/ASTRA/Downloads/Nrzd_2014_2_19.pdf . –
2014. – № 2. – С. 126-134.

11. Поляруш М. О. Агропромислова інтеграція
– один із факторів системного розвитку АПК регі-
ону // М.О. Поляруш, І.М. Поляруш, Н. А. Славина /
Збірник наукових праць ПДАТУ. – 2007. – №15. –
С. 187-189.

12. Комов, В. Г. Стратегическое планирование
– важнейшее условие эффективной предпринима-
тельской деятельности в АПК [Текст] / В. Г. Комов
// Аграр. наука. – 2008. – № 10. – С. 3-5.

13. Основы маркетинга [Текст] / Филип Кот-
лер, Гари Армстронг, Джон Сондерс, Вероника
Вонг ; [общ. ред. Н. В. Шульпиной]. – 2-е европ.
изд. Новое изд. – М. и др. : Вильямс, 2000. – 943 с. :
ил.

Луговской Р.А.,

*доцент кафедры менеджмента и муниципального и государственного управления
(Институт экономики, менеджмента и информационных технологий)*

Михайлов Е.В.,

аспирант

ЧОУ ВО «Санкт-Петербургский университет технологий управления и экономики»

СТАНОВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ И МУНИЦИПАЛЬНЫХ УСЛУГ В РОССИИ

Население городов XXI века изо дня в день все чаще говорит о качестве государственных (муниципальных) услуг. Однако, так было не всегда. В современном мире заметны тенденции нового понимания роли государства, его задач и функций, взаимоотношений общества и органов государственной власти. И сегодня «модно» и очень важно оказы-
вать и, соответственно, получать качественный сер-
вис не только со стороны частных организаций, но
и со стороны государственных органов.

«Государство» производно от «общества», и
эти понятия не являются синонимами. Одна из
главных целей современного государства – дости-
жение социального баланса, и, по мнению ряда уче-
ных, это достигается через два основных вида дея-
тельности: нормотворчество (стандарты и «гра-
ницы дозволенного») и производство
государственных услуг для удовлетворения по-
требностей граждан [Фадеев. с.40].

Следует все же отметить, что «впервые термин
«услуга» в оборот ввел французский экономист
Ж.Б. Сэй, использовавший его в своей работе
«Трактат по политической экономике» (1803г.)».

Вероятность возникновения государственных,
а в дальнейшем и муниципальных услуг логичнее
всего связывать с появлением государственных ор-
ганов власти. Изучая данную тему важно знать, что
в современном понимании государственная услуга
и государственная функция различны между собой,
однако раньше подобные различия не принимались
во внимание, а это означает, что государственной
услугой могла считаться любая деятельность госу-
дарства, направленная на человека и общество (об-
разование, здравоохранение, социальная защита и
др.).

Именно в допетровской Руси на рубеже XVI-
XVII веков возник особый тип государственности –
«служилое государство», которое определяло ста-
тус основных социальных слоев и групп в обще-
ственной иерархии, официально закрепляло за
ними те или иные служебные обязанности путем
утверждения законодательных актов. Один из из-
вестнейших таких актов – Соборное уложение 1649
г.

Таким образом, именно соби́рание русских земель (объединение Москвы, Киева, Владимир. Новгорода, Пскова и других) во время правления Ивана III и Василия III в единое централизованное Русское государство

При Иване Грозном в общем-то и стал функционировать «первый» орган государственной власти. Своеобразно выполняющая ряд функций современного Правительства – Избранная Рада приняла Судебники и провела реформы, способствовавшие государственной централизации и укреплению позиций России того времени с внешней и внутренней стороны. Таким образом, XVI век можно считать периодом возникновения первого из условий (орган государственной власти), необходимого для осуществления государственных услуг.

Появившиеся в XVII веке созовы Земского собора, в рамках которых рассматривались и решались вопросы различного характера (начиная от принятия законов (Соборное уложение) и решений об использовании государственных денежных средств, сбора налогов и прочее), а также развитие бюджетной системы государства – стали следующей ступенью развития сферы услуг (второе условие – система законов и государственный бюджет). Так, например, вопросы распределения земли можно с определенной долей уверенности отнести к одному из видов государственных услуг того времени.

Начало XVIII века, ознаменованного ростом в России бюрократического аппарата (в особенности при правлении Павла I), в большей мере оставило отпечаток на дальнейшей системе выделения государственных услуг. Это связано с обретением системой государственного управления в тот период законченных черт, которые выражались в приобретении всеми органами власти местного уровня единообразных характеристик и подчинении всех их определенному центральному ведомству.

Если учесть тот факт, что в XVIII веке услуги и функции еще были равны между собой, то ярким примером деятельности по предоставлению услуг служит выполнение губернаторами Петра I следующих функций: судебных, надзорных, экономических, административных и других, которые исходили от лица государства и были направлены на «удовлетворение потребностей» населения как в прямом, так и косвенном смысле. В 1721 году Петр I ввел обязательные паспорта для крестьян, временно покидающих пределы постоянного жительства. Данный вид деятельности государства напрямую свидетельствует о том, что самая распространенная сегодня государственная услуга существовала еще тогда, но лишь называлась по-другому.

Более того, в период правления Петра I появилась знаменитая Табель о рангах 1722 г., таким образом появились 3 вида госслужбы: военная, государственная и придворная, а с ней и разделение государственных услуг. Также закрепилось понятие государственной службы, отношение к которой

стало носить более профессиональный характер (третье из условий – государственная профессиональная служба). Хотя прообраз госслужбы был и при князьях – бояре подразделялись на родовое боярство и служилое боярство, тем не менее, современный прообраз госслужбы начался именно с Петра I.

Система управления Екатерины в отличие от системы Петра I, была еще более продуманной и в большей мере ускорила рост провинциальных экономик. Своего рода услугами того периода можно, например, считать некоторые виды деятельности князя Г.А. Потемкина Таврического, который «поощрял переселение иностранцев в Новороссию, не дозволял возвращать беглых крестьян, ходатайствовал за раскольников перед императрицей». Помимо этого, следует отметить появление государственных кредитных учреждений, а также вклад (хоть и не большой, по мнению некоторых историков), который Екатерина Великая внесла в развитие образования, науки и здравоохранения – сфер, предоставление услуг в которых играет огромную роль (четвертое из условий – наличие разнообразия сфер услуг).

Развитие непосредственной сферы услуг начинается с момента появления самого термина «услуга», а именно в начале XIX века. Только тогда на уровне государства начинают рассматривать вопросы о необходимости перехода от производства товаров к производству услуг. И если за рубежом этот процесс идет полным ходом, то в России того времени наблюдается лишь зарождение идей. Примером государственных услуг можно считать бытовое обслуживание граждан, которое осуществлялось изначально именно государством (ремонт и строительство жилья и др.), действия государства, направленные на социальную защиту нуждающихся граждан, а также другая деятельность государства административного и экономического характера.

Конец XIX века – начало XX веков во многом схожи между собой, миру становятся известны многие из распространенных государственных услуг, таких как, например, услуги антимонопольных служб, услуги министерств здравоохранения, образования и других.

Советский период был особым в нашей истории, т.к. практически все услуги предоставлялись государственными предприятиями. Образование, здравоохранение, наука были бесплатными, доступными и поощрялись. Доступ в организации культуры был открыт для всех граждан, проезд в общественном транспорте стоил «копейки». Пенсионеры могли себе позволить санаторно-курортное лечение, для детей были развиты система бесплатных кружков, спортивных секций и пионерских лагерей и многое другое.

В Конституции СССР, как сейчас термин «услуга» встречается лишь в одной статье, но мы можем с Вами сравнить несколько статей Конституций нашей страны двух эпох (таблица 1.).

Сравнение некоторых статей Конституции СССР и РФ

Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик Закон СССР от 07.10.1977 N 6367-IX	Конституция Российской Федерации от 12.12.1993
Статья 45. Граждане СССР имеют право на образование. Это право обеспечивается бесплатностью всех видов образования, осуществлением всеобщего обязательного среднего образования молодежи, широким развитием профессионально-технического, среднего специального и высшего образования на основе связи обучения с жизнью, с производством; развитием заочного и вечернего образования; предоставлением государственных стипендий и льгот учащимся и студентам, бесплатной выдачей школьных учебников; возможностью обучения в школе на родном языке; созданием условий для самообразования.	Статья 43 1. Каждый имеет право на образование. 2. Гарантируются общедоступность и бесплатность дошкольного, основного общего и среднего профессионального образования в государственных или муниципальных образовательных учреждениях и на предприятиях. 3. Каждый вправе на конкурсной основе бесплатно получить высшее образование в государственном или муниципальном образовательном учреждении и на предприятии. 4. Основное общее образование обязательно. Родители или лица, их заменяющие, обеспечивают получение детьми основного общего образования. 5. Российская Федерация устанавливает федеральные государственные образовательные стандарты, поддерживает различные формы образования и самообразования.
Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик Закон СССР от 07.10.1977 N 6367-IX	Конституция Российской Федерации от 12.12.1993
Статья 44. Граждане СССР имеют право на жилище. Это право обеспечивается развитием и охраной государственного и общественного жилищного фонда, содействием кооперативному и индивидуальному жилищному строительству, справедливым распределением под общественным контролем жилой площади, предоставляемой по мере осуществления программы строительства благоустроенных жилищ, а также невысокой платой за квартиру и коммунальные услуги. Граждане СССР должны бережно относиться к предоставленному им жилищу.	Статья 40 1. Каждый имеет право на жилище. Никто не может быть произвольно лишен жилища. 2. Органы государственной власти и органы местного самоуправления поощряют жилищное строительство, создают условия для осуществления права на жилище. 3. Малоимущим, иным указанным в законе гражданам, нуждающимся в жилище, оно предоставляется бесплатно или за доступную плату из государственных, муниципальных и других жилищных фондов в соответствии с установленными законом нормами.

В современной России впервые слово «услуга» звучит в 8 и 74 статьях Конституции РФ и в Федеральном законе 51-ФЗ Гражданский кодекс РФ.

Спустя 4 года в Российском законодательстве 31.07.1998 г. в Федеральном законе 145-ФЗ Бюджетный кодекс РФ появится официальный термин «государственная услуга», который в ближайшие несколько лет будет фигурировать в различных вариациях во множестве других нормативно-правовых актах. Тогда же появится и термин «качество государственных (муниципальных) услуг», а также многие другие понятия и документы, идущие в ногу со временем. Основным документом, регламентирующим вопросы качества рассматриваемых услуг, станет Федеральный закон №210-ФЗ.

Итак, Российское государство, начиная с XVI века, закладывало фундамент для будущего развития сферы предоставления рассматриваемых услуг, который сегодня дает хорошие результаты. Можно с уверенностью сказать, что, несмотря на то, что

государственный сервис Российской Федерации до сих пор во многом отстает от сервиса ряда других стран, она все же делает семимильные шаги на пути к повышению качества государственных (муниципальных) услуг.

Литература:

1. Институт государственных и муниципальных услуг в современном праве Российской Федерации: монография / отв. Ред. В. И. Фадеев. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2016. – 208 с.
2. Литвинцева Е. А. Администрирование государственных услуг: лицом к гражданам / Е. А. Литвинцева, В. С. Карпичев, В. Л. Романов, И. Н. Рыбакова, О. Ю. Переверзина, Н. С. Мельникова. – Москва : Проспект, 2016. – 112 с.
3. Паршин М.В. Качество государственных и муниципальных услуг: на пути к сервисному государству. – М.: Статут, 2013. – 272 с.

СУЩНОСТЬ И ВИДЫ ФИНАНСОВО – ЭКОНОМИЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация: В статье рассмотрено понятие финансово-экономического контроля на предприятии.

Ключевые слова: контроль, предприятие, управление.

В настоящее время каждое предприятие является сложным единым механизмом, внутри которого протекают различные операции, взаимодействующие между собой. Главная составляющая в них является – контроль, не только внешний, но и внутренний.

Контроль – это одна из основных функций системы управления, которая реализуется на основании наблюдения за управляемой системой с целью снабжения оптимального функционирования предприятия. Из этого определения вытекает понимание внутреннего контроля.

Финансовый контроль – это совокупность действий и операций, осуществляемых специально уполномоченными органами, с целью контроля за соблюдением субъектами хозяйствования и органами государственной власти и местного самоуправления норм права в процессе образования, распределения и использования финансовых ресурсов для своевременного получения полной и достоверной информации о ходе реализации принятых управленческих финансовых решений.

Под видами контроля понимают основные структурные или классификационные единицы в системе контроля. По характеру расположения и взаимоотношений субъекта и объекта контроля, то есть контролирующих и контролируемых органов, организаций, специалистов, различают контроль внутренний и внешний. Контроль называется внутренним тогда, когда субъект и объект контроля организационно входят в одну систему, а внешним, когда субъект контроля не входит в ту же систему, что и объект.

Внутренний контроль подразделяют на внутрихозяйственный также на внутриведомственный.

Главное назначение внутрихозяйственного контроля – непрерывное наблюдение за эффективностью финансово-экономической, снабженческо-сбытовой и производственной деятельности.

Внутрихозяйственный контроль осуществляют администрация предприятия, бухгалтерия, на крупных предприятиях – специально созданные службы внутреннего аудита, отдела управления затратами и другие подразделения.

На уровне каждого предприятия функции контроля заключаются главным образом в осуществлении мер, нацеленных на наиболее эффективное выполнение всеми работниками своих обязанностей.

Внутрихозяйственный бухгалтерский контроль. В системе внутрихозяйственного контроля в

интересах исполнительного органа ведущая роль принадлежит бухгалтерскому контролю, осуществляемому бухгалтерской службой организации. Контроль является одной из главных задач бухгалтерского учета. В то же время в бухгалтерском учете формируется основная информация для исследования и обработки в процессе контроля.

Бухгалтерский учет является самостоятельной информационной и контрольной подсистемой внутрихозяйственного контроля организации, но не единственной.

Внутрихозяйственный аудиторский контроль. Для повышения эффективности управления руководители хозяйствующих субъектов и других структур (в том числе и государственных) могут создавать в своем подчинении специализированные службы (подразделения) для проведения финансово-хозяйственного контроля на управляемых ими объектах. Это так называемый внутренний аудит, осуществляющий относительно независимый контроль деятельности отдельных подразделений и служб хозяйствующего субъекта или органов управления в интересах исполнительного органа.

Служба внутреннего аудита функционально подчиняется создавшему его органу (или руководителю) и должна быть по возможности функционально и организационно независима от других служб и подразделений.

Внутрихозяйственный управленческий контроль. Внутренний аудит может осуществлять и функции управленческого контроля, который подразделяется на управленческий (административный) и управленческо-финансовый контроль.

Управленческий (административный) контроль – это процесс влияния менеджеров на работников предприятия для эффективной реализации организационной стратегии, целью которого является содействие исполнительному органу в обеспечении успешной работы предприятия в условиях рыночной экономики.

Обычно выделяют несколько центров ответственности:

- центр доходов, где формируется информация об объеме выпуска продукции, в денежной оценке – доходе предприятия;
- центр затрат, где осуществляется измерение затрат;
- центр нормативной себестоимости – разновидность центра затрат, где установлены нормативы по элементам затрат;

- центр прибыли, где измеряется соотношение между доходами, получаемыми центром, и его затратами.

Создание центров ответственности на крупных предприятиях, выпускающих разнородную продукцию, позволяет децентрализовывать ответственность за получение прибыли и повышать эффективность работы отдельных подразделений, так как менеджеры центра непосредственно вовлечены в бизнес данного центра и постоянно конкурируют между собой. И здесь важно организовать действенную систему управленческого контроля, что позволит руководству предприятия делегировать свои полномочия по управлению затратами подчиненным, которые могут более детально ориентироваться в обстановке на местах. В этом случае руководство выполняет функции контроля за действиями людей в центрах затрат и в целом за финансово-хозяйственной деятельностью. Эти функции возможно осуществлять с помощью не только управленческого, но и управленческо-финансового контроля, так как производственные отношения тесно связаны с финансовыми.

Осуществление финансового контроля на предприятии также связано с обнаружением отклонений от принятых стандартов и нарушений принципов законности, эффективности и экономии расходования материальных ресурсов на возможно более ранней стадии. Таким образом, предметом финансового контроля на предприятиях выступают процессы формирования и использования финансовых ресурсов, а объектом контроля - органы управления, деятельность которых непосредственно связана с данными процессами.

Внутрихозяйственный ревизионный контроль. Внутрихозяйственный ревизионный контроль осуществляется в интересах собственников коммерческих и некоммерческих организаций посредством деятельности ревизионных комиссий либо единого ревизора. Образование ревизионных ко-

миссий предусмотрено законодательством в хозяйственных обществах, в производственных кооперативах и в некоммерческих организациях.

Внутриведомственный контроль. Контроль, осуществляемый в рамках отдельного министерства или ведомства министерствами (ведомствами), главными производственными управлениями или другими вышестоящими органами управления за деятельностью подчиненных объединений, предприятий и организаций называют внутриведомственным.

Таким образом, значимость финансово-экономического контроля на предприятии обеспечивается эффективностью и целесообразностью контрольных мероприятий.

Список литературы:

1. Василенко Г. Н. Правовые основы финансового контроля в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://znanium.com/catalog/product/872280>
2. Егорова А.В., Курбанаева Л.Х. Применение финансового контроля для обеспечения финансовой безопасности предприятия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iupr.ru>
3. Маслова Т.С. Контроль и ревизия в бюджетных учреждениях (2018) // учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. / Т. С. Маслова. — М. : Магистр : ИНФРА-М, 2018. — 336 с.
4. Петров А.М. Финансовый учет для магистров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://znanium.com/catalog/product/468030>
5. Хазгалиева Н.Р., Курбанаева Л.Х. Теоретические основы внутреннего контроля и проблемы его организации в корпорациях. Научные открытия 2017: сборник XXII Международной научно-практической конференции. [Электронный ресурс]. – М.: Издательство «Олимп».- 2017. –732с. – С.369 – 370. – ISBN 978-5-9500262-3-2 – URL:<http://olimpiks.ru/http://olimpiks.ru/d/1340546/d/sbornik.pdf>

Doroshenko N.A.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Finance and Credit Department*

Kharkiv National University of V.N. Karazin

Romaniv V.V.

Student of

Kharkiv National University of V.N. Karazin, Kharkiv

STABILITY OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Дорошенко Надія Олександрівна

*к.е.н. доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Харківський Національний університет імені В.Н. Каразіна*

Романів Вікторія Віталіївна

Студентка 3 курсу,

Харківський Національний університет ім. В.Н. Каразіна

СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Summary: Theoretical and practical aspects of stability of the banking system of Ukraine are researched. The article explores the banking system in Ukraine, and presents the main signs of stability of the banking system. The article provides analysis of the current state of the banking system of Ukraine. The emphasis is placed on the financial rehabilitation of commercial banks in order to eliminate violations that lead to loss-making activity of financial institutions and their difficult situation.

In addition, the state of commercial banks in Ukraine had been analyzed and suggested how to increase the level of stability of the banking system to ensure an effective economy and welfare of the population in general.

Анотація: Досліджено теоретичні та практичні аспекти стабільності банківської системи України. У статті розглянуто сутність банківської системи в Україні, приведено головні ознаки створення стабільності банківської системи. Проведено аналіз сучасного стану банківської системи України. Акцентовано увагу на фінансовому оздоровленні комерційних банків з метою усунення порушень, які призводять до збиткової діяльності фінансових установ та їх скрутного становища.

Крім того, у дослідженні проаналізовано стан комерційних банків в Україні, запропоновано шляхи підвищення рівня стабільності банківської системи для забезпечення ефективної економіки та добробуту населення в цілому.

Ключові слова: стабільність банківської системи, комерційний банк, банківська система України, комерційний банк, економіка.

Key words: bank stability, commercial bank, bank system of Ukraine, commercial bank, economy.

Постановка проблеми: На данному етапі глобалізації перед Україною стоїть актуальна проблема ефективного функціонування банківської системи. Відомо, що основою ефективного розвитку економіки є розвинута та досконала банківська система. Проблеми в банківському секторі гальмують розвиток підприємництва та сприяють занепаду виробництва, що в результаті може призвести до спаду економіки в цілому та погіршенню соціального добробуту країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Проблеми стабільності банківської системи досліджували в наукових працях такі вітчизняні вчені, як: О. Барановський, Я. Белінська, О. Білорус, С. Боринець, В. Будкіна, О. Гаврилюк, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Мокій, А. Даниленко, М. Дудченко, Л. Кістерський, Г. Климко, А. Кредісова, З. Луцишин, Ю. Макогон, Ю. Пахомова, О. Рогащ, О. Шниркова та багато інших. Важливий внесок у вирішення низки завдань фінансової стабільності банківської системи зробили: Василюк О.Д., Заруба О.Д., Мороз А.М. та Савлук М.І. Сучасні умови розвитку світових фінансових ринків вимагають реформатування позиції держави щодо забезпечення стабільності банківської системи.

Виділення невідісланих раніше частин загальної проблеми: У статті обґрунтовано необхідність стабільності банківської системи як передумови майбутнього економічного зростання України. Визначено фінансові чинники, що формують передумови економічного зростання в Україні.

Постановка завдання: Метою наукової статті є визначення ролі банківської системи в економіці України, проведення оцінки діяльності банківських установ та визначення шляхів розвитку та підтримки стабільності банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження: Серед вчених-економістів немає єдиної точки зору щодо визначення поняття «банківська система».

Банківська система зазначається в літературі як сукупність банків, що функціонують в економіці

країни. Банківська система будь-якої країни будується за визначеною заздалегідь концепцією, яка визначає місце для ланки банків та окремо одного банку.

Будь-яка держава зацікавлена в розвитку економіки своєї держави. Але головною складовою економічної стабільності є фінансова стабільність, яка в свою чергу залежить від стабільності банківської системи. З точки зору В. Коваленко та Ю. Гаркуші під фінансовою стабільністю банківської системи слід розуміти міру повноти і якості вирішення завдань, поставлених перед нею, виконання банківською системою своєї місії, що забезпечує досягнення позитивного фінансового результату. Фінансова стабільність характеризує фактичний ступінь досягнення результату, заданого функцією системи [1].

Сутність стабільності банківської системи виявляється у процесі ефективного виконання поставлених перед нею завдань. До основних завдань варто віднести наступні: створення грошей та регулювання грошової маси країни; забезпечення ефективного розподілу фінансових ресурсів; забезпечення надійності і стабільності функціонування банківських установ з метою безперервного обслуговування економіки. Стабільною є та банківська

система, яка спроможна ефективно виконувати належні їй завдання та чітко виконувати свою роль в економіці держави, схильна до власного розвитку та реалізації свого потенціалу.

З виникненням Закону України у 1991 році «Про банки і банківську діяльність» було спочатку зазначено, що банківська система України має бути дворівневою та які саме банки належать до кожного з рівнів та які функції виконує кожен банк.

Взагалі, банківська система України — це складова економічної системи держави, що включає в себе Національний банк України; інші банки (резиденти та нерезиденти, зареєстровані у встановленому законодавством порядку на території України); небанківські фінансові установи, виключною діяльністю яких є прийняття вкладів,

розміщення кредитів або ведення рахунків клієнтів; Фонд гарантування вкладів фізичних осіб; банківську інфраструктуру, а також зв'язки та взаємини між ними.

Банківська система України є досить молодого, але вже встигла пережити чотири серйозні кризи: 1998 р., 2004 р., 2008 р. та 2013-2015 рр. Основними каталізаторами цих криз є зовнішні чинники, зокрема світові фінансові кризи. Проте не слід забувати про внутрішні об'єктивні причини, які роблять банки більш уразливими, а також про особливості функціонування вітчизняної банківської системи [2].

У 2008 році на стабільність банківської системи України неабиякий вплив проявила світова економічна криза, що зумовила погіршення капіталізації банків. Відбулося падіння курсу гривні, після чого збільшилися обсяги валютних позик та виникла необхідність збільшення капіталу банку задля дотримання відповідних нормативів. Ще однією проблемною точкою було зростання прострочених і ризикових активів, що теж вимагало збільшення капіталу банку. Але на той час, стабільність банків врятувала державна програма рекапіталізації, завдяки якій ситуація у банківському секторі стабілізувалася, але це не привело до економічного зростання. Акумуляовані активи банків ще й досі не були перетворені у кредити.

Ситуація, що відбулася наприкінці 2013 року вщент погіршила фінансовий стан українських банків. Як окремі банки, так і вся банківська система України сьогодні функціонують у складних умовах з високими ризиками. Внаслідок кризи на

фінансовому і фондовому ринках комерційним банкам доводиться працювати в умовах різкого зниження обсягів фондування, що зумовлено значним відтоком коштів клієнтів, обмеженням доступу до міжнародних ринків капіталу, падінням курсу акцій, зниженням обсягів фінансової підтримки, яку українським дочірнім компаніям надавали іноземні материнські банки.

Негативний вплив на банківську діяльність мають низькі доходи населення, а незадовільний фінансовий стан позичальників вимагає створення значних резервів, що в умовах відсутності відносно стабільних джерел надходження ресурсів ускладнює формування ресурсної бази комерційних банків [3].

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», починаючи з 4 липня 2014 року мінімальний розмір статутного фонду банку на момент його реєстрації повинно бути не менше ніж 500 млн.гривень. Але раніше більшість банків створювалися з набагато меншим статутним фондом, саме тому Національний Банк України дає змогу комерційним банкам поступово збільшити статутний фонд до 500 мільйонів гривень в період до 11 липня 2024 року.

Станом на 01.03.2019 в Україні функціонують 77 банків, 37 з яких мають частину іноземного капіталу та 23 мають 100% іноземний капітал. Ще у 2010 році загальна кількість комерційних банків склала 182, де 55 з них мали частину іноземного капіталу, а 18 – повністю складалися з 100% іноземного капіталу. Розглянемо таблицю, в якій наведено зміни в структурі банківської системи України, починаючи з 2008 року.

Таблиця 1

Кількість комерційних банків в Україні з 2008 року по 2019 рік

	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом	Зі 10% іноземним капіталом
на 1.01.2008	175	47	17
на 1.01.2009	184	53	17
на 1.01.2010	182	51	18
на 1.01.2011	176	55	20
на 1.01.2012	176	53	22
на 1.01.2013	176	53	22
на 1.01.2014	180	49	19
на 1.01.2015	163	51	19
на 1.01.2016	117	41	17
на 1.01.2017	96	38	17
на 1.01.2018	82	38	18
на 01.01.2019	77	37	23

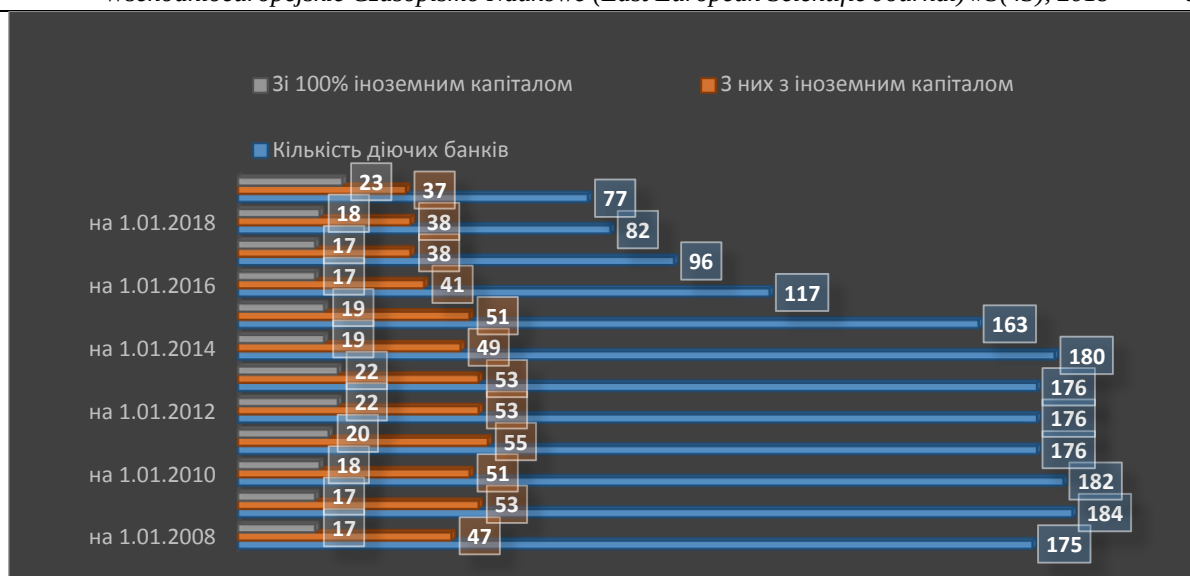

Рис.1. Динаміка кількості діючих банків України за 2008-2019 рр., од.
Розроблено автором на основі даних [4]

Аналіз фінансових результатів діяльності комерційних банків в цілому по Україні за останні п'ять років свідчить про те, що доходи банків України зросли на 9251 млн. грн., а витрати – на 37159 млн. грн. В результаті на 01.01.2018р. банківська система отримала збиток у розмірі 26472 млн. грн., який за період аналізу зріс на 25036 млн. грн.

Перевищення витрат на доходами привело до збиткової діяльності, що, в свою чергу, вплинуло на негативні значення показників рентабельності активів та рентабельності капіталу.

За останні три роки більшість банків першої групи отримали збитки або незначні прибутки.

Так значні збитки на 01.01.2018р. отримали Промінвестбанк – 7656,0 млн. грн., Укрсоцбанк – 3636,6 млн. грн. Щодо Приватбанку із збитками у розмірі 22796,4 млн. грн. (а питома вага цих збитків у сукупних збитках банківської системи України на 01.01.2018 р. становила 84 %), то рішенням НБУ від 18 грудня 2016 р. його було націоналізовано. Основні аргументи уряду та НБУ на користь націоналізації та подальшої підтримки Приватбанку - те, що банк є найбільшим в Україні та системоутворюючим, і його проблеми можуть завдати значної шкоди фінансовому сектору України в цілому. Водночас Приватбанк має понад 20 мільйонів клієнтів, зокрема вкладників, які можуть постраждати у разі банкрутства цього великого банку. Враховуючи затверджений НБУ графік збільшення мінімального обсягу статутного капіталу банків, в подальшому можна очікувати нових випадків самоліквідації комерційних банків в Україні. Адже, згідно з Постановою правління НБУ № 242 від 07.04.2016 р. станом на 11.07.2017 р. мінімальний обсяг статутного капіталу банку має бути не меншим за 200 млн. грн.

До 11.07.2018 р. його обсяг має бути збільшений вже до 300 млн. грн. Збільшення мінімального обсягу статутного капіталу банківських установ триватиме щорічно до 500 млн. грн. станом на 11.07.2024 р. Постановою Правління НБУ від 16 червня 2017 року № 56 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України», НБУ визначив процедуру спрощеної капіталізації банку та порядок припинення банківської діяльності без ліквідації юридичної особи [5].

Це дає можливість банкам, які не можуть виконати вимоги НБУ щодо капіталізації, залишити банківський ринок без навантаження на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Варто сказати, що в Україні функціонує система банківського нагляду Національного Банку України. Система створена задля підтримки стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників.

Одним із найважливіших завдань наглядових органів НБУ є контроль за функціонуванням банківської системи та визначення ризиків в діяльності банківської системи.

Разом з цим існує нагальна потреба в поліпшенні відкритості банківських

установ (щодо їх фінансового стану, результатів діяльності, складу власників, тощо), прозорості процедури ухвалення рішень в фінансовій сфері регуляторними органами, а також щодо встановлення інституційної та операційної незалежності регуляторів [5].

Крім того банківський нагляд повинен уміти виявляти внутрішні проблеми банку. Розглянемо радикальні дії НБУ щодо покращення банківської системи України:

Радикальні дії НБУ щодо покращення банківського сектору

- установа режиму фінансового оздоровлення;
- припинення діяльності (відкликання ліцензії на здійснення банківських операцій);
- ліквідація (банкрутство).

Рис.2. Розроблено автором на основі даних [6].

Режим фінансового оздоровлення – це система заходів, спрямованих на усунення порушень, які призвели комерційний банк до збиткової діяльності та скрутного фінансового стану, а також наслідків цих порушень, що дають право на застосування таких заходів на період, визначений Національним банком України, але не більше як на 12 місяців [6].

Підставою для переведення комерц комерційного банку на режим фінансового оздоровлення є невиконання протягом трьох місяців загальноновстановлених пруденційних норм та нормативів ведення банківської справи, визначених

Національним банком України. Якщо ситуація погіршується, то Національний банк України за поданням відповідного регіонального управління НБУ ухвалює рішення про скасування режиму фінансового оздоровлення, про вжиття відповідних заходів щодо дострокового погашення стабілізаційної позики та застосовує такі додаткові дії:

– з метою забезпечення інтересів клієнтів забороняє проведення активних операцій за кореспондентським рахунком комерційного банку, операцій із здійснення платежів до державного бюджету та виплати заробітної плати;

– усуває керівництво банку від управління;

– призначає тимчасову адміністрацію для управління банком;

– відкликає ліцензію на здійснення окремих чи всіх банківських операцій [7].

На сьогодні регулювання банківської діяльності насамперед направлена на гарантування стабільності банків задля захисту коштів та інвестицій вкладників та інвесторів. Для створення умов, що б сприяли покращенню банківської системи та зміцненню, завдяки цьому, економіки в цілому держава повинна вжити багато заходів законодавчого та нормативного характеру, а саме:

• Створити спеціальне незалежне відомство, яке б займалося визначенням рейтингу банків і ознайомлювало з ним усіх зацікавлених осіб;

• сприяти усуненню законодавчих обмежень щодо участі банків у створенні інших фінансово-кредитних інститутів та фінансово-промислових груп шляхом злиття банківського, фінансового та промислового капіталу, утворення дочірніх банків;

• ввести зміни в нормативну базу щодо можливості відкриття кожним банком окремого суб-

кориспанденського рахунку, на якому були б сконцентровані лише власні кошти банку. Саме це унеможливить випадки блокування коштів клієнтів, що знаходяться на кореспондентському рахунку;

• проведення щорічного стрес-тестування банків та аналізу якості їхніх активів незалежними аудиторами. В подальшому НБУ повинен забезпечити повну прозорість діяльності та фінансового стану банківських установ;

• сприяння подальшому зменшенню кількості банків на ринку завдяки їхній консолідації;

• активізації інвестування у інноваційний розвиток комерційних банків [8].

Висновок та пропозиції:

Стабільність банківської системи формує передумови ефективного функціонування економіки, забезпечує керованість фінансового ринку й оптимальну рівновагу між попитом і пропозицією грошей.

Держава має безліч різноманітних важелів щодо впливу на банківську систему, але не використовує їх у повній мірі. Тому вважаємо, що вищенаведені заходи щодо підтримки стабільності банківського сектору в економіці країни приведуть до зниження проблемного рівня заборгованості банків за кредитами, активізації інноваційної діяльності та стабільності у вітчизняній банківській системі.

Література:

1. Коваленко В. Теоретичні та методичні підходи до оцінювання фінансової стабільності банківської системи / В. Коваленко, Ю. Гаркуша // Вісник НБУ. – 2013. – № 9. – С. 126-131.;

2. Рилова К. О. Менеджмент проблемних банків у процесі стабілізації банківської системи України (на при-

кладі санаційного банку) / К. О. Рилова // Магістеріум. Економічні студії. – Випуск 56 – 2014р. – С. 97-101;

3. Коваленко В. В. Управління проблемними банками в системі забезпечення фінансової стійкості банківської системи / В. В. Коваленко // Вісник Дніпропетровського університету. Вип. 4(2), 2010, с. 67-72. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnikdnu.com.ua>.

4. Офіційний сайт Міністерства Фінансів України / Кількість комерційних банків в Україні з

2008 року по 2019 рік/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/banks/stat/count/>

5. Фатюха В. В. Аналіз фінансових результатів банківського сектору України / В. В. Фатюха // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/73.pdf

6. Васильченко З. М. Управління проблемними активами банків у міжнародній практиці / З. М. Васильченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jeej.tneu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/10>

06.10. Старинський М. В. Порівняльне банківське право: навч. посібник / М. В. Старинський – Суми: ВІД «Університетська книга», 2013. – С. 113

7. Старинський М. В. Порівняльне банківське право: навч. посібник / М. В. Старинський – Суми: ВІД «Університетська книга», 2013. – С. 113. Staryns'kyu M. V. (2013)

8. Рошкован В. Прогноз розвитку банківської системи України / В. Рошкован // Новое время. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/rashkovan/prohnoz-rozvitku-bankivskoji-sistemi-v-2018-rotsi-2444720.html>]

Скорик Г.І.,
к.е.н., доцент,
Стецюк П.І.,
к.е.н., доцент,
Барінов В.В.,

старший викладач НУ «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Skoryk G.I.,
Ph.D. in Economics, docent,
Stetsiu P.I. k.,
Ph.D. in Economics, docent
Barinov V.B.,
Senior Lecturer Lviv Polytechnic National University

PROBLEMS OF PROVIDING EFFICIENCY OF FARMING HOUSEHOLDS IN UKRAINE

Анотація: У статті проаналізовано сучасний стан розвитку та тенденції фермерських господарств в Україні та їх місце у аграрному секторі економіки. Виявлено та обґрунтовано найважливіші проблеми ефективності функціонування малих і середніх фермерських господарств. Наголошено, що, враховуючи специфіку аграрного сектору економіки, ефективність діяльності фермерських господарств обумовлена їх підтримкою з боку держави. Акцентовано увагу на головних напрямках такої підтримки з урахуванням і світового досвіду, і посилення ролі стимулюючих важелів та інформаційно-консультаційного забезпечення розвитку сімейних ферм. Обґрунтовано необхідність посилення інтеграції та кооперування фермерських господарств з метою підвищення їх ефективності.

Abstract: Characteristic of the current state of development and trends of farming households and their place in the primary sector of the economy in Ukraine is explored in the article. The central problems of the efficiency of functioning of small and medium-sized farming households are revealed and substantiated. It is stressed that considering the specifics of the primary sector of the economy and the efficiency of the activities of farming households are conditioned to their support from the government. Attention is emphasized on the main directions of the support, considering the world's experience, and enhancing the role of stimulating levers. Also, it's informational and consulting support for the development of family farming households. The necessity of strengthening integration and cooperation of farming households to improve their efficiency is substantiated.

Ключові слова: фермерські господарства, ефективність господарської діяльності, державна підтримка фермерських господарств, кооперування та інтеграція, проблеми розвитку фермерських господарств.

Key words: farming households, the efficiency of economic activity, the government support of farming households, cooperation and integration, development problems of farming households.

Постановка проблеми. Процес активізації ринкових перетворень в Україні та вихід економіки із кризового стану можливі за умов розвитку приватної ініціативи у всіх галузях національної економіки. Україна володіє унікальними агрокліматичними умовами, тому має значний потенціал для розвитку агропромислового комплексу, особливе місце у якому займають фермерські господарства.

Фермерські господарства як форма малого і середнього бізнесу у сільськогосподарському виробництві, вирішують цілу низку важливих завдань щодо підвищення ефективності народногосподарського комплексу. Насамперед, фермерські господарства створюють додаткові робочі місця у сільських місцевостях. Це сприяє зростанню зайнятості

сільських жителів і, відповідно, зростанню їхніх доходів. Крім того, що дуже важливо на сьогодні, коли громадяни України масової виїжджають на роботу за кордон, наявність роботи удома забезпечить збереження кваліфікованих, молодих працівників. Розвиток фермерства сприяє розв'язанню цілої низки соціальних проблем, покращенню соціальної інфраструктури на селі і забезпеченню соціально-економічної стабільності в українських селах.

Фермерські господарства, які працюють здебільшого на регіональні ринки, відрізняються високою гнучкістю і швидко реагують на будь-які зміни ринкової кон'юнктури, забезпечують максимально повне задоволення потреб у сільськогосподарській продукції. Власники переважно сімейних фермерських господарств характеризуються бережливим ставленням до своєї землі, на якій вирости. Це гарантує ефективність її господарського використання і, відповідно до Конституції України, збереження та покращення.

Фермерство є важливим фактором розвитку і посилення конкуренції в аграрному секторі економіки. Сьогодні посилюються позиції великих агрофірм, а фермерські господарства є стримуючим чинником щодо їх монопольного становища.

Тобто, ефективне функціонування фермерських господарств забезпечує раціональне використання ресурсів країни, формування раціональної структури народногосподарського комплексу, вирішення соціальних проблем на селі, а отже, є важливим чинником соціально-економічного зростання України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З перших днів становлення ринкової економіки в Україні, питання розвитку фермерства було в полі зору вчених економістів. У дослідженнях вітчизняних науковців враховано надбання зарубіжних вчених та їх досвід. Західні вчені головним чином звертають увагу на проблеми ефективної державної політики щодо фермерських господарств та пошуку дієвих механізмів узгодження ринкового саморегулювання та державного впливу на даний сектор

ринку. Українські дослідники вивчають питання становлення і розвитку ефективних форм фермерських господарств, напрями підвищення їх результативності та державного їх регулювання як з боку місцевих органів влади, так і на загальнодержавному рівні. Серед науковців, внесок яких у дослідження даної проблеми є значним, Саблук П. Т., Карич Д. Я., Коваленко Ю. С., Корецький М. Х., Яворська Т.І., Добрава Н.В., Осипова М.М., Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко, М.Й. Малік, Домбровська С. О. та інші.

Раніше невирішені частини загальної проблеми. Не зважаючи на широкий спектр досліджень фермерства в Україні, не вирішеними залишаються проблеми, що зменшують ефективність господарської діяльності фермерських господарств. Насамперед, залишаються неврегульованими земельні відносини, для багатьох господарств характерний низький рівень матеріально-технічної бази, що послаблює конкурентну їх позицію на ринках порівняно з іноземними аграріями, нестача коштів та обтяжливі умови кредитування, нестабільність та неефективність податкової системи, а також декларативність програм державної підтримки фермерства.

Цілями дослідження є виявлення найважливіших проблем ефективності функціонування фермерських господарств в Україні на основі аналізу результатів їх господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. В Україні у сільськогосподарському виробництві функціонує біля 52000 підприємств, з яких більше 40000 – фермерські господарства, і їх число впродовж останніх кількох років збільшується. В середньому одним фермерським господарством обробляється близько 150 га сільськогосподарських угідь [1]. Наприклад, у Польщі в середньому на одне господарство припадає 11 га, а в Румунії – 4 га землі[2].

Кількість фермерських господарств в Україні у 2015 році порівняно із 2014 роком зменшилась, а уже із 2016 року спостерігається позитивна динаміка кількості зареєстрованих фермерських господарств (Табл. 1).

Таблиця 1.

Динаміка діяльності фермерських господарств за 2014 – 2017 роки¹

Показники	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Усього підприємств юридичних осіб, од.	1100278	1072945	1121347	1185071	1235024
Кількість фермерських господарств, од.	44778	43137	43743	44409	45035
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	4625,6	4516,4	4776,7	5204,7	5606,9
У тому числі: у розрахунку на одне господарство, га	103,3	104,7	109,2	117,2	124,5
Частка фермерських господарств у загальній кількості підприємств, %	4,07	4,02	3,9	3,75	3,65
Частка фермерських господарств у продукції сільськогосподарства, %, в тому числі:	7,6	7,9	8,7	8,7	-
Продукція рослинництва	10,1	10,4	11,2	11,3	-
Продукція тваринництва	1,8	1,9	2,0	2,0	-

1 – Складено авторами на основі [2,3]

У період з 2014 р. до 2015 р. спостерігається погіршення усіх показників, які характеризують розвиток фермерства в Україні: зменшилась і їх кількість, і площі сільськогосподарських угідь, використовуваних господарствами. Починаючи із 2016 року відбувається стабільне збільшення чисельності фермерських господарств, зокрема, у 2016р. порівняно із 2015 р. їх кількість зросла на 606 одиниць (на 1,4%), у 2017р. порівняно із 2016 р. – на 666 одиниць (на 1,5%), а у 2018 році зареєстровано 45035 одиниць, що на 626 од. більше, ніж у попередньому періоді. Проте, частка фермерських господарств у загальній кількості зареєстрованих підприємств юридичних осіб за весь період скорочувалась: із 4,07% у 2014 р. до 3,65% у 2018р.

Стабільно зростаючою є динаміка площ сільськогосподарських угідь, які перебувають у власності та розпорядженні фермерських господарств. За весь аналізований період вона збільшилась на 981,3 тис. га, що становить 21,2%. Збільшувались і площі сільськогосподарських угідь в розрахунку на одне фермерське господарство: із 103,3 га у 2014 р. до 124,5 га у 2018 р. Загалом, враховуючи сприятливі умови щодо земельних ресурсів України, порівняно

із деякими Європейськими країнами – сусідами, ситуація щодо забезпечення землями сільськогосподарського призначення є досить сприятливою. Проте, більше половини фермерських господарств (56,3%) є малоземельними, в розпорядженні яких знаходиться до 50 га земельних угідь, і лише 4,7% фермерських господарств використовують понад 500 га землі [4].

Характеризуючи матеріальну базу фермерських господарств, можна спостерігати незадовільну ситуацію із забезпеченням сільськогосподарською технікою. У середньому на одне господарство припадає 0,75 трактора, 0,24 комбайна і 0,35 вантажних автомобіля, що є недостатнім для ефективного ведення господарської діяльності.

Частка фермерських господарств у загальному обсязі сільськогосподарської продукції за аналізований період збільшилась із 7,6 % у 2014 р. до 8,6% у 2017 р. Це стосується і продукції рослинництва, і тваринництва.

Вирощування сільськогосподарських культур для фермерських господарств є пріоритетним порівняно із тваринництвом. Частка рослинництва у загальній продукції перевищує 90% протягом усього аналізованого періоду (див. табл.2, 3).

Таблиця 2

Виробництво основних сільськогосподарських культур фермерськими господарствами, тис. тонн¹

Назва с/г культур	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Культури зернові та зернобобові	7522	7693	7650	8881	8686
Буряк цукровий фабричний	611	1087	619	973	1105
Соняшник	2154	1956	2167	2644	2365
Картопля	278	207	126	121	107
Культури овочеві	307	328	283	298	272
Культури плодові та ягідні	57	66	68	96	76
Виноград	20	17	16	13	13

1 – Складено авторами на основі[2,3]

Аналіз виробництва продукції рослинництва засвідчує позитивну динаміку за більшістю основних сільськогосподарських культур. За період з 2013р. до 2016 р. збільшувалось виробництво зернових та зернобобових культур з 7522 тис. тонн до 8881 тис. тонн, а у 2017 р. відбулося деяке зменшення – на 195 тис. т. Треба відмітити нестабільну динаміку виробництва цукрового буряка. У 2014 р. обсяг його виробництва збільшився порівняно із 2013 р. на 476 тис. т., тобто на 77,9%, а у 2015 р.

порівняно із 2014 р. – зменшився на 468 тис. т., тобто на 43%. 2016 і 2017 рр. характеризуються позитивною динамікою виробництва цукрового буряка. Збільшення його склало за цей період порівняно із 2015 р. 486 тис. т. (78,5%). За період 2016р. – 2017 р. відбулося зменшення обсягів виробництва соняшнику (на 279 тис. т.); картоплі – на 14 тис. т.; овочевих культур – на 26 тис. т., плодово-ягідних культур – на 20 тис. т.

Таблиця 3

Виробництво продукції тваринництва фермерськими господарствами¹

Назва продукції тваринництва	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
М'ясо(у забійній масі), тис. т, у тому числі:	64	57	52	56	58
яловичина та телятина	10	9	8	10	10
свинина	17	19	19	21	21
м'ясо птиці	36	28	25	25	27
Молоко, тис. т.	157	167	177	184	195
Яйця, млн. шт.	68	76	76	95	89
Вовна, т	99	84	69	55	55

1 – Складено авторами на основі [2,3]

Виробництво продукції тваринництва фермерськими господарствами за аналізований період головним чином збільшується. Обсяг виробництва м'яса у 2014 р. порівняно із 2013 р. зменшилось на 7 тис. т, у 2015 р. порівняно із 2014 р. – на 5 тис. т., а уже із 2016 р. спостерігається позитивна динаміка: виробництво збільшилось у 2016 р. на 4 тис. т., у 2017 р. – на 2 тис. т. За весь цей період змінюється структура виробництва м'яса. Виробництво

яловичини та телятини і свинини є майже стабільним, а виробництво м'яса птиці збільшується. Стабільним є збільшення виробництва молока, обсяг якого за весь період збільшився із 157 тис. т. до 195 тис. т., тобто на 24,2%.

Аналіз ефективності діяльності фермерських господарств засвідчує загальну позитивну динаміку основних показників (табл.4).

Таблиця 4.

Ефективність діяльності фермерських господарств України¹

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017р.
Валова продукція, млн. грн.	16192,5	14111,1	19091,4	19188,8
У % до загального обсягу с.г. виробництва	6,9	6,3	7,6	7,6
Чистий дохід від реалізації с.г. продукції, млн. грн.	13935,5	17936,5	17491,4	24404,9
Чистий дохід від реалізації с.г. продукції на 1 фермерське господарство, тис. грн.	333,1	440,9	744,0	744,0
Прибуток (збиток) від реалізації с.г. продукції, млн. грн.	3428,5	3914,4	2844,8	5569,4
Рівень рентабельності с.г. виробництва, %, в тому числі	33,4	27,8	19,2	29,6
Продукції рослинництва, %	36,8	30,0	20,8	31,5
Продукції тваринництва, %	2,9	1,3	2,6	5,5

1 – Складено авторами на основі [4]

Починаючи із 2015 р. відбувається збільшення валової продукції з 14111,1 млн. грн. до 19188,8 млн. грн. у 2017 р., тобто на 35,98%. Динаміка чистого доходу від реалізації сільськогосподарської продукції є не стабільною: у 2015 р. порівняно із 2014 р. чистий дохід фермерських господарств збільшився на 4001 млн. грн., у 2016р. порівняно із 2015 р. він зменшився на 445,1 млн. грн., а у 2017 р. він зріс на 6913,5 млн. грн. Діяльність фермерських господарств за аналізований період є прибутковою, хоча його величина коливається з року в рік. Рівень рентабельності також змінюється по різному: з 2014р. по 2016 р. – зменшився, а у 2017 р. порівняно із 2016 р. збільшився на 10,4%. Значно вищим є рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва порівняно із тваринницькою продукцією.

Ефективність діяльності фермерських господарств обумовлена їх підтримкою з боку держави, яка є необхідною через специфіку сільськогосподарського бізнесу, політичні і економічні умови в Україні, нерівні умови, в яких перебувають суб'єкти господарювання залежно і від їх розмірів, і від галузевої спеціалізації. У 2018 році у межах програми державної підтримки аграрного сектору було надано 531,7 млн. грн. на здешевлення сільськогосподарської техніки та обладнання, якими скористалося 4348 аграріїв, із яких 60% - фермери; 188 фермерських господарств скористалися дотаціями на утримання великої рогатої худоби на суму 16275 тис. грн. Відповідно до державної програми у 2018 р. 42 млн. грн. виплачено 969 фермерським господарствам за різними напрямками підтримки, із яких 1,08 млн. грн. – на часткову компенсацію вартості насіння; 36,3 млн. грн. – на часткову компенсацію вартості техніки, 3,2 млн. грн. – на здешевлення кредитів. Загалом сума наданих пільгових кредитів фермерським господарствам склала 43,1 млн. грн.

У 2018 році близько 4 тис. фермерських господарств скористалися державною підтримкою, крім того було створено понад пів тисячі нових господарств[5].

Згідно із бюджетом 2019 року передбачено 800 млн. грн. фінансової підтримки розвитку фермерських господарств та 244,5 млн. грн. надання кредитів для них [5]. Проте, слід відмітити, що лівова частка державної допомоги припадає на великі фермерські господарства. Це стосується господарств із середньою площею земельних угідь 315,6 га, на які припадає 24% допомоги, та господарств із площею землі 288,4 га, які отримали 28,2% допомоги. Більше ніж 90% господарств із земельними ділянками середньою площею 68,1 такої допомоги не отримували [4].

Таким чином, можна зробити висновки, що кількість фермерських господарств, хоч і повільно, але збільшується, покращуються їх матеріальні можливості, росте рівень кваліфікації працівників фермерських господарств, удосконалюється виробнича структура та спеціалізація господарств, що забезпечує їх прибутковість. Разом з тим, не зважаючи на вагомий внесок у виробництво сільськогосподарської продукції, зокрема, у виробництво зерна – 12%, соняшнику – 19%, ріпаку – 18%, сої – 16%, тваринництва – до 3%, їх внесок у ВВП країни залишається незначним (6-8% на рік).

Сучасний етап у розвитку фермерських господарств супроводжується цілою низкою проблем. Серед них можна визначити найголовніші: незадовільний рівень матеріально-технічного забезпечення; низький рівень розвитку інфраструктури; проблеми із реалізацією потреб у фінансових ресурсах та залученням кредитів; недостатня фінансова підтримка з боку держави.

Проведений аналіз матеріально-технічної бази фермерських господарств доводить низький її рівень, насамперед, це стосується малих господарств

із невеликими земельними ділянками. Більшість таких підприємств використовують застарілі трактори, комбайни та іншу техніку, або взагалі її не мають. Високим є рівень фізичного зношення сільськогосподарської техніки. Насамперед, малі фермерські господарства не мають достатніх власних коштів для інвестування у закупівлю нових сучасних технічних засобів. Певною мірою це обумовлено суттєвою різницею між високими цінами на сільськогосподарську техніку та порівняно низькими цінами на продукцію фермерських господарств. Особливо на результати діяльності господарств впливають ціни на енергоносії, паливно-мастильні матеріали, а сьогодні – ще й посівний матеріал. У структурі вартості урожаю фермерських господарств 80% становить дизельне паливо та внесення мінеральних добрив; у вартості логістики – 85% становить паливо; у витратах на сушку урожаю та його збереження – 95% витрати енергоносіїв. У середньому в структурі витрат вартість енергоносіїв становить 60% від усіх витрат на вирощування агрокультур [6]. Ще одним аспектом цієї проблеми є потреба фермерських господарств у тих технічних засобах, які найповніше відповідають їх спеціалізації.

Несприятливими для фермерських господарств є умови кредитування: вони є надто дорогими, особливо якщо порівнювати відсоткові ставки і рентабельність фермерських господарств. За даними НБУ відсоткова ставка за кредити для фермерів становила у середньому 21,2%. Крім високої ціни, кредити характеризуються ускладненими умовами їх отримання. Комерційні банки недостатньо орієнтовані на надання кредитів малим фермерським господарствам. Це, крім усього, посилює проблему достатності власних обігових коштів. Починаючи із 2016 року кредитування фермерських господарств здійснюється під реальне страхування. Проте система агрострахування є ще нерозвинутою в Україні і не відповідає міжнародним стандартам. У державному бюджеті для підтримки страхування аграріїв не вистачає коштів. Самі ж фермери мало довіряють страховим компаніям, оскільки їм досі майже неможливо отримати страхову суму через неврожай чи стихійні лиха. Тому фермери не схильні страхувати свої урожаї. З іншого боку, страхові компанії не мають достатнього досвіду роботи із аграрним бізнесом, який характеризується рядом особливостей, насамперед, залежністю від природних умов. Страхування аграріїв обов'язково передбачає підтримку страхових компаній з боку держави. Тому в Україні свої урожаї страхують тільки 2-3% (наприклад, у Канаді – 80-90%) [7].

Важливою проблемою ефективного розвитку фермерських господарств є ресурсне забезпечення і збут своєї продукції. Фермерські господарства виробляють порівняно невеликі обсяги продукції, тому збут і постачання невеликими партіями, без відповідного упакування залишаються проблемними. Вирощена продукція вимагає збереження. Проте недостатньо розвинутою є заготівельно-збутова мережа. Відсутність належних умов для зберігання

продукції веде до її псування і значних втрат фермерських господарств. Як правило у мережу роздільної торгівлі, зокрема на прилавки супер- та гіпермаркетів, насамперед, надходить продукція від великих агрофірм, а фермерські господарства працюють, як правило, через посередників. Це спричиняє подорожчання їх продукції на майже 20%. Але це здорожчання не приносить вигоди самим фермерам, а зовсім навпаки – їх продукція стає менш конкурентоздатною. Тобто, серйозною є проблема неврегульованості ринків збуту продукції для фермерських господарств, яка ще й доповнюється відсутністю власного вантажного транспорту. Не останню роль щодо збуту і поставок сировини та ін. відграє монополія заготівельно-комерційних підприємств.

Ще однією проблемою ефективного розвитку фермерських господарств є їх відставання у рівні реалізації передових досягнень науково-технічного прогресу та впровадження новітніх технологій щодо ведення сільськогосподарського виробництва. Причиною цього є не тільки високий рівень цін на нову техніку та сучасні технології сільськогосподарського виробництва, низький рівень поінформованості фермерів, відсутність ефективної інформаційної підтримки з боку органів державної влади усіх рівнів, а й відсутність власних фінансових ресурсів, яких вистачає головним чином на поточні потреби виробництва, та неефективність системи кредитування.

Рівень економічного потенціалу фермерських господарств залежить від умов оподаткування. Слід підкреслити складність і обтяжливість для фермерів діючої податкової системи, не зважаючи на деяке спрощення та пільги для останніх. Непомірно високі податки «загоняють» фермерів у «тінь», вилучають значну частину їх обігових коштів і в кінцевому результаті знижують рівень їх ефективності та конкурентоспроможності [8].

Поряд із проблемою оподаткування слід вказати на зменшення бюджетного фінансування та підтримки з боку держави розвитку фермерських господарств. Розміри державних допомог є незначними порівняно із потребами господарств. Крім того слід відмітити, що лєвова частка фінансової допомоги аграріям припадає на суб'єктів великого бізнесу. Малі і середні фермерські господарства не завжди поінформовані про ті чи інші програми державної фінансової підтримки, крім того доволі не простою є процедура її оформлення.

Потреба в розширенні масштабів господарств, якщо вони є прибутковими, наражається на проблему в залученні додаткових ділянок через складність в оформленні та неврегульованості земельних відносин загалом. Дана проблема особливо є гострою для господарств західного регіону через малі запаси земель сільськогосподарського призначення порівняно із іншими регіонами України.

Отже, розвиток і підвищення ефективності фермерських господарств залежить від вирішення усіх проблем як на законодавчому рівні, так і щодо діяльності виконавчих органів.

Вважаємо одним із ефективних напрямків вирішення проблем ефективності функціонування фермерських господарств є сільськогосподарська кооперація. Необхідно активізувати роботу фермерів із створення добровільних фермерських кооперативів як форми їх об'єднання на пайових засадах з метою надання певних послуг. Першочергово це стосується послуг із первинної обробки зібраного урожаю, його збереження відповідно із вимогами найсучасніших технологій, а також просування на ринки та її збут. Одним із напрямків діяльності таких кооперативів має стати захист інтересів фермерів на ринках товарів: сприяння надходженню сільськогосподарської продукції на прилавки супер- і гіпермаркетів на рівних із великими агрофірмами. Створення ефективної і сучасної інфраструктури зусиллями кооперації забезпечить стабільність цін і високу якість продукції, підвищення ефективності діяльності, а також посилення конкурентних переваг фермерських господарств порівняно із вітчизняними агрофірмами та іноземними постачальниками сільгосппродукції. Крім того кооперація фермерських господарств сприятиме раціональному використанню інвестиційних ресурсів на солідарній основі.

Перевагою розвитку фермерської кооперації та інтеграції є й те, що такі об'єднання матимуть достатні фінансові ресурси для закупівлі сільськогосподарської техніки для обслуговування потреб господарств – членів кооперативу [9].

Створюючи насамперед зернові кооперативи малі фермерські господарства зможуть захиститись від будь-яких проявів недобросовісної конкуренції з боку великих агрофірм, від зловживань посередників та підвищити рівень конкурентоздатності, заручитись кваліфікованими кадрами.

Кооперативний рух в Україні є вкрай повільним, тому потребує активної підтримки і сприяння з боку органів державної влади.

Кооперуючись, фермерські господарства зможуть:

- забезпечити зниження своїх витрат, зокрема, на придбання сільськогосподарської техніки і технологій і як наслідок досягти підвищення ефективності господарської діяльності;
- підвищити якість маркетингових досліджень та логістичних операцій;
- покращити умови доступу до різного роду сервісних послуг для малих і середніх сільгоспвиробників;
- прискорити і покращити процес збуту аграрної продукції та підвищити якість використання каналів збуту, налагодити довгострокові партнерські відносини із мережею супермаркетів, закладів громадського харчування;
- підвищити якість і тривалість зберігання своєї продукції та посилити конкурентні позиції на ринку аграрної продукції;
- створити додаткові робочі місця та сприяти зростанню рівня доходів аграріїв і покращенню умов життя на селі, покращити систему соціального захисту селян;

- підвищити рівень прибутків та рентабельність діяльності.

Ще одним ефективним напрямком вирішення виявлених проблем функціонування фермерських господарств є їх інтеграція із галузями АПК. Посилення економічних і виробничих взаємозв'язків технологічно пов'язаних галузей сільського господарства і промисловості забезпечить ріст ефективності виробництва на основі узгодження матеріальних інтересів учасників. Це сприятиме зростанню частки кінцевої продукції в структурі ВВП тому що, з одного боку, зростатиме частка продукції фермерських господарств, яка гарантовано йде на переробку на українські промислові підприємства, і відповідна частка реалізації продукції кінцевого споживання із сільськогосподарської сировини. А, з іншого боку, покращуватимуться умови для розширеного відтворення у фермерських господарствах на основі високопродуктивної сучасної техніки.

Інтеграція забезпечить:

а) суттєве зменшення втрат продукції українських фермерів, насамперед тієї, що швидко псується, оскільки мінімізує період часу від збору урожаю до його промислової переробки;

б) значно меншими будуть втрати продукції через кількість відходів та утилізацію нестандартної сільськогосподарської продукції, побічних відходів, або їх нерациональне використання безпосередньо у господарства, наприклад, для згодовування тваринам;

в) зниження витрат на енергоносії і раціоналізація транспортних витрат щодо доставки сировини на переробні підприємства [10].

Дієвим напрямком підвищення ефективності фермерських господарств є диверсифікація – вихід на нові ринки, освоєння нових видів сільськогосподарської продукції, проникнення в нові галузі і сфери виробництва. Сьогодні головним напрямком спеціалізації більшості фермерських господарств є рослинництво і, як правило, звичні продукти: зернові, кукурудза. Тваринницька продукція становить значно меншу частку в структурі виробленої фермерами продукції. Рекомендуємо збільшувати посіви технічних культур (сої, соняшнику, відновити вирощування цукрового буряку), а також активізувати діяльність із виробництва тваринницької продукції, насамперед яловичини і свинини. Фермерські господарства здебільшого характеризуються вузькою спеціалізацією, що робить їх дуже вразливими до змін ринкової кон'юнктури та погодних умов. Тобто, важливим напрямом для фермерських господарств є продуктова диференціація із наголосом на вирощування нішевих культур.

Одним із напрямів диференціації є участь фермерських господарств у розвитку зеленого туризму (агротуризму). Це сприятиме збільшенню зайнятості населення, з одного боку, а з іншого – посилить мотивацію до збереження ресурсів села.

Крім того фермерські господарства мають стати найактивнішими учасниками соціально-економічного розвитку свого села: брати участь у будівництві об'єктів соціальної інфраструктури та розбудові сіл загалом, сприяти культурному розвитку села, беручи активну участь (долучаючись коштами) у різного роду культурних, спортивних і виховних заходах.

Диференціація забезпечить фермерським господарствам:

- здатність бути гнучкими і швидко реагувати на ринкові зміни;
- економічну стійкість в умовах економічного спаду чи несприятливих природних умов;
- можливість використати на свою користь переваги міжгалузевої конкуренції шляхом переливів капіталів у більш прибуткові галузі чи види виробництва;
- ріст доходів від основної і додаткової діяльності.

Проведений аналіз діяльності фермерських господарств виявив одну із важливих проблем – нестачу власних інвестиційних ресурсів. Але перш ніж вишукувати додаткові джерела інвестицій, вважаємо за доцільне наголосити на раціоналізації і цільовому спрямуванні інвестицій. Фермерським господарствам необхідно використовувати інвестиції першочергово на:

- модернізацію основних засобів, купівлю новітньої сільськогосподарської техніки;
- використання новітніх технологій у вирощуванні продукції рослинництва та тваринництва;
- будівництво об'єктів із зберігання, сортування, переробки сільськогосподарської продукції;
- підключення фермерських господарств до глобальної інформаційної мережі;
- участь фермерських господарств у виставках, ярмарках, аукціонах, конференціях, семінарах й інших представницьких заходах;
- розвиток зеленого туризму і розбудова інфраструктури для цього.

Оскільки власних ресурсів для фінансування вище вказаних пріоритетних напрямів інвестування не вистачає, актуальним є надання фінансової підтримки з боку держави. Вона повинна надаватись за наступними напрямками:

- компенсація певної частки одержаних фермерськими господарствами інвестиційних кредитів на купівлю техніки, зокрема для сімейних господарств;
- компенсація частини відсотків за кредитами, які використовувались на ліквідацію наслідків стихійних лих;
- на гарантування кредитів на лізинг найновішої сільськогосподарської техніки;
- надання дотацій на виробництво екологічно чистої продукції, впровадження нових підходів до захисту рослин, збереження земельних ресурсів, на боротьбу з хворобами тварин;
- державна підтримка наукових досліджень та впровадження нововведень у виробництво на малих і середніх фермерських господарствах;

- підтримка розвитку і діяльності фермерських кооперативів та інтеграційних утворень;
- підтримка експортно орієнтованих сільськогосподарських виробників.

Говорячи про допомогу фермерським господарствам з боку держави, необхідно забезпечити її адресність відповідно до пріоритетів державної аграрної політики. Адже конкурентні відносини на ринку сільськогосподарської продукції визначаються розвитком господарств усіх розмірів і форм власності. Надання державної допомоги фермерським господарствам відбувається через Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Це бюджетна установа, яка надає фінансову допомогу фермерам на поворотній та конкурсній умовах. Відповідно до затверджених наказом Мінагрополітики України від 02.09.2011 № 441 Умов проводяться конкурси на одержання такої допомоги [11].

На основі неповернення фермерським господарства отримують наступну допомогу:

- фінансування витрат на відведення земельних ділянок, необхідних для господарювання фермерів;
- компенсація частини відсотків за кредитами та надання під них гарантій;
- повернення частини витрат на купівлю нових (перших) одиниць техніки;
- фінансування фахової підготовки працівників для забезпечення потреб фермерських господарств у відповідних навчальних закладах [11].

Проблема забезпечення фінансовими ресурсами вирішуватиметься ще швидше, якщо зросте ефективність агрострахування на основі довіри фермерів і розробки державних програм.

Ефективність залежить від рівня конкурентоспроможності його продукції. Необхідно активізувати процес адаптації стандартів та якості вітчизняної аграрної продукції до вимог, передбачених Угодою про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Для цього треба впроваджувати у діяльності господарств стандартизацію та сертифікацію продукції відповідно до міжнародних стандартів якості. Це, своєю чергою, забезпечить підвищення безпеки українських продуктів. У зв'язку із цим важливо українське законодавство адаптувати до європейського, прийнявши низку законів, здатних врегулювати ці питання.

Говорячи про вплив держави на розвиток фермерства, слід наголосити на посиленні ролі стимулюючих важелів та інформаційно-консультаційного забезпечення розвитку сімейних ферм.

Висновки. Таким чином, фермерські господарства володіють значним потенціалом щодо розвитку конкуренції у сільськогосподарському виробництві, соціально-економічного розвитку сільських місцевостей. Проте ціла низка проблем: нестача обігових коштів, низький рівень матеріально-технічного забезпечення та інноваційного розвитку, неврегульованість земельних відносин, недостатній рівень державної підтримки та неефективна система оподаткування, відсутність довгострокового

кредитування та нерозвиненість аграрного страхування та інші обмежують подальший розвиток та ріст ефективності фермерських господарств. Усе це вимагає пошуку шляхів вирішення виявлених проблем та удосконалення системи державного регулювання розвитку фермерських (сімейних) господарств.

Література.

1. Державна служба статистики України. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS STATISTICS DIVISION - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://faostat3.fao.org/home/>
3. Статичний щорічник України за 2017 рік. / Державна служба статистики України – Електронний ресурс. – [Режим доступу] - http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu_2017_u.pdf
4. Статистичний збірник «Сільське господарство України» Офіційний сайт Державної служби статистики України. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm
5. Підсумки роботи аграрної галузі в 2018 році Офіційний сайт міністерства аграрної політики та продовольства України. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: minagro.gov.ua/node/26663

6. Аналітика, консалтинг, новини АПК України - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukragroconsult.com/>

7. Українське фермерство: особливості, проблеми, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://a7d.com.ua/agropoltika/aktualna_tema/firsthands/1827-ukrayinske-fermerstvo-osoblivosti-problemi.html

8. Лупенко Ю.О. Інтеграція та самоорганізація аграрного бізнесу в умовах децентралізації влади / Ю.О. Лупенко, М.Ф. Кропивко, М.Й. Малік. К.: - ННЦ ІАЕ, 2015. - 444 с.

9. Davidova S., Thomson K. Family farming in Europe: challenges and prospects. - European Parliament's Committee on Agriculture and Rural Development. – 2014. – 65 p.

10. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://posibniki.com.ua/post-agropromislova-integraciya>

11. Державна підтримка фермерських господарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/3720>.

12. Доброва Н.В., Осипова М.М. Проблеми розвитку фермерських господарств України / Доброва Н.В., Осипова М.М. // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (23-24 червня 2016 р., м. Одеса). – Одеса, ОНЕУ, 2016. – с. 127-128.

Kozhevnikova Valentina Dmitrievna

*candidate of economic Sciences,
associate Professor of management and business,
Surgut state University*

Shaposhnikova Irina Vadimovna

*candidate of technical Sciences,
associate Professor of higher mathematics
Surgut state University*

THE INTEGRAL INDICATOR OF ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Кожевникова Валентина Дмитриевна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента и бизнеса,
Сургутский государственный университет*

Шапошникова Ирина Вадимовна

*кандидат технических наук,
доцент кафедры высшей математики
Сургутский государственный университет*

ИНТЕГРАЛЬНЫЙ ПОКАЗАТЕЛЬ ОЦЕНКИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация: На современном этапе с целью сравнения предприятий для ранжирования их по социально-экономической деятельности проблематично найти обобщенный критерий. Существуют различные методики, которые требуют анализа достаточного количества показателей. В работе предложен метод интегральной оценки социально-экономической эффективности деятельности предприятий с использованием матрицы попарных сравнений пяти критериев, являющихся, по мнению экспертов ключевыми показателями деятельности предприятий. Данный метод позволяет вывести один показатель, который может позволить проранжировать сравниваемые предприятия.

Abstract: At the present stage, it is difficult to find a generalized criterion for comparing enterprises for ranking them by socio-economic activity. There are various methods that require the analysis of a sufficient number of indicators. The paper proposes a method of integrated assessment of socio-economic efficiency of enterprises using a matrix of pairwise comparisons of five criteria, which are, according to experts, the key indicators of enterprises. This method allows us to derive a single measure, which could allow to rank and compare company.

Ключевые слова: социально-экономическая эффективность, ключевые показатели деятельности, экспертные методы, матрица попарных сравнений, метод иерархий, главный собственный вектор.

Keywords: socio-economic efficiency, key performance indicators, expert methods, matrix of pairwise comparisons, hierarchy method, main eigenvector

Постановка проблемы. Экономисты постоянно находятся в поиске наиболее ключевых показателей эффективности для объективной оценки деятельности предприятия, особенно интегральных. Но на современном этапе так и не найдено универсального подхода к данной проблеме. Предприятия не снабжены методическим инструментарием, позволяющим определить уровень эффективности различных предприятий. Сравнение экономической эффективности различных предприятий необходимо для ранжирования их по отрасли, по региону и по другим территориям.

Анализ последних исследований и публикаций по этому вопросу позволяет обобщить, что больше разработан вопрос по методикам оценки социально-экономической эффективности деятельности предприятий государственного сектора экономики [1]. Однако, данная проблема актуальна и для корпораций.

«Нет четкой единой системы, с помощью которой можно оценить экономическую эффективность деятельности предприятия. Наиболее распространенным подходом — является качественная оценка (неколичественная) оценка, сделанная на основании показателей экономического и финансового анализа. Одним из существенных недостатков такого подхода является сложность интерпретации, вызванная значительным числом рассматриваемых показателей экономического анализа. Наибольшую проблему представляет сравнение экономической эффективности предприятия с другими предприятиями из-за обилия показателей, которые могут показать различную друг по отношению к другу динамику» [3].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы: создание методики количественной оценки эффективности экономической деятельности предприятия для анализа и сравнения предприятий с использованием многокритериальных математических методов.

Цель статьи: адаптация математического инструментария оценки социально-экономической эффективности деятельности для предприятий отраслей ТЭК одного региона.

Изложение основного материала.

Эффективность деятельности предприятия отражает степень успешности или неуспешности стратегической политики предприятия. Показатель

эффективности должен характеризовать различные стороны его деятельности, включать ключевые показатели деятельности. Для более полного анализа деятельности предприятия рассматриваются различные стороны его положения с помощью системы социально-экономических показателей.

Для количественной оценки экономической эффективности деятельности предприятия применяются частные и обобщающие показатели. Частные показатели свидетельствуют об эффективности использования отдельного ресурса и результативности каждого конкретного продукта, а обобщающие дают представление об эффективности всех ресурсов или продуктов, а также о результативности предприятия как единого целого. Ранжирование частных и обобщающих показателей дает возможность выделить наиболее важные и менее значимые.

В качестве способа оценки предложен метод формирования динамического норматива (нормативной системы показателей), позволяющий выразить в рамках одного интегрального измерителя (результативности) совокупность основных режимов функционирования предприятий.

Для апробирования методики выбраны три предприятия отраслей ТЭК, расположенных в одном городе, являющихся градообразующими и осуществляющими аналогичную социально-экономическую политику в управлении.

В качестве динамического норматива можно предложить систему показателей, характеризующих экономическую и социальную эффективность, являющихся типовыми для таких предприятий: $K_{оп}$ — коэффициент прироста объема производства; $K_{чп}$ — коэффициент прироста чистой прибыли; $K_{фзм}$ — коэффициент прироста фонда заработной платы; K_p — коэффициент рентабельности; $K_{се}$ — коэффициент прироста собственных средств.

Используем экспертный метод и метод иерархий Т. Саати для оценки эффективности социально-экономической деятельности предприятий [4]. Этот метод используется в управленческой практике для оценки альтернативных решений с точки зрения их согласованности по заданным критериям.

Используя мнения экспертов, была составлена следующая матрица попарных сравнений показателей эффективности и выявлены приоритеты (таблица 1):

Таблица 1

Матрица сравнений показателей

	K_{on}	$K_{чп}$	$K_{фзн}$	K_p	K_{cc}
K_{on}	1	2	3	1	5
$K_{чп}$	1/2	1	3	5	3
$K_{фзн}$	1/3	1/3	1	3	3
K_p	1	1/5	1/3	1	4
K_{cc}	1/5	1/3	1/3	1/4	1

Исходно попарное сравнение по качественной шкале, с последующим преобразованием в баллы, проводится по следующему принципу:

равно, безразлично = 1;

немного лучше (хуже) = 3 (1/3);

лучше (хуже) = 5 (1/5);

значительно лучше (хуже) = 7 (1/7);

принципиально лучше (хуже) = 9 (1/9).

При промежуточном мнении используются промежуточные баллы 2, 4, 6, 8.

При сравнении элемента с самим собой имеем равную значимость, т.о. главная диагональ матрицы сравнения состоит из единиц. Для обратного сравнения, заносим соответствующие обратные величины 1, 1/3, 1/5, 1/7, 1/9.

Следующий шаг состоит в вычислении вектора приоритетов по данной матрице. В математи-

ческих терминах это – вычисление главного собственного вектора, который после нормализации становится вектором приоритетов. Для матрицы сравнений, представленной в таблице 1, главный собственный вектор имеет вид (0,33; 0,32; 0,16; 0,15; 0,03). С точки зрения удовлетворения нашей цели наиболее весомыми являются $K_{чп}$ - коэффициент прироста чистой прибыли (33%) и K_{on} - коэффициент прироста объема производства (32%), далее следуют $K_{фзн}$ - коэффициент прироста фонда заработной платы и K_p - коэффициент рентабельности (16% и 15% соответственно). K_{cc} - коэффициент прироста собственных средств имеет наименьший весовой коэффициент, составляющий всего 3%.

Составляем аналогичные матрицы сравнения вариантов (альтернатив) по каждому критерию:

Таблица 2

K_{on}	ПР1	ПР2	ПР3
ПР1	1	4	1/2
ПР2	1/4	1	1/5
ПР3	2	5	1

Таблица 3

$K_{чп}$	ПР1	ПР2	ПР3
ПР1	1	1/2	3
ПР2	2	1	4
ПР3	1/3	1/4	1

Таблица 4

$K_{фзн}$	ПР1	ПР2	ПР3
ПР1	1	1	2
ПР2	1	1	3
ПР3	1/2	1/3	1

Таблица 5

K_p	ПР1	ПР2	ПР3
ПР1	1	1/3	4
ПР2	3	1	5
ПР3	1/4	1/5	1

Таблица 6

K_{cc}	ПР1	ПР2	ПР3
ПР1	1	2	1/5
ПР2	1/2	1	1/6
ПР3	5	6	1

Повторяем вычисления для матриц попарного сравнения по критериям (таблицы 2-6). В итоге получаем векторы весовых коэффициентов объектов

сравнения с точки зрения соответствия отдельным критериям.

Вектор весов исследуемых предприятий по критерию K_{on} – коэффициент прироста объема производства: (0,334; 0,098; 0,568). Таким образом, по этому критерию наиболее весомым является Предприятие 3 (56,8%), далее следует Предприятие 1 (33,4%), и наименее значимым Предприятие 2 (9,8%). Если бы мы выбирали объект только по данному критерию, то наиболее экономически эффективным по данному показателю является Предприятие 3.

Вектор весов по следующему критерию $K_{чп}$ – коэффициент прироста чистой прибыли: (0,32; 0,557; 0,123). Таким образом, по этому критерию наиболее весомым является Предприятие 2 (55,7%), далее следует Предприятие 1 (32%), и наименее значимым Предприятие 3 (1,23%).

Вектор весов по следующему критерию $K_{фзн}$ – коэффициент прироста фонда заработной платы: (0,387; 0,443; 0,170). Таким образом, по этому критерию наиболее весомым является Предприятие 2

(44,3%), далее следует Предприятие 1 (38,7%), и наименее значимым Предприятие 3 (1,7%).

Вектор весов по следующему критерию K_p – коэффициент рентабельности: (0,284; 0,619; 0,096). Таким образом, по этому критерию наиболее весомым является Предприятие 2 (61,9%), далее следует Предприятие 1 (28,4%), и наименее значимым Предприятие 3 (0,96%).

Вектор весов по последнему критерию $K_{сс}$ – коэффициент прироста собственных средств: (0,174; 0,103; 0,723). Таким образом, по этому критерию наиболее весомым является Предприятие 3 (72,3%), далее следует Предприятие 1 (17,4%), и наименее значимым Предприятие 2 (1,03%).

В результате проведенных вычислений сформированы: вектор весов критериев; матрица весов альтернатив по каждому критерию, состоящая из полученных весовых столбцов (таблицы 7, 8):

Таблица 7

Критерии	Вес в долях
K_{on}	0,33
$K_{чп}$	0,32
$K_{фзн}$	0,16
K_p	0,15
$K_{сс}$	0,03

Таблица 8

	K_{on}	$K_{чп}$	$K_{фзн}$	K_p	$K_{сс}$
Предприятие 1	0,334	0,320	0,387	0,284	0,174
Предприятие 2	0,098	0,557	0,443	0,619	0,103
Предприятие 3	0,568	0,123	0,170	0,096	0,723

Умножая полученную матрицу на столбец по правилу, получаем веса альтернатив с точки зрения достижения цели:

$$\begin{pmatrix} 0,334 & 0,320 & 0,387 & 0,284 & 0,174 \\ 0,098 & 0,557 & 0,443 & 0,619 & 0,103 \\ 0,568 & 0,123 & 0,170 & 0,096 & 0,723 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0,33 \\ 0,32 \\ 0,162 \\ 0,152 \\ 0,034 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0,32 \\ 0,40 \\ 0,28 \end{pmatrix}$$

Таблица 9

	Вес в долях	Вес в %
Предприятие 1	0,32	32
Предприятие 2	0,40	40
Предприятие 3	0,28	28

Таким образом, Предприятие 2 является наиболее эффективным по выбранным показателям (критериям).

Выводы и предложения. Данный метод позволяет использовать интегральную оценку социально-экономической эффективности и динамики развития предприятий в качестве «комплексной» оценки. Состав показателей динамического норматива для предприятий целесообразно моделировать, используя ключевые показатели и измерители результатов их функционирования.

Можно также предложить данный метод для сравнения эффективности бизнес-единиц и внутрикорпоративных взаимодействий и для сопоставле-

ния результатов оценки эффективности корпорации с целевыми значениями и с показателями в динамике.

Корпорации, как правило, это сложные структуры, поэтому, полученная в ходе оценки информация о социально-экономической эффективности может использоваться собственниками и руководителями для дальнейшего управления. На основе данной информации можно принимать обоснованные управленческие решения относительно направлений возможных улучшений эффективности как корпоративной структуры в целом, так и отдельных его функциональных областей и связанных с ними бизнес-единиц.

Список литературы:

1. Калабина Е.Г., Смирных С.Н. Разработка методики оценки социально-экономической эффективности деятельности предприятий государственного сектора экономики./ АВТОРЕФЕРАТ диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук, Екатеринбург – 2007.
2. Илюшина О. С., Стуколова Ю. К. Анализ методических подходов к оценке экономической эффективности деятельности предприятия // Молодой ученый. — 2017. — №19. — С. 127-131. — URL <https://moluch.ru/archive/153/43376/>
3. Т. Саати. Принятие решений. Метод анализа иерархий. // М. «Радио и связь».-1993.-278с.
4. Орлов А.И. Методы принятия управленческих решений. //Учебник. М.: Изд-во «КноРус», 2018.-286с.
5. Доронина Ф.Х. Интегральный подход в комплексной оценке эффективной деятельности //URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/integralnyy-podhod-v-kompleksnoy-otsenke-effektivnosti-deyatelnosti-predpriyatiya>

#3 (43), 2019 część 6
Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)
Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

#3 (43), 2019 part 6
East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)
The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska»

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland»

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com>